

LIETUVOS

2016

BAJORAS

ISSN 1392-1304

Nr. 22

LIETUVOS BAJORŲ KARALIŠKOJI SĄJUNGA

ISSN 1392-1304

9 771392 130002

ISSN 1392-1304

LIETUVOS BAJORAS
Istorijos ir kultūros žurnalas
Lietuvos bajorų karališkosios sąjungos leidinys

Vyriausiasis redaktorius
Leonas PELECKIS-KAKTAVIČIUS
(h. *Gulbė / Trzaska*, LBKS Garbės bajoras)

Redakcijos kolegija:
Giedrė BULOTAITĖ-JURKŪNIENĖ
(h. *Koscieša*, LBKS Garbės bajorė)
Juožas KAMENECKAS (h. *Pilawa*)
Egidijus MATULEVIČIUS (h. *Komar*)
Audronė MUSTEIKIENĖ
(h. *Pogonia*, LBKS Garbės bajorė)

Dizainerė Rasa Šeikuvienė

Išleido Lietuvos bajorų karališkoji sąjunga. Tiražas 1000. LBKS adresas: Žalioji a. 2a, Trakų Vokė, LT-02021 Vilnius. www.lbks.lt *Redakcijos adresas: Dainų g. 98-45, LT-78270 Šiauliai.* Tel. 841 454171, el. paštas: kaktavicius@splius.lt Redakcijos nuomonė gali nesutapti su autorių nuomone. Už pateiktus faktus ir teiginius atsako autoriai. Rankraščiai negrąžinami ir nerecenzuojami. Perspausdinti publikacijas ar jų dalį galima tik gavus redakcijos rašytinį sutikimą. *Spausdino* UAB „Neoprintas“, Šarūno g. 12, Šiauliai. Už spaudos kokybę atsako spaustuvė.

„The Lithuanian Nobleman“. Chief editor: Leonas Peleckis-Kaktavičius. Published since 1995 by the Lithuanian Royal Union of Nobility. 1000 copies. Address: LBKS, Žalioji a. 2a, Trakų Vokė, LT-02021 Vilnius, Lithuania. www.lbks.lt Editorial office: Dainų g. 98-45, LT-78270 Šiauliai, Lithuania. Tel. 370 41 454171. Opinions of the authors need not necessarily be that of the editorial office.

© Lietuvos bajoras, 2016 (22)
Leidžiamas nuo 1995 metų

TURINYS

Redaktoriaus skiltis. Bajorystė – ir likimo dovana, ir pareiga	/ 1
„LIETUVOS BAJORO“ ANKETA	/ 2
Dešimt klausimų LBKS maršalkai, Šiaulių krašto bajorų draugijos vadui Mindaugui SADAUSKUI AKTUALIJOS	
Juozas KAMENECKAS. Apie Lietuvos bajorų universitetą	/ 9
Lietuvos bajorų karališkosios sąjungos himnas	/ 10
MES IR PASAULIS	
Vydas DOLINSKAS: „Žmonės, nepažįstantys savo praeities, visada lieka vaikais“. <i>Kalbėjosi Ramunė HAZIR MOKSLAS</i>	/ 12
Eimantas GUDAS. Šv. Stanislovo ordinas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje: kavalieriai ir jų dokumentai	
ISTORINĖ BIOGRAFIJA	/ 18
Giedrius GAIDAMAVIČIUS. „Kurtuvėnų Nagurskių“ politinė veikla Ketverių metų seimo (1788–1792) bei Abiejų Tautų Respublikos žlugimo metu	
PRAEITIES MĮSLĖS	/ 36
Violeta RUTKAUSKIENĖ. Senosios Lietuvos herbas ar?..	/ 44
BAJORAI – KŪRĖJAI	
Vacys REIMERIS. Eilėraščiai	/ 50
Kazys MACKEVČIUS. Bajorų Prano ir Jono Butkevičių kūrybinės tradicijos	/ 54
GIMINĖS ISTORIJA	
Izabelė RIMDŽIŪTĖ. Mano giminės seniausios fotografijos analizė	/ 58
IŠ PRAEITIES	
Bajoro Igno Karpio romantika. <i>Iš lenkų kalbos vertė Vilius PURONAS</i>	/ 61
KNYGOS	
Silvija PELECKIENĖ. Bajoro odė Antakalniui	/ 63
PAŽINTYS	
Mindaugas STANKŪNAS. Karališkasis Švč. Mergelės Marijos gailestingumo ordinas	/ 65
IŠ ARCHYVŲ	
1919-1939 metų Lietuvos dvarų ir dvarelių sąrašas	/ 69
ATGARSIAI	
Rita BRIEDIENĖ. Komarų dvaro aplinkoje „Eugenijus Oneginas“ pažadino XIX amžių	/ 71
Gerardas ŽALĖNAS. Bajorai pagerbė bendrą Lietuvos ir Lenkijos istoriją	/ 74
Irena Antanina SUVEIZDIENĖ. Šviesuoliai puošia pasaulį ir rodo pavyzdį	/ 75
Pleneras dvare	/ 80
Salomėja MASILIŪNIENĖ. Palėvenės dvaras atviras visiems	/ 81
Stasė JOKŠIENĖ. Giminių vėliavų šventė	/ 83
LBKS KRONIKA	
2015 m. gruodis-2016 metai. <i>Parengė</i> Audronė MUSTEIKIENĖ	/ 85
LBKS padalinių rekvizitai	/ 94
PRO MEMORIA	
Undinė NASVYTYTĖ	/ 95
SUMMARY	/ 96

Pirmajame viršelyje:

Aloyzas STASIULEVIČIUS. Leonas Sapiega – LDK kancleris, Vilniaus vaivada, Didysis etmonas. Drobė, aliejus. 1005x635 cm.

Ketvirtajame viršelyje:

Liudvikas POCIUS. Profesorius Mykolas Riomeris. Drobė, aliejus. 140x100 cm. 2005.

REDAKTORIAUS SKILTIS

Bajorystė – ir likimo dovana, ir pareiga

Kai šį pasaulį palieka žinomas žmogus, lieka jo parašytos knygos, sukurta muzika, dailės kūriniai, vaidmenys kino ar teatro scenoje, atlikti visuomenei naudingi darbai. Apie tai primena nekrologai, draugų ir bičiulių viešos mintys. Jei išėjusysis nebuvo lyderių sąrašė, tačiau užaugino dorus vaikus, gyveno gerbdamas savo artimą ir bendrapiliečius, taipogi nusipelno šviesaus atminimo.

Bajorų palikuonims gyvenimo prasmės klausimai ypatingai jautri sritis.

Šalia siekio būti gerbiamu žmogumi dar yra atsakomybė prieš tuos, kurie kažkada turėjo ypatingų nuopelnų Tėvynei ir už tai buvo išskirti iš kitų. Tai – nelengva, tačiau kilni priedermė. Ne vieno mūsų protėviai susiję su žymiaisiais XIX a. sukilimais, šviesuolių draugijų organizavimu ir veikla, knygnešyste, Lietuvos Respublikos gimimu. Malonu žinoti, kad vis daugiau mūsų bendruomenės narių suranda laiko archyvams, tokių faktų lesiojimui. Daugeliu atvejų tokia informacija labai negausi, tačiau labai brangi jos ieškančiam, o ir pagarba, istorinė atmintis su ja susijusiam.

Ne dvarų dydžiu ir gausa didžiausios garbės nusipelno bajorų palikuonių protėviai, bet darbais, kuriuos paskyrė savo Tėvynei ir jos žmonėms – išsaugant kalbą, kultūrą, papročius, statant bažnyčias, remiant talentingas asmenybes etc. Ir ypač širdį paglosto surastas faktas, kad už dalyvavimą sukilime ar šviesuoliškoje veikloje jūsų protėvis atsidūrė tremtyje, o dvaras caro įsaku buvo atimtas ir atiduotas „lojaliam“ piliečiui.

O kaip šiandien gyvename? Ar bajoro vardas artimai susijęs su gyvenimo pilnatvės troškimu? Ar protėvių paliktos prisiminimų šviesos neužgožia materialūs troškimai?

Turbūt nesuklysiu pasakęs, kad kiekvienam bajorui privalu stengtis tapti tikru aukštuomenės nariu, toji likimo dovana – ir šviesi pareiga.

Leonas Plepiūnas-Kaklauskas

„LIETUVOS BAJORO“ ANKETA

DEŠIMT KLAUSIMŲ LIETUVOS BAJORŲ KARALIŠKOSIOS SAJUNGOS MARŠALKAI, ŠIAULIŲ KRAŠTO BAJORŲ DRAUGIJOS VADUI MINDAUGUI SADAUSKUI

Kodėl taip vėlai, tik 2006-aisiais, įstojote į LBKS? Juk bajorystę patvirtinančių dokumentų, jei jie neišsaugoti šeimoje, dešimtmečio laukti nereikia.

Į šį klausimą vienareikšmiškai atsakyti sudėtinga. Gal dar nebuvo atėjęs laikas tai patvirtinti dokumentais?

Taip. Namuose dokumentų, kuriuos paveldėjome iš mano senelio Voldemaro Červekausko, buvo. Jie bylojo, kad mano šeimos iš mamos Rimos Sadauskienės (Červekauskaitės) pusės kilmė bajoriška. Pasak mamos, netrūko ir jos senelio Antano Červekausko užuominų apie tai, kad esame „mėlyno“ kraujo. Kaip bebūtų, duomenų ir dokumentų, kurie patvirtintų bajorišką kilmę, trūko, prosenelio ir senelio jau nebebuvo, todėl turimos informacijos ir esamų dokumentų pagrindu mama kreipėsi į Lietuvos istorijos archyvą ir tik

Šeimos herbas.

2006-aisiais, praėjus keleriems metams, gavome visus reikiamus dokumentus, suteikusius teisę teikti prašymą dėl bajorystės pripažinimo ir įstojimo į sąjungą.

Ką sužinojote apie bajorišką šaknį?

Kaip ir minėjau, informacijos buvo labai mažai. Iš šeimoje turimų dokumentų – tik mamos prosenelio Teodoro Červekausko atestatas, bylojantis apie jo darbo istoriją, ginklo laikymo pažymėjimas, kuriuose – aiškūs įrašai apie tai, kad jis yra dvarininko sūnus. Tai ir buvo pagrindiniai realūs įrodymai, paskatinę ieškoti savo šaknų.

Taip pat buvo išlikę nemažai pasakojimų apie turėtą dvarą netoli Panevėžio, mamos senelio būdą.

Tiksli ir neginčijama informacija apie šeimos bajorišką šaknį pasiekė tik gavus archyvinius dokumentus iš archyvo.

Sužinojome, kad esame bajorų Červekauskų (Czerwiakowski) giminės palikuonys, turintys herbą *Oksza*. Paskutinis turėtas ir valdytas dvaras – Gakūnų, esantis Panevėžio rajone, dabartiniame Gelažių kaime.

Pirmoji žinoma data apie bajorišką šaknį – 1725 metai, kai vienam iš sūnų testamentu buvo paliktas dvaras Upytės pavieta.

Sprendžiant iš turimų archyvinių dokumentų ir juose pateiktos informacijos matyti, kad mūsų šeimą eilę kartų sieja teisės mokslas.

Pasigirti grafų ar kunigaikščių titulais negalime. Dar ir šiandien aš bei mano teta, LBKS senatorė Diana Valskienė (Červekauskaitė) po mažą kruopelytę renkame šeimos istorijos mozaiką, kuri, žiūrint mano akimis, kol kas skurdi. Norisi žinoti vis daugiau.

Žinoma, kad mano prosenelis Antanas Červekauskas buvo įkalintas lenkų už tai, kad tuomet, kai Lenkija buvo okupavusi Vilnių, šnipinėjo Lietuvai. Šis faktas patvirtina girdėtus pasakojimus apie prosenelio veiklą.

Kuo išskirtinė šeimos istorija?

Negaliu pasakyti, kad mano šeimos istorija išskirtinė. Manau, kad visas bajorišką šeimą palietė istorijos labirintai, ypač 1831 ir 1863 metų sukilimai, po kurių bajorišką kraują turinčios šeimos nukentėjo, buvo ištremtos ar įkalintos. 1863 m. sukilime dalyvavo ir mano šeimos atstovai, buvo tremiami, numatytas atimti dvaras. Akivaizdu, jog tikrai prisidėjo, kad Lietuva būtų nepriklausoma.

Džiugina tai, kad teko savo ausimis girdėti iš dar dvaro gyvavimo laikų pamenančių kaimo žmonių, jog mano šeimos atstovai buvo kilnūs, su samdinais elgėsi pagarbiai ir sąžiningai, o tai manau didelė vertybė. To visą laiką mus su broliu mokė ir mano mama, to stengiuosi mokyti ir savo vaikus.

Jūs – ne pirmos kartos teisininkas. Regis, pasirenkant profesiją, tai turėjo lemiamos įtakos. Kuo teko ir tenka užsiimti? Nenusivylėte susidūrę su gyvenimo realijomis? Gal galite pateikti pavyzdį, kai, padėjęs teisinės pagalbos reikalingam žmogui, akivaizdžiai pajutote moralinį pasitenkinimą?

Taip, savo šeimoje esu ne pirmos kartos teisininkas. Teisininkė ir mama – buvusi ilgametė Šiaulių miesto notarė, mano tėtis, mamos prosenelis taip pat buvo baigęs teisės mokslus Peterburge. O proprosenelis visą savo gyvenimą dirbo valstybės tarnyboje, turėjo tituliarinio patarėjo rangą, proprosenelio brolis buvo Kauno civilinio teismo rūmų skyriaus viršininkas.

Mindaugas Sadauskas su žmona Jūrate ir mažiausiuoju šeimos nariu.

Teko būti įmonių teisininku ir advokato padėjėju, šiuo metu vadovauju vienam iš šeimos verslų ir papildomai užsiimu teisinėmis konsultacijomis. Verslas atima daug laiko, bet teisė vis tiek nepaleidžia.

Manau, daugelį iš mūsų, susidūrus su gyvenimo realijomis, kartais apima apmaudas ar nusivylimas, bet parklupęs stengiesi stotis ir eiti tolyn. Turiu nuostabią šeimą, gyvenimo palydovę Jūratę, kuri suteikia stiprybės ir įkvepia optimizmo. Stengiamės gyventi taip, kad gyvenimas būtų kuo prasmingesnis.

Be abejo, suteikus teisinę pagalbą ir dar pasiekus žmogui palankų sprendimą, visuomet pajunti moralinį pasitenkinimą, nes tai lyg ir iššūkis pačiam sau.

Dirbdamas teisinį darbą stengiuosi nesusitapatinti su žmogaus problemomis, o į visą tai žiūrėti tik iš profesinės pusės, kitaip būtų be galo sunku pačiam.

Negalėčiau išskirti nė vieno atvejo, po kurio būtų apėmęs akivaizdus moralinis pasitenkinimas. Visi atvejai individualūs ir reikšmingi.

Šiaulių krašto bajorai LBKS Seime.

Senatoriai išrinko Jus maršalka. Kaip Pačiam atrodo, kodėl? Nesudėtinga tvarkytis gyvenant tolokai nuo sostinės?

Taip, 2014 metais teko garbė tapti LBKS Senato maršalka, tuo labai džiaugiuosi ir suvokiui didelę atsakomybę bei pareigą.

Negaliu atsakyti, dėl kokių motyvų mūsų garbingi senatoriai pasirinko mane. Gal tai lėmė sudėtinga teisinė situacija pačioje Sąjungoje, įtakoją turimas išsilavinimas. Gal? Manau, į šį klausimą geriausiai atsakytų patys senatoriai.

Lietuva – tokia maža, kad sostinė ranka pasiekiama. Kartais savaitės bėgyje Vilniuje tenka būti net keletą kartų. Be to, gyvename komunikacijų amžiuje, mus valdo technologijos, o jų pagalba tikrai galime daug išspręsti. Kita vertus, Senato posėdžiai vyksta kartą per metų ketvirtį, todėl tai nesudaro sunkumų.

Kaip apibūdintumėte šiandieninį LBKS Senatą? Ar jį galima vadinti asmenybių Senatu?

Iš tiesų LBKS Senate maža senatorių kaita, ne išimtis ir šiandieninis Senatas, todėl neišskirčiau jo iš kitų, gal tik tai, kad pasikeitė Senato maršalka. Apgailestauju, kad buvęs maršalka Egidijus Matulevičius atsisakė toliau eiti šias pareigas, jo gebėjimas ir patirtis vadovaujant Senato darbui buvo ir yra pavyzdys, bent jau man.

Ko man asmeniškai trūksta Senate? Pirmiausia pagarbos vienas kitam ir susiklausymo. Manau, mūsų bendravime per daug pykčio, o taip norisi

šiltos ir orios aplinkos. Juk mūsų šūkyje yra ne tik Tiesa, Garbė, bet ir Orumas.

Ar mūsų Senatą galima vadinti asmenybių Senatu? Asmenybė – plati sąvoka, bet manau, kad taip galime pavadinti šiandieninį Senatą. Visi bajorai, kurie deleguoti į Senatą, yra asmenybės. Kita vertus, turime nemažai iškilių žmonių, kurie žinomi ne tik bajorų tarpe, jie savo asmeniniu elgesiu, pasiekimais ir gebėjimais reprezentuoja mus ir daro garbę bajorų palikuonims.

Jūs dar ir Šiaulių krašto bajorų vadas. Dvejos labai rimtos, atsakingos visuomeninės pareigos šalia tiesioginių. Ne per didelis krūvis?

Visuomeninių pareigų turėjau ir turiu dar daugiau. Galiu save pavadinti aistringą visuomenininku. Taip, viena iš atsakingų pareigų – vadovavimas Šiaulių krašto bajorams. Tokį klausimą – ar ne per didelis krūvis, girdėjau ir iš mūsų mielų senatorių prieš maršalkos rinkimus. Manau, kad viską galima suderinti. Pirmiausia tai visuomeninė veikla, kuri grindžiama ne kokiu nors materialiu atlygiu, o moraliniu pasitenkinimu. Tai įpareigoja nebūti organizacijoje tik stebėtoju. Visada stengiuosi savo tiesiogines pareigas atskirti nuo visuomeninių, nors būna dienų, kad nugali visuomeninė veikla. Džiaugiuosi, kad tiesioginis darbas nėra apribotas darbo valandomis, todėl visą krūvį galiu pats paskirstyti. Šiaulių krašto bajorų sąjungos veikloje turiu be galo gerų, iniciatyvių ir darbščių bajorų ratą, pirmiausia norėčiau paminėti savo pavaduotoją Dianą Valskie-

Šiaulių bajorai su svečiais.

nę, kuri daug darbo, užimančio nemažai laiko, padaro, tai didelė pagalba man. Turime tarybą, kurios nariai padeda įgyvendinti vieną ar kitą iniciatyvą. Dažnai ir idėjos yra labai svarbios, kad būtų galima suorganizuoti vieną ar kitą renginį. Nesu toks vadas, kuris viską daro pats, todėl negaliu pasakyti, kad krūvis per didelis.

Kuo iš kitų išsiskiria šiauliškių bajorų veikla? Prašom savo krašto kilminguosius pristatyti plačiau.

Kuo mes išsiskiriame? Įdomus klausimas. Pirmiausia tuo, kad esame Šiaulių krašto bajorai, reprezentuojame ir stengiamės bajorus ir mūsų veiklą pristatyti Šiaulių krašte. Nors šiais metais teko pristatyti Šiaulių krašto bajorų giminių herbus ir uostamiestyje, herbų paroda surengta Klaipėdos miesto savivaldybės viešojoje bibliotekoje.

Didelio išskirtinumo turbūt neturime. Visi mūsų Sąjungos kraštai veikia ir veiklą vykdo tose pačiose veiklos sferose. Puoselėjame ir populiariname Lietuvos valstybės ir bajorų istorinį, kultūrinį palikimą, organizuojame vidaus renginius savo bajorams, tik gal pasirenkame skirtingas išraiškos formas.

Šiaulių krašto bajorų sąjungos gretose registruotų bajorų turime per 130. Iš jų apie 60 yra aktyvūs, jie ne tik moka nario mokestį, bet ir dalyvauja mūsų organizuojamuose renginiuose.

Galime didžiuliotis, kad žinomas rašytojas, žurnalo „Lietuvos bajoras“ vyriausiasis redaktorius

Leonas Peleckis–Kaktavičius yra mūsų krašto bajoras.

Turime Šiaulių krašte ir daugiau žinomų menininkų, kitų sričių specialistų, visi mūsų krašto bajorai yra savaip išskirtiniai, mums svarbūs ir mylimi.

Organizuojame įvairias parodas. Pavyzdžiui, herbų parodą susistemino ir paruošė žinomas architektas, buvęs mūsų krašto vadas Algimantas Jukna. Mes tęsiame šią gražią tradiciją. Dalyvaujame ir visuomeniniame Šiaulių gyvenime, mieste organizuojamose šventėse. Jau tapo tradicija dalyvauti valstybinių švenčių minėjimuose, visada pasirodome su krašto vėliava. Rengiame savo vakarus, kur susirenka tik bajorai ir svečiai, tai – mūsų vidaus kultūriniai renginiai, skirti bendravimui.

Manau, kad Šiaulių krašto visuomeniniame gy-

Kurtuvėnų dvare bajorai žaidžia kroatą.

Prisikėlimo aikštėje su Šiaulių vyskupu Eugenijumi Bartuliu (antras iš dešinės).

Šiandien bajorus draugėn suvedė Šiaulių dienų renginiai.

Šiaulių bajorų draugėje – miesto meras Artūras Visockas (viduryje).

venime esame matomi ir žinomi. Žinoma, norėtųsi daugiau, bet neretai norus riboja žmogiškieji ir materialieji ištekliai.

Per kažkurią televiziją teko matyti reportažą apie pirmąjį Vienos pokylį Šiauliuose, Chaimo Frenkelio rūmuose ir, atseit, aukštuomenės dalyvavimą jame. Nė vieno bajoro ten nebuvo, o aukštuomene save tituluoti pradėjo vietiniai verslininkai. Kaip žinote, titulas nieko bendro neturi nei su sąskaita banke, nei su įsigytu fabriku, dvaru ar žeme, nors jos būtų ir labai daug. Turbūt viešai derėtų tiems piniguočiams ir juos reklamuojamiems žurnalistams tai priminti. Na, o bajorams surengti savą pokylį. Neplanuojate tokio?

Vienos pokylis turi galias tradicijas, o viena iš esminių šio pokylio reikšmių – labdara kilniems tikslams. Kiek man žinoma, šio pokylio organizatoriai Šiauliuose tai ir daro. Manau, tai pagirtina.

Ar ir mes tokio pokylio neplanuojame daryti? Iš tikrųjų tokius pokylis darome, bet jie vyksta uždarame bajorų ir mūsų svečių rate. Savo išgalių ribose Šiaulių krašto bajorų sąjunga tradiciškai kiekvienais metais organizuoja naujametinį pokylį. Tai labai graži tradicija, kurios metu netrūksta gražių žodžių, dainų, šokių, geros nuotaikos ir – svarbiausia – nuoširdaus bendravimo.

Ar reikėtų tokį pokylį, kuriame dalyvautų ir Šiaulių visuomenės atstovai, organizuoti mums, t. y. bajorams? Manau, kad ne.

Šiaulių krašto bajorų sąjunga ilgus metus rėmė vaikų namus, prisidėdama prie jų iniciatyvų. Perna buvo renkami daiktai ir pinigai, kuriuos aukėjo mūsų mieli bajorai. Visa tai buvo paaukota

Šiaulių krašto bajorai bičiuliaujasi su šv. Kazimiero ordino nariais.

kelioms vargstančioms jaunoms šeimoms. Džiaugiamės, kad mes taip pat, nors ir negausiai, užsiimame labdara, gal tik kitokiomis formomis.

Norėtųsi pasekti kitų visuomeninių organizacijų pavyzdžiu ir Šiaulių krašte įsteigti apdovanojimą iškiliems ir gerus darbus darantiems žmonėms, kurių nuoširdi ir prasminga veikla dažnai būna užmiršta.

Dažnai pagalvoju, kiek gerų darbų Šiauliams ir kraštui yra padarę Zubovų šeimos atstovai, bet jų veikla ir nuopelnai praktiškai užmiršti. Brandinu idėją, bandau rasti būdą ir priemones jų istorinį palikimą įprasminginti Šiaulių krašto bajorų iniciatyva.

Kokią įsivaizduojate LBKS ateitį?

Jaunoji karta praranda ryšį ne tik su konkrečiais senosios kartos žmonėmis – tėvais, seneliais, bet ir su senąja istorija ir kultūra, esminėmis tiesomis ir vertybėmis. Šiandien svarbiausias LBKS ir visų senosios kartos bajorų uždavinys – uždegti jaunąją kartą noru domėtis savo protėvių palikimu, puoselėti tai, kas jau sukurta, jiems perduota jų protėvių ir tėvų.

Kai sako, kad tauta be stipraus jaunimo pasmerkta mirčiai, taip galėčiau pasakyti ir apie LBKS: be jaunosios kartos kilnūs siekiai ir puoselėjamos idėjos gali metams bėgant užgesti. Visgi, mano nuomone, Lietuvos bajorų karališkoji sąjunga ir į ją suvienyti Lietuvos bajorai išliks dar ilgai, kokia forma, parodys tik laikas.

Visiems bajorams norėčiau palinkėti savo gyvenime vadovautis duota bajoriška priesaika ir mūsų obalsiu: Tiesa, Garbė, Orumas. Man tai be galo prasmingi žodžiai.

AKTUALIJOS

Juozas KAMENECKAS

Lietuvos bajorų karališkosios sąjungos Vadas,
gamtos mokslų daktaras, VDU docentas

LIETUVOS BAJORAI STEIGS LIETUVOS BAJORŲ UNIVERSITETĄ?

Integruojantis Lietuvai į UNESCO, ES ir NATO Lietuvos žmonėms kaip piliečiams keliami nauji reikalavimai: jie turi įvaldyti ne tik gausią informaciją, dalyvauti socialinėje veikloje, bet ir apsispręsti dėl asmeninės pozicijos, saugant savo tautinį identitetą naujame išorinės aplinkos kontekste. Čia suaugusiųjų švietimas turėtų skatinti sąmoningą apsisprendimą dėl savo pilietinės pozicijos, padėti peržiūrėti bei tobulinti savo profesines kompetencijas.

„Iš meilės Respublikai“ lietuviai turi eiti į karo tarnybą. „Iš meilės Respublikai“ privalu posėdžiauti seimeliuose. Taip pažymėta Antrajame ir Trečiajame Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Statutuose.

Dar LDK laikais Antrasis Statutas įtvirtino Lietuvos Respubliką – savarankišką politinę bajorų bendruomenę su plačia savivalda, su renkama teismais, pavietų seimeliais, Lietuvos seimu. Čia lietuviai turi ypatingas laisves, kurių stokoja kitos krikščioniškos tautos. Žinoma, kaip ir kitos Europos tautos, lietuviai turi teisę į nuosavybę, turtą, teisę į gerą vardą, sveikatą ir gyvybę. Tačiau, skirtingai nei kitos tautos, turi teisę patys kurti savo įstatymus, savo gyvenimo taisykles. Mes patys sau leidžiame įstatymus, ir mūsų valdovas privalo jiems paklusti, - teigia LDK didysis kancleris Leonas Sapiega.

L. Sapiega aiškina: kad tauta išliktų laisva, ji turi šviestis, turi skaityti savo Statutą, jį išmanyti ir labai atsakingai rinkti savo atstovus į teismus. Laisvi žmonės turi jausti atsakomybę už Respubliką. Čia galime išvelgti visą laisvos tautos programą – edukacija, pasirinkimo laisvė, asmeninė atsakomybė už bendruomenės sprendimus.

Toji įžanga neatsitiktinė. Mūsų draugėje jau seniai sklendo idėja kurti Lietuvos bajorų universitetą. Dalinuosi ja su jumis.

Kaip žinote, universitetų misija – kaupti ir skleisti žinias. O Lietuvos bajorų universitetas pirmiausia turėtų padėti bajorams tenkinti savišvietos poreikius, plėtoti savo kultūrinius interesus, ugdyti asmens kūrybines galias ir gebėjimus, padėti asmeniui tapti aktyviu demokratinės visuomenės piliečiu, sudaryti sąlygas įgyti profesinei veiklai reikalingų teorinių žinių ir praktinių gebėjimų, taip pat sąlygas kvalifikacijai tobulinti.

Suprantama, kad suaugusiųjų švietimas – procesas, kurio eigoje tobulinamos patirtys, įgyjamos naujos žinios, supratimas, įgūdžiai,

požiūriai, interesai, normos. Suaugusiųjų švietimas – tam tikros edukacinės veiklos forma: paskaitos, seminarai, kuriuose dalyvauja suaugusieji. Suaugusiųjų švietimas, kaip procesas ir veikla, nukreiptas į bendrą kultūros lygio kėlimą.

Lietuvos bajorų universitetas, mano supratimu, būtų neformali suaugusiųjų švietimo organizacija, siekianti padėti gyventi nuolatos besikeičiančiame pasaulyje, pereinant nuo mokymo prie mokymosi, aprūpinanti informacijos šaltiniais ir remianti savarankiškas paieškas. Tai – nauji individualūs švietimo būdai, sukurti tam, kad žmogus galėtų mokytis visą gyvenimą sau patogiu laiku ir patogioje vietoje.

Universitete galėtų būti apibrėžtas kvalifikacinis modulis su tokiais blokais: *Teologiniu* (sukurtų tokią aplinką (suartėjimą), kurioje būtų skleidžiama meilė ir altruizmas, kur galėtų atsiskleisti Kūrėjas); *Istoriniu* (genealogija, bajorų tradicijos, LDK Statutai); *Kultūriniu* (dvarų kultūra, bajorų kultūra, etiketas, menas); *Sveikos gyvensenos* (fizinė, psichinė ir socialinė gerovė); *Politinu* (valstybės kūrimo menas, kaip savarankiška politinė bajorų bendruomenė su plačia savivalda, renkama teismais, seimeliais, valdovais); *Vadybos ir verslo* (menas užsidirbti); *Kalbų* (priemonė bendrauti).

Labai norėtusi vienoje vietoje sukaupti žinias apie bajorus, jų tradicijas, kultūrą, organizacinius pasiekimus vadyboje bei karyboje ir jas skleisti Lietuvos visuomenėje per bajorus, kaip gyvojo paveldo puoselėtojus. Juk paveldas – tai, ką mums palieka ir perduoda praeities kartos, - materialinės ir dvasinės vertybės bei pats gyvenimo būdas.

O ką mes, dabarties bajorai, paliksime ateities kartoms?

LIETUVOS BAJORŲ KARALIŠKOSIOS SAJUNGOS HIMNAS

Žodžiai Undinės Nasvytytės
Muzika Kipro Mašanausko

*Legendom puošiam Mindaugo karūną,
Šlove vadinam Vytauto laikus.
Bajorai ant žirgų skubėjo
Mūšin į Žalgirio laukus.*

*Jie Lietuvą krauju apgynė,
Lai bus per amžius jiems šlovė!
Šiandieną į gretas sustoję
Po herbo ženklo vėliava,
Senolių priesaiką kartojam –
Tiesa, Orumas ir Garbė.*

*Mes, šių dienų bajorai,
Pasekim pavyzdžiu tėvų.
Prisiekę puošt darbais Tėvynę,
Pridėję ranką prie širdies,
Mes Lietuvai žodžius kartojam –
Tiesa, Orumas ir Garbė.*

LBKS HIMNAS

Tekstas Undinės Nasvytytės

Muzika Kipro Mašanausko

f *J* = 70

Le - gen - dom puo - šiam Min - dau - go Ka - rū - ną, šlo -

4 ve - va - di - nam Vy - tau - to lai - kus. Ba - jo - rai ant žir -

7 gu sku - bė - jo mū - šin į Žal - gi - rio lau - kus. Jie

10 Lie - tu - vą krau - ju ap - gy - nė lai bus per am - žius Jiems šlo -

13 vė! Šian - die - ną į gre - tas sus - to - ję po

16 Her - bo žen - klo vė - lia - va - se - no - lių prie - sa -

19 ką kar - to - jam - Tie - sa, O - ru - mas ir Gar - bė. Tie - sa, O - ru - mas

23 *mf* ir Gar - bė. Mes šių die - nų ba - jo - rai - pa -

26 se - kim pa - vyz - džiū tė - vų - pri - sie - kę puošt dar - bais Tė -

29 - vy - nę, pri - dē - ję ran - ką prie šir - dies mes

32 Lie - tu - vai žo - džiūs kar - to - jam - Tie - sa, O - ru - mas

35 ir Gar - bė, Tie - sa, O - ru - mas ir Gar - bė!

reikšmę Lietuvai ir Vilniui, kuriamą pridėtinę vertę bei muziejaus svarbą ir kitus dalykus.

– Kokia Valdovų rūmų reikšmė Lietuvai, Vilniui?

– Kalbant apie dabartį, Valdovų rūmai yra vienas reikšmingiausių ir populiariausių kultūrinio turizmo objektų Lietuvoje, taip pat – vartai į mūsų šalies muziejinkystę. Taip sakydamas noriu pabrėžti, kad Valdovų rūmai nėra klasikinis muziejus, o daugiafunkcinis kultūros centras, istorinės kultūros ir atminties vieta, kurioje be tradicinių muziejinės veiklos formų itin plėtojama aktyvi edukacija, bemaž kasdien vyksta įvairūs renginiai, teikiama kultūrinio turizmo informacija ir pan. O šalia visų šių pagrindinių funkcijų atkurtieji Lietuvos didžiųjų kunigaikščių rūmai, arba Valdovų rūmų muziejus, yra ir labai svarbi valstybės reprezentacijos dalis – nuo šio objekto įamžinimo turistų nuotraukose iki čia rengiamų aukščiausio lygio Europos vadovų susitikimų. Šia įvairialype veikla tik pabrėžiamas šios vietos, šių rūmų istorinių funkcijų tęstinumas.

Kalbant apie Valdovų rūmų reikšmę, ypač skeptikams reikėtų priminti faktą, kad netgi rūmams neegzistuojant, carinei Rusijai juos sąmoningai sulęginus su žeme, rūmų, kaip istorinio valstybingumo centro atmintis ir įvaizdis išliko ir vaidino svarbų vaidmenį XIX–XX a. tautinio tapatumo, pilietiškumo išsaugojimui ir stiprinimui. Tai akivaizdžiai paliudija dailininkų ir rašytojų kūryba, kurioje rūmai liko egzistuoti iki pat jų atkūrimo. Taigi, istorinėje atmintyje rūmų idėja buvo gyva netgi nebūties ir negandų šimtmečiais.

– Kokios pridėtinės vertės Lietuvai Europos kontekste turi Valdovų rūmai?

– Dar vykdant Valdovų rūmų atkūrimo darbus Lietuvos viešbučių ir restoranų asociacija paskaičiavo, kad, jei Lietuvos ir ypač Vilniaus muziejai taptų patraukliais turizmo objektais ir bent pusdieniui ilgiau sulaikytų turistus, per daugiau nei dešimt metų mokesčių ir kt. pajamomis į valstybės biudžetą grįžtų visos į

MES IR PASAULIS

VYDAS DOLINSKAS: „ŽMONĖS, NEPAŽĪSTANTYS SAVO PRAEITIES, VISADA LIEKA VAIKAIS“

Pernai sukurtas žinomo Rusijos režisieriaus Aleksandro Sokurovo filmas „Frankofonija“ apie meno ir galios santykį paskatino susimąstyti, ką ištis menas, istoriniai artefaktai gali papasakoti apie mus pačius, kuo reikšmingi žmonijai muziejai, kokia jų vieta ir įtaka kiekvieno žmogaus ir visos tautos raidai.

„Muziejai, bibliotekos ir archyvai saugo paveldą, – tai, kas per šimtmečius vertingiausio sukurtą tam tikroje teritorijoje, tam tikros bendrijos ar bendrijų, jų genialiausių atstovų. Tas paveldas – tai labai svarbūs materialūs vizualūs paminklai, ženklai, kurie labai daug liudija, tik reikia mokėti juos prakalbinti“, – sako Valdovų rūmų muziejaus direktorius dr. VYDAS DOLINSKAS, su kuriuo, paskatinti minėto filmo, ir kalbėjomės apie šio muziejaus

Vydas Dolinskas Valdovų rūmų atidarymo dieną su simboliu raktu.

Valdovų rūmų atkūrimą investuotos lėšos.

Valdovų rūmų muziejaus praktika rodo, kad didžiąją dalį lankytojų ir ypač vasarą ištis sudaro užsienio šalių turistai, kurie labai domisi pačioje sostinės širdyje prikeltu Lietuvos paveldu ir aktualinama istorija visos Europos raidos kontekste. Tikiuosi, kad Valdovų rūmai jų dėmesį prikausto bent kelioms valandoms, o tai jau reiškia turizmo verslo ir infrastruktūros skatinimą bei plėtrą mūsų šalyje ir, žinoma, pirmiausia, sostinėje Vilniuje.

Greta materialinės vertės būtina prisiminti ir įvaizdžio matmenį. Su atkurtais Valdovų rūmais Lietuva demonstruoja ne tik savo šimtmetę istorinę vietą Europoje, bet ir paliudija nūdienos Lietuvos kūrybines galias, požiūrį į istorinę tapatybę, kultūros paveldą, inžinerinius gebėjimus, mokslo pasiekimus ir pan. Vilniuje besilankantiems turistams atkurtieji rūmai primena iš Italijos sklidusį taurųjį Renesansą, kuris yra aukštosios meninės kultūros Europoje XV–XVI a.

etaloninė stilistinė kryptis, pabrėžianti to meto Lietuvos natūralią integraciją į bendraeuropinius procesus ir netgi tam tikrą pirmavimą Vidurio Europos regiono kontekste. Valdovų rūmai prieš kelis metus buvo pristatyti kaip vienas labiausiai vykusių istorinių paminklų atkūrimo ir įprasminimo pavyzdžių Miuncheno tarptautinėje architektūros parodoje (Vokietija), o šiandien šis objektas reprezentuoja Lietuvos architektūros ir architektūrinės minties lygį Venecijos architektūros bienalėje (Italija). Ką reiškia Lietuvai tai, kad Berlyno karališkųjų rūmų (Vokietija) atkūrimo projekto vykdytojai, realizuodami savo sumanymus Valdovų rūmų pavyzdžiu, remiasi kaip vienu pačių patraukliausių? Kaip įvertinti, kad sąmoningai naikinto ir išsaugoto pasaulinio paveldo parodoje Mantuvoje ir Milane (Italija) Valdovų rūmų atkūrimo idėja ir objekto prasminis panaudojimas pristatomi greta Palmyros (Sirija) paveldo? Kas gali paskaičiuoti, kiek tokie faktai sukuria nematerialiosios pridėtinės vertės Lie-

Valdovų rūmų muziejaus tarptautinę parodą Milano Sforcų pilyje atidarant su Lietuvos Respublikos Prezidente Dalia Grybauskaite.

tuvos įvaizdžiui Europoje? O ar bent kai kuriuose iš tokių projektų Lietuva iš viso figūruotų, jei ne atkurtieji Valdovų rūmai?

– Kokia Valdovų rūmų vieta Europos muziejų kontekste?

– Svarbi ir reikšminga dėl paprastos priežasties: nors Nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai oficialiai veikia tik kelerius metus, tarptautinėje muziejinėje erdvėje, istorinių rezidencijų muziejų tipologijos kontekste tai jau yra labai žinomas muziejus, palaikantis aktyvius ryšius su 30–40 muziejinių institucijų, archyvų, privačių kolekcijų saugyklų ir kt. visame pasaulyje, o daugiausia, žinoma, Europoje, – ypač Lenkijoje, Italijoje, Vokietijoje, Čekijoje, Baltarusijoje, Latvijoje, Ispanijoje, Švedijoje, Danijoje, Rusijoje ir kitose šalyse. Iš viso Valdovų rūmų muziejus turi kontaktus su daugiau nei 100 kultūros paveldo, istorinės atminties institucijų

15-oje pasaulio valstybių. Muziejus taip pat yra, pvz., Baltijos jūros regiono muziejų ir pilių asociacijos aktyvus narys.

Tokio aktyvaus bendradarbiavimo, koks vyksta dabar, tokios intensyvios istorinės kultūros diplomatijos iki šiol nebuvo. Žinoma, tarptautinio kultūrinio bendradarbiavimo lygmenyje dailės parodų ir dailės istorijos kontekste labai daug nuveikė ir toliau aktyviai veikia Lietuvos dailės muziejus, taip pat kai kurie kiti aktyviausi Lietuvos muziejai, tačiau dabar tai vyksta įvairesnėse plotmėse – nuo tų pačių tarptautinių parodų iki istorinės ikonografinės medžiagos paieškų, mokslinių konferencijų, istorinių parodų, glaudžių edukacinių kontaktų, įvairių kultūrinių, muzikinių renginių ir pan. Pavyzdžiui, dabar net neįsivaizduojama, kad Lietuvos ir Lenkijos valstybių santykiai galėtų būti plėtojami be istorinių-kultūrinių Krokvos, Varšuvos ir Vilniaus istorinėse valdovų rezidencijose

Muziejų nakties akimirka Valdovų rūmuose.

įsikūrusių muziejų ryšių bei bendradarbiavimo, kuris vienokia ar kitokia forma pasireiškia jei ne kiekvieną savaitę, tai bent tikrai kas mėnesį, t. y. nuolatinis. Taigi, Valdovų rūmų muziejus, galėdamas būti visiškai lygiaverčiu partneriu daugeliui muziejinių institucijų, išties yra tapęs labai svarbiu Lietuvos muziejininkystės reprezentantu Europoje ir pasaulyje.

Yra ir dar vienas svarbus Valdovų rūmų vaidmuo Lietuvos ir Europos kontekste: reikia atkreipti dėmesį į tai, kad iki šios rezidencijos atkūrimo mūsų šalyje istorinių rezidencijų pobūdžio muziejų beveik nebuvo, dažniausiai pasitaikydavo tik dalinės tokio pobūdžio ekspozicijos, be to – stilistiškai labai vėlyvos. Dabar gi mes pristatome unikalų ir išbaigtą savo šalies istorinį paveldą – Lietuvos dvarų kultūrą nuo Gotikos iki ankstyvojo Baroko. Tai labai svarbus faktas, užpildantis esmines Lietuvos kultūrinės tradicijos pristatymo spragas, verčiantis permąstyti Lietuvos kaip europinės civilizacijos integralios dalies reikšmę

ir susivokti tiek patiems lietuviams Europoje, tiek europiečiams Lietuvoje. Prieš 600–700 metų, nuo pat Gotikos, Lietuva buvo europinės civilizacijos dalis, kūrė tą civilizaciją, transliavo ją į Rytus, dažnai buvo sinkretizmo ir mainų vieta, kur nuolat susitikdavo rytietiškos bizantinės ir vakarietiškos lotyniškos tradicijos. Čia susipina daug aspektų ir daug jų dar yra neatskleista.

Beje, kalbant apie Valdovų rūmų vietą Europos muziejų sistemos kontekste, galima prisiminti vieną įdomų faktą. 2014 m. Valdovų rūmuose surengus gotikinių ir renesansinių gobelenų parodą, jos apžiūrėti specialiai buvo atvykę Paryžiaus Luvro, Niujorko Metropoliteno muziejaus, Krokvos Vavelio karališkosios pilies, Prahos pilies, kelių Italijos didžiųjų muziejų specialistai...

– Kokia Valdovų rūmų reikšmė Europos istorijai?

– Be viso to, kas jau buvo minėta, verta

pridurti, kad šioje vietoje, Vilniaus Žemutinėje pilyje, o vėliau – rezidenciniuose rūmuose jau nuo XIII a. pabaigos, dar prieš oficialų Lietuvos sostinės paskelbimą Vilniuje, tai buvo viena svarbiausių valdovo rezidavimo vietų, kur kelis šimtus metų sprendėsi ne tik Lietuvos, kuri tuo metu reiškė teritoriją nuo Baltijos iki Juodosios jūros, t. y. apėmė šiandieninę Lietuvą, Latviją, dalį Rusijos ir Lenkijos, Baltarusiją ir Ukrainą, likimas, bet ir viso šio Europos regiono, kartais netgi visos Europos likimas. Kaip rodo XVI–XVII a. muziejaus ekspozicijoje esantys žemėlapiai, politiniai, dinastiniai, kultūriniai, meniniai, ūkiniai ir kiti ryšiai į Lietuvą vedė ir iš Ispanijos, Italijos, Vokietijos, Prancūzijos, Švedijos, netgi Turkijos, Krymo, Maskvos, Persijos ir kitų kraštų – visa Europa vienaip ar kitaip buvo susijusi su šia vieta ir čia buvo sprendžiami įvairūs jos ateities klausimai. Taigi, Lietuvos didžiųjų kunigaikščių rezidencija Vilniaus Žemutinėje pilyje buvo viena svarbiausių vietų, vienas svarbiausių objektų XIII–XVII a.

Istoriškai Valdovų rūmai buvo ypatingai reikšminga vieta ir priešų bei okupantų noras juos sulyginti su žeme bei ištrinti iš mūsų atminties iš esmės reiškė tik viena: ištrinti Lietuvos reikšmę ir vietą Europos istorijoje, paversti valstybę provincija, o jos sąmoningus piliečius – paklusniais pavaldiniais.

– Kuo Europos meno muziejai skiriasi, tarkime, nuo musulmonų šalių muziejų?

– Visi muziejai skiriasi savo rinkiniais, jų specifika ir turiniu, taip pat gali skirtis muziejų dydžiai, jų sukūrimo metodika ir tipologija. Europos meno muziejuose eksponuojami vakarietiškoje tradicijoje gimę meno kūriniai, musulmoniškuose kraštuose – kitoje tradicijoje atsiradę, kitokie, dažnai kitokią funkciją turėję ir turintys meno kūriniai. Bet absoliučią ribą religijos pagrindu muziejuose nubrėžti sunku, kažin ar reikalinga ir pagrįsta. Pavyzdžiui, Turkija yra šiandien musulmoniškas kraštas, tačiau tuo pačiu – tai istoriškai svarbi Antikos, Bizantijos meninės tradicijos vieta, kuri buvo rytinės Europos civilizacijos vienas svarbiausių centrų. Tad

kai kuriuose Turkijos muziejuose eksponuojama lygiai tas pats antikinis paveldas kaip Atėnuose ar Romoje greta islamiškosios tradicijos paveldo. Arba muziejai yra specializuoti. Manau, kad religija ar religinė tradicijoje gimęs menas, paveldas yra integrali visos kultūrinės aplinkos dalis, ir religinė skirtis nebūtinai yra svarbiausia muziejų turinyje, formoje ir metodikoje.

– Kas mes būtume be muziejų?

– Būtume daug tamsesni, mažiau išsilavinę, turėtume silpnesnę istorinę atmintį, būtume mažiau pilietiškai ir patriotiškai, mažiau pažintume ne tik save, bet ir kaimynus. O žmonės, nepažįstantys savo praeities, visada lieka vaikais. Tad kaip bibliotekos, teatrai bei kitos panašios kultūros institucijos, taip ir muziejai yra labai svarbios elementarių kultūrinių poreikių tenkinimo vietos, jausmus ir veiksmus taurinančios, ugdančios, lavinančios vietos.

– Kokia muziejaus įtaka žmogaus/tautos raidai?

– Labai svarbi. Muziejai, bibliotekos ir archyvai saugo paveldą, – tai, kas per šimtmečius vertingiausio sukurta tam tikroje teritorijoje, tam tikros bendrijos ar bendrijų, jų genialiausių atstovų. Tas paveldas – tai labai svarbūs materialūs vizualūs paminklai, ženklai, kurie labai daug liudija, tik reikia mokėti juos prakalbinti. Be jų daugelis pasakojimų gali panėšėti tik į legendas ir mitus, o jie, būdami muziejiniais artefaktais, gyvais fiziniais objektais, rodo, kad tai ne kokia nors metafizika, o realybė. Tokios realybės suvokimui tokios atminties institucijos kaip muziejai, bibliotekos ir archyvai yra absoliučiai būtinos, neišvengiamos ir reikalingos. Jų prasmė šiandien šiek tiek niveliuota ir kasdieniam gyvenime ne visada adekvačiai suvokiama reikšmė, bet tautos ar pilietinės visuomenės tapatybei išsaugoti tai yra patys svarbiausi objektai, vietos, kur tą tapatybę gali atpažinti materialiuose daiktuose ir jos negali niekaip užginčyti. Ypač svarbūs tie muziejai, kurie ne tik savo rinkiniais, bet savo

įsikūrimo vieta yra išskirtiniai, turintys savo sunkiai paaiškinamą dvasinį užtaisą, atspindintys tam tikrą vietos mistiką. Archeologinės vietovės, istorinės rezidencijos, religiniai centrai ir pan., jei juose šiandien veikia muziejus, kaip tik ir turi tą papildomą dvasinį užtaisą, turi tą išskirtinę reikšmę ir prasmę žmogui, tautai, daro išskirtinį poveikį lankytojams, tam tikra prasme pratęsia tokios ypatingos vietos tradiciją naujomis sąlygomis.

– Ar pamenate savo pirmąjį kartą Luvre? Ar galėtumėte Luvrą sulyginti su Valdovų rūmais ir kodėl?

– Žinoma, prisimenu, juolab, kad Luvre buvau vienintelį kartą, bet turėjau galimybę ten praleisti nemažai laiko. Tiesa, kiti pasaulinio lygio muziejai Romoje, Vienoje, Berlyne, Stambule, Atėnuose, Madride, Sankt Peterburge man pažįstami geriau. Luvras – tai vienas tokių pasaulinio lygio muziejų. Tokių yra vos keli pasaulyje. Ar galima tiesmukiškai Lietuvos muziejus lyginti su Luvru? Nemanau, nebent tam tikrais aspektais, tam tikruose kontekstuose. Tačiau tai būtų metodiškai absoliučiai neteisinga dėl mastelių, kolekcijų kaupimo laiko ir galimybių bei daugelio kitų aspektų. Toks lyginimas būtų beveik tas pats, kas lyginti vinį su atominės elektrinės turbina. Tiesiog toks lyginimas neturi prasmės. Tačiau aišku, galima būtų lyginti ekspozicijų įrengimo metodiškumą, parodų ir jų leidinių turiningumą, edukacinės veiklos veiksmingumą, renginių pasiūlą ir pan. Tačiau jokių būdu ne skaičius, ne dydžius...

Kita vertus, lietuviams Valdovų rūmai ir kiti turtingiausi bei aktyviausiai veikiantys Lietuvos muziejai yra ne mažiau svarbūs nei prancūzams Luvras. Ir šia prasme mažesnis muziejus turi netgi savų privalumų: jis yra permatomas, jį visą gali iširti, pažinti. Luvru detaliai pažinti tikriausiai neužtektų viso gyvenimo. Ten geriausiai eiti turint konkretų interesą.

Beje, Valdovų rūmų muziejus su Luvru, kaip ir su daugeliu kitų didžiųjų Europos muziejų, tokių kaip Ermitažas, Vatikano muziejai, Krokuvos

Vavelis, Drezdeno meno rinkiniai ar *Uffizi* galerija Florencijoje, plėtoja glaudžius ryšius ir kai ką jau realizavo bei turi daug bendrų ateities planų. Tai, kad Valdovų rūmus tokie muziejai mato kaip lygiavertį partnerį, yra labai svarbus mūsų jauno muziejaus ir jo darnaus kolektyvo pastangų aukštas įvertinimas.

Vos atvėrus duris Valdovų rūmuose lankėsi ir Luvro prezidentas prof. Žanas Lukas Martinesas, taip pat keli šio muziejaus specialistai. Per bendrus pokalbius, bevaikštant ekspozicijose pastebėjome, kad galime vesti atskirą ekskursiją apie Lietuvos ir Prancūzijos, Vilniaus ir Paryžiaus, Valdovų rūmų ir Luvro ryšius. Mus daug kas sieja – ne tik baroko dailininko Lionelio Spados paveikslas „Ludovisi koncertas“, kurio viena versijų yra pas mus, o kita, tapyta tuo pačiu metu, eksponuojama Luvre, bet ir daugelis istorinių asmenybių, tokių kaip mūsų paskutinių dviejų valdovų Vazų žmona Liudvika Marija Gonzaga iš Nevero, turėjusi glaudžių kontaktų su Paryžiumi, ar garsusis Henrikas III Valua iš Aleksandro Diuma romanų, kuris buvo ne tik Prancūzijos karalius, bet ir Lietuvos didysis kunigaikštis ir Lenkijos karalius. Valdovų rūmų III aukšto Sosto salę puošia ypatingas Luvro meistrų XVII a. viduryje sukurtas baldas – kredensas – kokius Prancūzijos karaliai paprastai dovanodavo kitų valstybių valdovams. Tokio baldo Vilniuje, kartu su Šv. Dvasios ordinu, galbūt galėjo sulaukti ir mūsų valdovas Vladislovas Vaza...

Prisimindami vykusį bendradarbiavimą dėl L. Spados paveikslo tyrimų, su Luvro prezidentu aptarėme ir tolesnio dvišalio kultūrinio bendradarbiavimo plėtojimo galimybes. Galbūt ateityje surengsime parodą bendram Prancūzijos, Lietuvos ir Lenkijos valdovui Henrikui Valua, taip pat Luvre eksponuosime savo gražiųjų renesansinių polichrominių koklių kolekciją. Tai dar tolimi projektai, nes, kaip žinome, didesnis muziejus, didesnė mašina išjuda lėčiau. O mes dažnai įvairius projektus įgyvendiname gerokai sparčiau nei didžiosios Europos paveldo atminties institucijos.

Kalbėjosi **RAMUNĖ HAZIR**

ar baudžiava įsigalėjo tik tada, kai Vakaruose šių reiškinių istorija jau buvo pasiekusi zenitą. Ne išimtis ir valstybiniai pasaulietiniai riterių ordinaai, skirti bajorijai telkti ir apdovanoti. Lenkijoje ir Lietuvoje pirmasis ordinas įkurtas tik tada, kai Vakarų Europoje jie jau buvo tapę įprastu, net įgristi pradedančiu kasdienybės reiškiniu.

Pirmieji Lenkijos karalių ir Lietuvos didžiųjų kunigaikščių bandymai sukurti pasaulietinį riterių ordiną pasirodė jau XVII amžiuje. Perimti Vakarų patirtį šioje srityje bandė Abiejų Tautų Respublikos valdovai Vladislovas Vaza ir Jonas Sobieskis, tačiau nei vieno, nei kito ordinaai taip ir nepradėjo funkcionuoti. Pirmuoju Abiejų Tautų Respublikos ordinu derėtų laikyti Baltojo erelio ordiną, 1705 m. įkurtą Lenkijos karaliaus, Lietuvos didžiojo kunigaikščio ir Saksonijos kurfiursto Augusto Stipriojo iš Vetinų dinastijos. Ilgą laiką šis ordinas buvo vienas, kol 1765 m. Lenkijos karalius ir Lietuvos didysis kunigaikštis Stanislovas Augustas Poniatovskis įsteigė savo bei visos Lenkijos ir Lietuvos valstybės globėjo Šv. Stanislovo ordiną. Taip buvo pradėta valstybinių apdovanojimų (ordinų) sistema.

2015 m. ypatingi tuo, kad buvo minimos Šv. Stanislovo ordino įkūrimo 250-osios metinės. Šia proga Lenkijos ir Lietuvos valdovų istorinėse rezidencijose įsikūrę muziejai – Varšuvos karališkoji pilis – Muziejus, Krokuvos Vavelio karališkoji pilis – Valstybiniai meno rinkiniai ir Nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai – suorganizavo ypatingą, per visas tris istorines sostines keliaujančią parodą. Tokia proga ir toks kultūrinis įvykis, žinoma, gerokai padidino Šv. Stanislovo ordino tematikos aktualumą tiek Lenkijoje, tiek ir Lietuvoje, juolab kad Lietuvoje šis ordinas jau gerokai primirštas ir istorikų, ir visuomenės. Štai kodėl šio straipsnio objektas – Šv. Stanislovo ordinas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje. Daugiausia dėmesio bus skirta 1765–1795 m., tačiau neišvengiamai bus užsiminta ir apie Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kavalierių likimus carinėje Rusijoje, aptariama ordino istorija XIX amžiuje. Šio straipsnio tikslas – apžvelgti XVIII a. Šv. Stanislovo ordino istoriją, išsiaiškinti, kokią reikšmę šis ordinas turėjo būtent Lietuvos Didžiajai Kunigaikštystei, išnagrinėti su ordinu susijusių dokumentų Lietuvos archyvuose ypatumus, sudaryti kuo išsamesnį ordino kavalierių Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje sąrašą ir

MOKSLAS

Eimantas GUDAS

Valdovų rūmų muziejaus Mokslinių tyrimų centro Kultūros ir dailės istorijos grupės administratorius-vyresnysis muziejininkas

ŠV. STANISLOVO ORDINAS LIETUVOS DIDŽIOJOJE KUNIGAIKŠTYSTĖJE: KAVALIERIAI IR JŲ DOKUMENTAI

Lenkijos Karalystė ir Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė 1569–1795 m. sudarė bendrą federacinę valstybę, žinomą Abiejų Tautų Respublikos vardu. Porą šimtmečių tai buvo labiausiai į rytus nutolusi lotyniškosios Vakarų Europos civilizacijos valstybė. Tokia civilizacinė ir geopolitinė padėtis lėmė ne tik tai, kad ji turėjo atlikti krikščionybės bastiono (lot. *antemurale christianitatis*) vaidmenį ir ginti save bei visą Europą nuo stačiatikių rusų ir musulmonų osmanų turkų, bet ir vėluojančią istoriją. Daugelis politinių, socialinių, kultūrinių reiškinių, būdingų Vakarų Europos civilizacijai, į Lenkiją ir ypač į Lietuvą atėjo pavėluotai. Čia ir krikštytasi gerokai vėliau nei Vakarų Europoje, ir bajorų luomas susiformavo

Didikų ir bajorų giminės, Lietuvai davusios daugiausia Šv. Stanislovo ordino kavalierių

Giminė	Kavalierių, susijusių su Lietuvos Didžiąja Kunigaikštystė, skaičius	Senatorių skaičius	Teritorija, su kuria kavalieriai susiję	Pastabos
Kunigaikščiai Giedraičiai	10	1	Vilniaus vaivadija ir Žemaitijos kunigaikštystė	5 dvasininkai
Kunigaikščiai Puzynos	10	0	Vilniaus ir Trakų vaivadijos	4 seniūnai
Tiškevičiai	10	2	Žemaitijos kunigaikštystė	7 buvo kilę iš Lahoisko-Berdyčio grafų šakos, 3 – iš Skuminų šakos. 2 Vilniaus kanauninkai, 4 karininkai
Kunigaikščiai Oginskiai	9	4	Trakų ir Vilniaus vaivadijos	
Oskierkos	8	0	Minsko ir Vilniaus vaivadijos	Labiau vidutiniai bajorai nei didikai
Pliateriai	8	3	Trakų vaivadija	
Bžostovskiai	6	3	Visa LDK	
Korsakai	6	0	Polocko vaivadija	
Kunigaikščiai Radvilos	6	2	Visa LDK	Visi priklausė Nesvyžiaus-Olykos šakai: 1 – Nesvyžiaus ordinatų atšakai, 2 – Klecko ordinatų atšakai, 2 – Šydlovec-Palanečkos atšakai, 1 – Zietelos atšakai
Morikoniai	6	0	Ukmergės pavietas	
Kunigaikščiai Poniatovskiai	6	2 + karalius	Visa LDK	
Zabielos	6	0	Kauno pavietas	
Jelenskiei	5	1	Mozyriaus pavietas	
Chrapovickiai	5	1	Starodubo pavietas	
Lopacinskiai	5	1	Rusėniškos Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemės	
Sapiegos	5	3	Visa LDK	3 – iš Kodenio šakos, 2 – iš Ružanų šakos. 4 kunigaikščiai

trumpai apžvelgti skausmingai transformuoto ordino istoriją Varšuvos kunigaikštystėje bei Rusijos imperijoje.

Šv. Stanislovo ordinas Lenkijoje sulaukė nemažai istorikų dėmesio, tad šia tema jau susiformavo nemenka historiografija¹. 2014–2015 m. ordino įkūrimo jubiliejaus proga ji buvo gerokai papildyta. Daugumoje šių monografijų ir straipsnių aptariama ordino problematika ir istorija arba į ordiną ir jo ženklus žvelgiama iš dailės istorijos

perspektyvos. Kavalieriams daugiausia dėmesio skyrė Stanislavas Loza (Stanisław Łoza) – sudarė bendrus, tiesa, nepilnus Abiejų Tautų Respublikos ordino riterių sąrašus². Ordinui Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje dėmesio skyrė, atrodo, tik Vilius Kavaliauskas savo didelės monografijos trumpame apžvalginiame skyriuje, skirtame Šv. Stanislovo ordinui. Jame V. Kavaliauskas paskelbė ir kai kurių su Lietuvos Didžiąja Kunigaikštystė susijusių ordino kavalierių sąrašą, kurį sudaro 340 asmenų³.

Gardinas – XVIII a. Abiejų Tautų Respublikos bendrų seimų ir valdovo rezidencijos vieta. Miesto panorama iš Napoleono Ordos piešinių rinkinio, 1860-1877 MNK.

Kalbant apie su ordinu susijusius dokumentus, šaltinių apžvalgą galima pradėti nuo dviejų gana populiaraus pobūdžio nedidelių ordino dokumentų rinkinukų, kuriuose yra ir svarbiausias dokumentas – 1765 m. sudarytas ordino statutas⁴. Didesniu moksliskumu išsiskiria jau minėta S. Lozos monografija, kurioje taip pat galima rasti 1765 m. statutą⁵. Nepilni, kartais kiek klaidinantys ordino kavalierių sąrašai (apie juos dar bus užsiminta) buvo publikuojami XVIII a. spaudoje⁶. Lietuvos valstybės istorijos archyve saugomas ir 1837 m. sudarytas (deja, nepilnas) būtent Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Šv. Stanislovo ordino kavalierių sąrašas⁷. Lietuvos senųjų dokumentų saugyklose rasta ir daug naujų archyvinių dokumentų⁸, vienaip ar kitaip susijusių su Šv. Stanislovo ordinu ir jo kavalieriais.

Šv. Stanislovo ordinas XVIII a.

Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė beveik pusę tūkstančio metų – XIII–XVII a. – neturėjo savo pasaulietinio valstybinio riterių ordino. Tik 1705 m. lapkričio 1 d. Vėtinų dinastijos valdovo Augusto Stipriojo įsteigtą Baltojo erelio ordiną galima laikyti pirmuoju Lenkijos ir Lietuvos valstybės ordinu⁹. Tai seniausias ir aukščiausias Lenkijos ir Lietuvos valstybės apdovanojimas. XVIII a. šio ordino juosta

buvo žydra (dėl to ordinas pramintas žydruoju, lenk. *order błękitny*), kryžius – raudonas, su Lenkijos Ereliu centre, žvaigždė – raudonos ir baltos spalvų. Juosta būdavo juosiamą per kairįjį petį ir rišama ant dešiniojo šono, o žvaigždė tvirtinama kairėje krūtinės pusėje. Devizas – „Už tikėjimą, karalių ir įstatymą“ (lot. *Pro Fide, Rege et Lege*). Šis ordinas buvo prestižiškiausias Abiejų Tautų Respublikos apdovanojimas iki pat 1795 m. ir jį gauti galėjo tik ypatingos kilmės nusipelnę bajorai. Saksų laikais jį gaudavo didikai, remiantys Vėtinų dinastijos atstovus rinkimuose, palaikantys jų, kaip Lenkijos karalių ir Lietuvos didžiųjų kunigaikščių, politiką. Augusto Stipriojo laikais ordinas išlaikė prestižą, tačiau Augusto III valdymo metais (1733–1763) jo vertė kiek krito, nes ministras Henrikas Briulis (Heinrich von Bruhl, Henryk Bruhl) ordiną ėmė dalyti ir pardavinėti kone masiškai. Stanislovo Augusto Poniatovskio epochoje Jekaterinos II įsakymu ordinas suteiktas dideliui būriui rusų. 1795–1807 m. jis neteiktas, vėliau atgaivintas Varšuvos kunigaikštystėje ir kongresinėje Lenkijos karalystėje, po 1831 m. sukilimo integruotas į Rusijos valstybinių apdovanojimų sistemą, o po 1917 m. ypatingais atvejais Romanovų dinastijos narių teiktas Baltojoje emigracijoje. Tarpukariu teisėtai atgaivintas Baltojo erelio ordinas vėl tapo Lenkijos aukščiausiu valstybiniu apdovanojimu,

Šaltojo karo laikais jį teikė Lenkijos vyriausybė emigracijoje, nuo 1992 m. jį, kaip aukščiausią Lenkijos apdovanojimą, teikia Lenkijos prezidentas, kuris ir šiandien yra ordino magistras, vadovauja autoritetingų lenkų ordino kapitulai.

Lenkijos ir Lietuvos monarchas Augustas Stiprusis Baltojo erelio ordinu apdovanojo 77 Abiejų Tautų Respublikos piliečius ir 78 užsieniečius, Augusto III laikais ordiną gavo 232 piliečiai, o Stanislovo Augusto Poniatovskio laikais – net 427¹⁰. Ordino vertė laikui bėgant mažėjo, tačiau nenuostabu, kad šį apdovanojimą buvo gavusios kone visos Lenkijos ir Lietuvos aristokratų šeimos. Abiejų Tautų Respublikoje Baltojo erelio ordiną turėjo bent 21 Potockis, 15 kunigaikščių Radvilų, 14 Sapiegų, 11 kunigaikščių Liubomirskių, 10 Ževuskių, 8 kunigaikščiai Oginskiai, 7 kunigaikščiai Čartoriskiai, 6 Tiškevičiai ir t. t.

Po 1764 m. rinkimų paaiškėjo, kad Vėtinų dinastijos epocha Abiejų Tautų Respublikoje baigėsi, nes Lenkijos karaliumi ir Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu buvo išrinktas savas bajoras, Gediminaičių kraujo per motiną kunigaikštę Čartoriskytę turintis ir savo mylimos Rusijos imperatorės Jekaterinos II remiamas Stanislovas Augustas Poniatovskis. Naujajam valdovui reikėjo kuo greičiau įgyti kuo daugiau palankių didikų ir bajorų ir kuo labiau sumažinti opozicionierių gretas. Geras ir patikrintas būdas tai padaryti buvo išdalyti kuo daugiau ordinų garbės ir prestižo besivaikantčiai bajorijai. Dauguma didikų jau turėjo Baltojo erelio ordiną, be to, šis ordinas buvo siejamas su Vėtinų dinastijos vardu, todėl naujasis monarchas nutarė įsteigti naują ordiną ir pavadinti jį savo paties bei visos Lenkijos ir Lietuvos valstybės patrono ir globėjo šv. Stanislovo vardu.

Šv. Stanislovas – tai XI a. gyvenęs Krokuvos vyskupas Stanislovas Ščepanuvietis (1030–1079), vienas garsiausių lenkų šventųjų¹¹. Šis atviras, tiesus ir doras dvasininkas konfliktavo su Lenkijos karaliumi Boleslovu II Drąsiuoju. Dėl netinkamo gyvenimo būdo ir valdymo karalius buvo ekskomunikuotas¹². Tai sužinojęs jis įtūžo ir nužudė Krokuvoje mišias laikantį vyskupą Stanislovą¹³. Popiežius Lenkijai dėl to paskelbė interdikta, karalius privalėjo emigruoti į Vengriją, o Stanislovas 1254 m. buvo kanonizuotas kaip vyskupas kankinys ir paskelbtas Lenkijos globėju¹⁴. 1253 m. jo palaikai perkelti į Krokuvos katedrą, ten ilsisi iki šiol¹⁵. Prie jo kapo ir dabar laikomos iškilmingiausios

Vilniaus Viešpaties Dangun Žengimo (misionierių) bažnyčia – Šv. Stanislovo ordino bažnyčia Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje.

mišios Krokuvos katedroje, čia 1410 m. po Žalgirio mūšio trofėjus sudėjo Lenkijos karalius ir Lietuvos aukščiausiasis kunigaikštis Jogaila, o po 1683 m. Vienos mūšio – Lenkijos karalius ir Lietuvos didysis kunigaikštis, iškilus krikščioniškosios Europos gynėjas nuo musulmonų osmanų Jonas Sobieskis¹⁶. Po 1387 m. Lietuvos krikšto Šv. Stanislovas tapo ir Lietuvos, unija susietos su Lenkija, globėju, ėmė plisti jo kultas. 1387 m. pastatyta Vilniaus katedra pavadinta Šv. Stanislovo titulu, o jos didįjį altorių nuo 1799 m. iki šiandien puošia Pranciškaus Smuglevičiaus išraiškingai nutapyta Šv. Stanislovo nužudymo scena. Šiaip jau Šv. Stanislovas dažnas Lenkijos sakralinėje dailėje, jis vaizduojamas vyskupo drabužiais, su kapa, mitra ir pastoralu. Jį ne kartą tapė garsūs Lietuvos dailininkai, tokie kaip Pranciškus Smuglevičius ar Juozapas Peška (Jozef Peszka). Iki šiol lenkai ir dalis lietuvių neretai kreipiasi į Šv. Stanislovą, prašydami užtarimo buvusioms Abiejų Tautų Respublikos žemėms.

Matant Šv. Stanislovo fenomeną katalikiškoje Lenkijos ir Lietuvos visuomenėje, nenuostabu, kad karalius Stanislovas Augustas Poniatovskis pasinaudojo proga naująjį ordiną pavadinti savo krikšto globėjo vardu. Oficialus ordino pavadinimas skambėjo taip: Šventojo Stanislovo, vyskupo ir kankinio, kavalierių ordinas (lenk. *Order Kawalerów Świętego Stanisława Biskupa i Męczennika*)¹⁷. Taip

buvo pradėta Abiejų Tautų Respublikos ordinų sistema. 1792 m. ją papildė trečias ordinas – *Virtuti Militari*.

Lenkijos karalius ir Lietuvos didysis kunigaikštis Stanislovas Augustas Poniatovskis Šv. Stanislovo ordino įkūrimo dokumentą ir pirmąjį ordino statutą pasirašė 1765 m. gegužės 7 d. Varšuvos karališkojoje pilyje, o jau kitą dieną, Šv. Stanislovo dieną ir karaliaus vardadienį, įvyko pirmosios ordino išskilmės – buvo išdalyti pirmieji ordinais¹⁸. 1765 m. gegužės 8 d. rytą senatoriai ir ministrai susirinko Varšuvos pilyje, iš ten Karališkuoju traktu sveikinami minios nuvyko į Varšuvos Šv. Kryžiaus bažnyčią. Ten buvo laikomos mišios, Lenkijos pakancleris Andrius Młodziejowski (Andrzej Młodziejowski) perskaitė ordino statutą, kavalieriai prisiekė ir jiems buvo įteikti ordinais. Tada visa didikų minia grįžo į pilį iškilmingų pietų Pokylių salėje, grojant orkestrui ir šaudant patrankoms. Pavakare vyкта į prancūzų operą, po jos linksmintasi vakarienėje pas valdovo dėdę, Rusijos vaivadą kunigaikštį Augustą Čartoriskį¹⁹. Ordino šventė buvo iškilminga ir prabangi, tačiau vienas incidentas galėjo sumenkinti valdovo orumą: iš 36 pirmųjų pašauktųjų ordino gavėjų net 14 neatvyko jų atsiimti²⁰. Tai galėjo rodyti gana žemą karaliaus ir ordinų prestižą diduomenės akyse. Vis dėlto neatvykusieji vėliau ordinus gavo iš valdovo rankų, bet jau ne Šv. Kryžiaus bažnyčioje, o karališkojoje pilyje, jau išventintų ordino kavalierių akivaizdoje²¹. 1765 m. pirmuosius ordinus gavo aukščiausio valstybės pareigūnai ir kilmingiausių giminių atstovai. Tarp jų buvo ir Lietuvos didikų.

Pirmosios ordino išskilmės (1765) sukūrė precedentą ir kitoms, vėlesnėms. Nusistovėjo tradicija ordinus teikti Varšuvos misionierių Šv. Kryžiaus bažnyčioje kiekvienų metų gegužės 8 dieną. Kartais ordinais teikti ir bažnyčioje arba pilyje valdovo išrinkimo, karūnavimo, gimimo dienos, metinių proga²². Į iškilmes Šv. Kryžiaus bažnyčioje atvykdavo didikų iš visų Lenkijos Karalystės ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kampelių, jose dalyvaudavo karalius, primas – Gniezno arkivyskupas, dauguma vyskupų, senatorių pasauliečių, dvariečių ir kitų bajorų²³. Šv. Kryžiaus bažnyčioje misionierių ir kitų dvasininkų sakyti kavalieriams skirti iškilmingi pamokslai vėliau būdavo publikuojami²⁴. Ordino insignijas per iškilmes įteikdavo ordino didysis magistras – valdovas: pirma – vyskupams, tada – kitiems

bajorams. Ordiną įteikiant būsimasis kavalierius klūpėdavo ant kairiojo kelio, tada monarchas bučiuodavo jam į skruostą, o kavalierius bučiuodavo karaliaus žiedą²⁵.

Šv. Stanislovo ordinas bajorui automatiškai suteikdavo riterio rangą, o tai kai kurių bajorų demokratų, karaliaus priešų ir sarmatiškųjų ultrakonservatorių akimis buvo lygių bajorijos teisių pažeidimas²⁶. Nemažai bajorų apskritai kreivai žiūrėjo į ordiną Lenkijos ir Lietuvos valstybėje egzistavimą, tačiau labai tikėtina, kad šį nepasitenkinimą sukeldavo tai, kad jie patys neturėjo galimybių jų gauti. Kavalieriais galėjo būti tik valdovo akyse nepriekaištingos reputacijos bajorai. Ordino statutas numatė, kad ordinas teiktinas tik dievobaimingiems Tėvynei nusipelnusiems asmenims²⁷. Ir tai dar ne viskas – prieš gaunant ordiną reikėjo įrodyti kelių kartų bajorystę: pateikti keturis herbus iš tėvo pusės ir keturis iš motinos, tad naujai nobilituoti ir (ar) daug nekilingų protėvių turintys bajorai Šv. Stanislovo ordino kavalieriais tapti negalėjo. Keturi herbai iš tėvo pusės ir keturi herbai iš motinos pusės – tai mažiausiai trečios kartos bajorystė. Toks reikalavimas – tradicija, siekianti XV a. bajorystės įrodymo procedūras Lenkijoje²⁸. Vis dėlto Šv. Stanislovo ordinui gauti nebuvo taikomi tokie aukšti reikalavimai, kaip Baltojo erelio ordinui, tad šį apdovanojimą Stanislovas Augustas Poniatovskis garbėtroškoms bajorams dalijo į kairę ir į dešinę, ilgainiui jie ordiną tiesiog nusipirkdavo, net sklido gandai, kad kartais šiuo ordinu karališkosios Poniatovskių šeimos nariai atsiskaitydavo už smulkias paslaugas ar net jais mokėdavo lošimo skolas²⁹. Taip pat žinoma, kad ordinas teiktas ir įtakingiems didikams proteguojant. Akivaizdu, kad Vilniaus vaivada kunigaikštis Karolis Stanislovas Radvila, pravarde Mielasis Pone, net išprašydavo valdovo Šv. Stanislovo ordiną suteikti savo proteguojamiems bajorams. Pavyzdžiui, 1784 m. jis laiške valdovo prašė ordiną suteikti savo valdų generaliniam komisarui bei savo privačios kariuomenės pulkininkui Mykolui Radziševskiui³⁰. Prašymas buvo patenkintas ir 1787 m. M. Radziševskiui ordinas suteiktas³¹. 1792 m. valdovui gana įsakmų prašymą savo proteguojamiems asmenims suteikti tris ordinus parašė ir 1780 m. pats ordiną gavęs Belzo vaivada, Lietuvos didysis stovyklininkas Mykolas Jonas Borchas³². Visa tai, kaip ir neproporcingai didėjantis kavalierių

skaičius, tikrai nekėlė ordino prestižo visuomenės akyse.

Ordino statute buvo numatyta, kad kavalierių skaičius negali viršyti 100, neskaičiuojant užsieniečių ir Baltojo erelio ordino riterių³³. Deja, jau nuo pat ordino įkūrimo šiuo ir net kitais klausimais valdovas nebuvo linkęs laikytis statuto. Būdavo pažeidžiamas net ordino teikimo ceremonias³⁴, todėl tirti ir suvokti ordino raidą bei funkcionavimą kiek sudėtinga. Vidutiniškai Abiejų Tautų Respublikoje Stanislovas Augustas išdalydavo apie 50 Šv. Stanislovo ordinų kasmet, o apie kavalierių skaičiaus augimą būtent Lietuvoje pakalbėsime vėliau. 1765–1796 m. išdalyta mažiausiai 1 666 (*sic!*) Šv. Stanislovo ordinais³⁵. Maždaug 10 proc. kavalierių buvo užsieniečiai, ir tai, žinant ordinų teikimo tradicijas ir praktiką, nebuvo labai didelis skaičius³⁶. Kasmet ordino kavalierių skaičius sparčiai augo, o valdovo siekiai reguliuoti ordiną taip ir likdavo tik surašyti projektai, tad ordino prestižas vis smuko³⁷.

Bajoras su ordinu gaudavo visą komplektą insignijų ir su jomis susijusių pareigų. Ant raudono kaspino kabinamas ordino kryžius – tai emaliuotas Maltos tipo kryžius su keturiais Lenkijos baltaisiais ereliais, jo viduryje – šv. Stanislovo, vilkinčio vyskupo drabužiais, atvaizdas, apsuptas laurų vainiko, ir šv. Stanislovo inicialai SS (lot. *Sanctus Stanislaus*). Keturios ordino kryžiaus kryžmos simbolizavo keturias riterio dorybes: išmintingumą, teisingumą, narsumą ir saikingumą³⁸.

Ordino žvaigždė – aštuoniakampė, siuvinėta, jos medalione – Stanislovo Augusto Poniatovskio inicialai SAR (lot. *Stanislaus Augustus Rex*), apsupti išsiuvinėto ordino devizo *Praemiando incitat* (liet. „Apdovanojant skatina“. Žvaigždė buvo segama prie širdies. Ordino juosta buvo raudona, apkraštuota balta juoste, juosiamą per dešinįjį petį ir rišama prie kairiojo šono. Pagal juostos spalvą ordinas pramintas raudonuoju (lenk. *order pąsowy*). Baltojo erelio ordino kavalieriai nesijuosdavo Šv. Stanislovo ordino juostos, kabindavo tik ordiną ant kaklo³⁹, dvasininkai – taip pat⁴⁰.

Dažniausiai kavalieriai ordiną nešiodavo iškilmingomis progomis prie iškilmių kostiumo, tačiau žinoma, kad egzistavo ir specifinė ordino uniforma, kurią sukūrė pats valdovas vadinamojo lenkiško kostiumo pagrindu: tai baltas kontušas ir tamsiai raudonas, auksinėmis gėlėmis siuvinėtas žiponas. O tie, kurie nenorėjo nešioti tautinio kostiumo, galėjo dėvėti baltą švarką ar apsiaustą ir

raudoną, auksu siuvinėtą liemenę su tokiomis pat kelnėmis⁴¹. Valdovo pageidavimu ordino uniformos buvo siuvas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje, Lietuvos rūmų išdininko Antano Tyzenhauzo administruojamose manufaktūrose Gardine⁴². Patį ordiną kavalieriai privalėjo nešioti Šv. Stanislovo, valdovo gimimo, išrinkimo, karūnavimo dienomis, jei būdavo tame pačiame pastate ar renginyje, kaip ir valdovas; pasirodyti tomis dienomis valdovo akivaizdoje be ordino reikė privalomą vieno auksino auką Varšuvos varguoliams, mokamą ordino rinkliavininkui, kaip nurodė ordino statuto V straipsnis⁴³.

Jei jau prakalbome apie pinigus ir auksą, reikia paminėti, kad kavalierių laukė nustatyti finansiniai ir moraliniai įsipareigojimai. Gaudami ordiną, jie monarcho ir bajorijos akivaizdoje prisiekdavo ištikimybę ir meilę valdovui bei Tėvynei, pagalbą vargšams, finansinę paramą Varšuvos Kūdikėlio Jėzaus ligoninei, pažadėdavo melstis už mirusius ordino kavalierius ir be valdovo leidimo nepriimti kitų ordinų⁴⁴. Teikiant ordiną Karaliaus kanceliarija išduodavo ir diplomą, pasirašytą karaliaus ir Mažosios kanceliarijos sekretoriaus⁴⁵. Ta proga naujieji kavalieriai ordino rinkliavininkui turėdavo sumokėti 24 auksinus, o tada dar mokėti po 7 dukatus kasmet: 4 dukatus labdaringai Varšuvos Kūdikėlio Jėzaus ligoninei, 2 dukatus – ordino kanceliarijai, 1 dukatą – mišioms už mirusius ordino kavalierius, laikomoms Varšuvos Visų Šventųjų bažnyčioje⁴⁶. Mirus kavalieriui, ordinas už velionio sielą užpirkdavo 30 mišių⁴⁷.

Pradinius mokesčius ordinui sumokėdavo visi, tačiau vėliau neretai viršų imdavo šykštumas ar aplaidumas, o ordino vyresnybė spaudoje ir kitais būdais bergždžiai kvietė delsiančiuosius grąžinti skolas⁴⁸. Įkurdamas naują ordiną valdovas norėjo suderinti politinius tikslus su filantropiniais, tačiau buvo kiek naivu tikėtis, kad marga bajorų minia pajėgs per ordiną išlaikyti Varšuvos Kūdikėlio Jėzaus ligoninę, kuri buvo finansuojama tik ordino lėšomis, todėl nuolat buvo apverktinos būklės⁴⁹. Valdovui tapus ordino didžiuoju magistru, ordino rinkliavininku (lenk. *jałmużnik*) ir sekretoriumi paskirtas jo brolis – dvasininkas, būsimasis primas Mykolas Jurgis Poniatovskis. Jis buvo atsakingas už kavalierių registro pildymą, mokesčių rinkimą ir jų perdavimą labdaringoms organizacijoms. Šias nelengvas pareigas iš karaliaus brolio 1773 m. perėmė Varšuvos kanauninkas Pranciškus

Drevnovskis (Franciszek Drewnowski), ir nors jis netrukus po 1779 m. visai nebepildė ordino knygų, bent jau įnirtingai stengėsi rinkti mokesčius iš tų kavalierių, kurie po Abiejų Tautų Respublikos pirmojo padalijimo apskritai nustojo juos mokėti⁵⁰. Sunkiausia tai padaryti buvo tolimuose Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kampeliuose gyvenantiems kavalieriams. Padėčiai taisyti imtasi dvejų priemonių: 1787 m. iš Varšuvos karališkojoje pilyje besisukiojančių bajorų mokesčius sumokėti ėmė reikalauti pats valdovas, taip pat pasitelkti vienuoliai misionieriai, jų ordinui priklausė ir Varšuvos Šv. Kryžiaus bažnyčia. Nuo 1784 m. kavalieriai mokesčius galėjo sumokėti ir dar keliose Lenkijos Karalystės misionierių rezidencijose bei Vilniaus misionierių vienuolyne Lietuvoje⁵¹. Tai ne tik pagerino Varšuvos Kūdikėlio Jėzaus ligoninės finansinę padėtį, bet ir gerokai padidino Vilniaus labdarinių organizacijų pajamas. Vilniaus ligoninė, įkurta ir prižiūrima Vilniaus vyskupo kunigaikščio Ignoto Jokūbo Masalskio ir Trakų vaivadienės kunigaikštienės Jadvygos Oginskienės, sulaukdavo nemažos paramos iš Šv. Stanislovo ordino kavalierių, o 1803 m. Rusijos imperatorius Aleksandras I netgi įsakė visiems Šv. Stanislovo ordino kavalieriams, gyvenantiems Rusijos imperijoje, teikti pinigine labdarą Vilniaus labdaros organizacijoms⁵².

1795 m., Abiejų Tautų Respublikos žemės galutinai pasidalijus Rusijai, Prūsijai ir Austrijai, Šv. Stanislovo ordinas daugiau nebeteiktas, tačiau detronizuotas karalius Stanislovas Augustas Poniatovskis iki pat savo mirties 1798 m., reziduodamas Gardine ir Sankt Peterburge, ir toliau privačiai parduodavo ir įteikdavo Šv. Stanislovo ordiną. Daugiausia jį gaudavo Rusijos piliečiai, tarp jų ir Jekaterinos II mylimasis bei didžiulių dvarų Žemaitijoje naujasis savininkas kunigaikštis Platonas Zubovas⁵³. Taip Abiejų Tautų Respublikos Šv. Stanislovo ordino istorija baigėsi.

Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė: ordinas ir dokumentai

1569 m. Liublino unija su Lenkijos Karalyste į vieną valstybę susijungusi Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė (taip ji bandė sumažinti Rusijos grėsmę savo egzistencijai) vis labiau prieš Lenkiją, Karūną, jautėsi it jaunesnysis brolis. Nykstant senosioms Lietuvos aristokratų giminėms ir lenkėjant diduomenei, vis didesniu lietuvių politiniu, socialiniu ir kultūriniu centru tapo

Mykolo Obuchovičiaus Šv. Stanislovo ordino kryžius. Lenkija, XVIII a. 4 ketv.

Šv. Stanislovo ordino įstatai ir aprašymas (ordino statutas).

Abiejų Tautų Respublikos ordinų ceremonijų kalavijas.

Varšuva, o Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemėse – Gardinas, nors oficialiai Lietuvos sostinė išliko Vilnius. Atskiros likusios Lietuvos institucijos prarado reikšmę, ypač tai pasakytina apie Šv. Stanislovo ordino egzistavimo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemėse laikus – valdovo Stanislovo Augusto Poniatovskio epochą. Dėl visų šių priežasčių kalbėti apie atskirą Šv. Stanislovo ordino funkcionavimą Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje neįmanoma. Visais atvejais ordino institutai ir fenomenai Lietuvoje buvo tik lenkiškųjų aidai ir padaliniai. Vienintelė ordino institucija Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemėse buvo Vilniaus misionierių vienuolynas, kur kavalieriai (ir tai tik nuo 1784 m.) galėjo mokėti mokesčius. Taip pat Vilniuje veikė ordino kavalierių remiama ligoninė. Visa kita susiję su Varšuva. Dalyvauti ordino šventėse, atsiimti apdovanojimų, sumokėti mokesčių – visais ordino reikalais kavalieriai važiuodavo tik į Varšuvą. Vienintelis lietuviškas išskirtinumas ordino istorijoje, kurį pavyko aptikti nagrinėjant Lietuvos Metrikos knygas, – tai 1793 m. Gardino seimas. Žinoma, ši Abiejų Tautų Respublikos parlamento sesija buvo tragedija valstybei: įvyko antrasis padalijimas, valstybė pasirodė esanti visiškai bejėgė prieš Rusijos galias. Kita vertus, reti seimai, Tribunolo sesijos Gardine buvo svarbus ir dėl to branginamas tam tikro Lietuvos atskirumo nuo Lenkijos reliktas. Kaip rodo Lietuvos Metrika ir ja remiantis mūsų atliktas skaičiavimas, 1793 m. Gardine valdovas Stanislovas Augustas Poniatovskis Šv. Stanislovo ordiną suteikė net 47 Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės urėdininkams ir kitiems didikams bei bajorams⁵⁴. Jų pavardes aptarsime kitame skyriuje, o kol kas

tik įsivaizduokime, kad šis įvykis buvo dovana ir maloni staigmena monacho veiklos bei rezidavimo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemėse ištroškusiai Lietuvos bajorijai ir diduomenei.

Kaip jau galima suprasti, svarus dokumentų kompleksas Šv. Stanislovo ordino istorijoje yra Lietuvos Metrika, tačiau pradėti kavalierių dokumentų apžvalgą reikėtų ne nuo jos. Beje, beveik visi dokumentai, kuriuos čia minėsime, – tai 2016 m. Šv. Stanislovo 250-mečiui skirtos parodos Nacionaliniame muziejuje Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmuose eksponatai.

Be abejo, fundamentaliausias ordino dokumentas – 1765 m. lenkų ir lotynų kalbomis surašytas 13 puslapių statutas. Jo originalas šiuo metu saugomas Krokuvoje, Kunigaikščių Čartoriskų fondui priklausančioje Čartoriskų bibliotekoje (sygn. Perg. 1149). Vis dėlto šis šaltinis istoriografijoje jau nemažai nagrinėtas ir jį papunkčiui aptarti nėra mūsų straipsnio tikslas. Iš kavalieriaus perspektyvos žvelgiant kur kas svarbesnis dokumentas – ordino suteikimo diplomas.

Bajorui suteikiant Šv. Stanislovo ordiną, kaip jau minėjome, Karaliaus kanceliarija išduodavo valdovo ir Mažosios kanceliarijos sekretoriaus pasirašytą diplomą, patvirtinantį ordino suteikimo faktą⁵⁵. Diplomų originalai buvo išduodami tiesiai kavalieriui į rankas ir dėl XIX–XX a. suiručių, karų, santvarkų pasikeitimų bei dėl to, kad bajorų šeimos diplomus iki šiol saugo kaip ypatingas šeimos relikvijas, jų originalų viešosiose dokumentų saugyklose labai mažai. Vis dėlto pavyko rasti keletą diplomų, išduotų kavalieriams, glaudžiai susijusiems su Lietuvos Didžiąja Kunigaikštyste.

Deja, tarp jų nėra tų, kurie buvo skirti

svarbiausiems valstybės pareigūnams.

Savo ankstyvumu ir adresato svarba Lietuvai išsiskiria 1779 m. rugsėjo 9 d. Varšuvoje Pinsko unitų vyskupui Gedeonui Horbackiui išduotas Šv. Stanislovo ordino diplomai (originalas), saugomas Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekoje. Diplomo formuliaras – tradicinis, tipinis, nugludintas, beveik nėra jokių konkretybių, susijusių su G. Horbackiu. Iš intituacijos, naracijos ir kitų klauzulių akivaizdu, kad visos Karalystės ir karaliaus asmeninio patrono Šventojo Stanislovo, vyskupo ir kankinio, ordiną (*ordinem Sancti Stanislai Episcopi et Martyris totius Regni et Nostri Patroni*) už asmeninius nuopelnus Pinsko unitų vyskupui Gedeonui (*In Christo Pater Gedeon Horbacki Episcopus Pinscensis Ritus Graeco Uniti*) suteikė iš Dievo Malonės Stanislovas Augustas Poniatovskis, Lenkijos karalius ir Lietuvos, Rusijos, Žemaitijos, Livonijos bei kitų žemių didysis kunigaikštis (*Stanislaus Augustus, Dei Gratia Rex Poloniae, Magnus Dux Lithvaniae, Russiae, Prussiae, Masoviae, Samogitiae, Kijoviae, Volhyniae, Podoliae, Podlachiae, Livoniae, Smolensciae, Severiae, Czerniechoviaeque*). Dokumento pabaigoje yra valdovo parašas ir Mažosios kanceliarijos antspaudas⁵⁶.

Vilniaus universiteto biblioteka savo rinkiniuose turi karaliaus šambeliono⁵⁷ Mikalojaus Volskio Šv. Stanislovo ordino diplomą (originalą). Dokumento formuliaras iš esmės toks pat, kaip G. Horbackio diplomo – išsiskiria oficialumu ir abstraktumu. Dokumento klauzulė *datum et locum* – 1794 m. gruodis, Varšuva⁵⁸.

Varšuvos karališkojoje pilyje-Muziejuje saugomas diplomo, skirto Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pulkininkui Hiacintui Kosciai, originalas, surašytas Varšuvoje 1791 m. lotynų kalba. Dokumentą puošia Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės mažasis antspaudas. Intituacija Stanislovas Augustas Poniatovskis tituluojasi „Iš Dievo Malonės“ Lietuvos ir Žemaitijos didžiuoju kunigaikščiu⁵⁹.

Naujųjų laikų raštininkai ir sekretoriai puikiai suvokė, koks laikinas ir trapus dalykas toje karingoje, neramioje epochoje yra dokumento originalas, todėl buvo daromi dokumentų nuorašai. Sukauptas visas valstybinis archyvas – Lietuvos Metrika (šiuo metu saugoma Maskvoje). Lietuvos valstybės istorijos archyvas turi visų Lietuvos Metrikos knygų kopijas (mikrofilmus). Šiuo

specifiniu Lietuvos archyvų fondu⁶⁰ teko naudotis renkant medžiagą apie Šv. Stanislovo ordino kavalierius. Lietuvos Metrikoje yra keli šimtai diplomų nuorašų ir jie leido gerokai papildyti visus iki šiol sudarytus Šv. Stanislovo ordino kavalierių sąrašus.

Vartant Lietuvos Metrikoje sukauptus Šv. Stanislovo ordino diplomų nuorašus, prieš akis atsiveria marga Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės diduomenės ir bajorijos minia: dvasininkai ir pasauliečiai, senatoriai ir pavietų urėdininkai, senjorai ir urėdų dar negavusios kilmingų šeimų atžalos, kunigaikščiai ir aukštų protektorių turintys smulkieji bajorai. Iš esmės visi diplomų nuorašai surašyti lotynų kalba, juose gausu trumpinių, praleistų vietų ir ilgų, turtingos retorikos, šaltų, oficialių klauzulių. O po jomis slepiasi įvairių sluoksnių Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės didikai ir bajorai, juos visus vienija šviežia prieštarai vertinamo Šv. Stanislovo ordino riterystė. Čia yra ir 1788 m. Šventojo Stanislovo, vyskupo ir kankinio, ordinu apdovanotas Lietuvos didysis pakamaris kunigaikštis Motiejus Radvila (*Diploma pro Equite Ordinis Sancti Stanislai Episcopi et Martyris Generoso Mathiae Principi Radziwiłł*)⁶¹, Kodenio šakai atstovaujantis kunigaikštis, Smolensko vaivada Pranciškus Sapiega (*Generoso Principi Francisko Sapieha*)⁶².

Be XVI–XVIII a. į kunigaikščių sluoksnį prasibrovusių Radvilų ir Sapiegų dokumentų, Lietuvos Metrikoje yra ir didingai, kaligrafiškai bei elegantiškai surašyto diplomo, skirto senos Riurikaičių kilmės kunigaikščių giminės atstovui, karaliaus šambelionui Ignatui Puzynai, nuorašas (*Generoso Ignatio de Kozielsko Puzyna*)⁶³. Grafų sluoksniui atstovauja Lietuvos pulkininkas Juozapas Ignatas Tiškevičius, Biržų šakos pradininkas (*Generoso Josepho Ignatio Comiti Tyszkiewicz*)⁶⁴. Lietuvos Metrikoje randame ir 1789 m. Varšuvoje apdovanotą Pinsko unitų vyskupą Joakimą Horbackį (*Reverendo Ioachimo Horbacki, episcopo Pinscensi*)⁶⁵. Yra ir lotynų apeigų katalikų dvasininkams skirtų diplomų: 1789 m. (Varšuva) diplomo, skirto Vilniaus katedros kanauninkui, būsimam Minsko vyskupui Jokūbui Ignatui Dederkai, nuorašas (*Venerabili Jacobo Dederko <...> canonico Cathedrali Vilnensi*)⁶⁶. Tų pačių *datum et locum* diplomo, skirto Žemaičių vyskupijos pirmajam prelatui, būsimam vyskupui, kunigaikščiu Juozapui Giedraičiui, nuorašas

(*Reverendo in Christo Patri Josepho Giedroyc*)⁶⁷.

Dar vienas istoriškai unikalus dokumentas, kuriame minima daug su Lietuvos Didžiąja Kunigaikštyste susijusių Šv. Stanislovo ordino kavalierių, – tai 1837 m. carinės Rusijos administracijos sudarytas asmenų, kurių ordino diplomų nuorašai yra Lietuvos Metrikoje, sąrašas (saugomas Rusijos imperijos Senato archyve. Deja, sąrašas nepilnas, nes tikrinant Lietuvos Metrikos knygas suskaičiuota gerokai daugiau kavalierių. Bet koku atveju 1837 m. sudarytame sąrašė yra 252 kavalieriai, bet tik tie, kurie nebuvo gavę Baltojo erelio ordino. Tiesa, sunku atsakyti į klausimą, ar visi Baltojo erelio ordino kavalieriai gaudavo Šv. Stanislovo ordiną į rankas, tačiau akivaizdu, kad dėl šios priežasties 1837 m. sąrašė nėra daugelio svarbiausių Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės didikų⁶⁸.

Kituose dokumentuose, susijusiuose su Šv. Stanislovo ordinu, jau kalbama tik apie pavienius kavalierius.

Įdomus Maršalo Juzefo Pilsudskio (Jozef Piłsudski) centrinėje kariuomenės bibliotekoje (Varšuva) saugomas 1783 m. Varšuvoje Respublikos valdovo ir ordino didžiojo magistro Stanislovo Augusto Poniatovskio lenkų kalba parašytas vienam pirmųjų (1765) ordino kavalierių iš Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės, Lietuvos didžiajam etmonui kunigaikščiui Mykolui Kazimierui Oginskiui skirtas laiškas, kuriame aptariami ordino reikalai⁶⁹.

Dar viena įdomi dokumentų grupė – tai kavalierių susirašinėjimo raštai ne ordino klausimais. Ir adresatas, ir adresantas nepamiršta paminėti, kad yra ordino riteris. Konkretaus aptariamo dokumento atveju tai dar įdomiau, nes kalbame jau apie carinės Rusijos laikais sudarytą dokumentą: 1801 m. buvęs Lenkijos generolas grafas Jonušas Tiškevičius (*Janusz Hrabia na Łohoysku y Bardyczewie Tyszkiewicz, Jeneral Woysk byłych Pol[ski]ch, Kawaler Orderu S[więtego] Stanisława*) Upytės vėliavininkui Benediktui Karpiui (*Panu Benedyktowi Karpiowi, Chorążemu Generalnemu P[owia]ttu Upitskiego, Kawalerowi Orderu S[więtego] Stanisława*) pardavė Gustonių ir Grūžių dvarus Upytės pavieta ir ta proga sudarė sutartį⁷⁰. Tai tik dar kartą įrodo, kad net ordinui nuo 1795 m. oficialiai nebeveikiant (jis atgaivintas tik 1807 m. Varšuvos kunigaikštystėje), priklausomybė ordinui išliko pasididžiavimo vertu dalyku, titulaturės dalimi ir demonstratyviu pri(si)minimu

apie šlovingus, praeitin grimztančius Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ir Lenkijos Karalystės laikus.

Šv. Stanislovo ordinas XVIII a. ir XIX a. pradžioje tapo svarbia Lietuvos bajorų korespondencijos dekoratyvine dalimi, pabrėžiančia adresanto ar adresato padėtį. Štai Lietuvos istorijos valstybės archyve saugomas puošnus, 1768 m. Gardine lenkų kalba surašytas Lietuvos didžiojo etmono Mykolo Kazimiero Oginskio patentas, kuriuo jis savo giminaičiui Ksaverui Oginskiui leidžia eiti Lietuvos lauko sargybinio pareigas. Pirmiausia etmonas išvardija vardus, tada – aristokratų titulus pagal rangą (kunigaikštis, grafas), urėdus pagal rangą (etmonas, seniūnas) ir galop ordinus (taip pat pagal rangą): Baltojo erelio, Šv. Stanislovo ir pabaigoje – Šv. Andriejaus bei Šv. Aleksandro Neviškio (*Michał Kazimierz Książ z Kozielska Oginski, hrabia na Komarnio <...>, Hetman Wielki W[ielkiego] X[ięstwa] L[itewskiego], Uszpolski, Wiłkowyski <...> starosta, Orderow Orła Białego, S[więtego] Stanisława, S[więtego] Jędrzeja y Alesandra Newskiego Kawaler*). Čia labai svarbu atkreipti dėmesį į datą ir ordinų eiliškumą. Dar nebuvo įvykęs net Abiejų Tautų Respublikos pirmasis padalijimas, tad M. K. Oginskis pirma įvardijo aukščiausią valstybės apdovanojimą, tada – antrąjį pagal rangą (Šv. Stanislovo) ir tik pabaigoje – užsienietiškus, rusiškus. Taip pat svarbus antspaudas dokumente: jame esančio kunigaikščių Oginskių herbo *Oginiec* skydą puošia prie jo prikabinanti visų keturių intituacijos išvardytų ordinų kryžiai, tarp jų ir Šv. Stanislovo⁷¹.

Jei kalbama apie ordinų vardijimo eiliškumą, kitaip yra 1776 m. Varšuvoje lenkų kalba surašyto valdovo pusbrolio, Gediminaičių kilmės kunigaikščio Adomo Kazimiero Čartoriskio laiško, kuriuo leidžia savo leibgvardiečiui vesti, atveju. Čia Gediminaitis intituacijos pirmą išvardija savo impozantiškus kunigaikštiškus titulus, tada pagal rangą – karinius titulus, galop – gautus ordinus tokio eiliškumu, kokiam teikia preferenciją: Baltojo erelio, Šv. Andriejaus (*sic!*) ir Šv. Stanislovo (*Adam na Klewaniu i Żukowie, Książę Czartoryski, Generał ziemi Podolskiej <...> i Sheff Pułku Gwardy Pieszej <...> W[ielkiego] X[ięstwa] Litt[ewskiego] o <...> Orderow Orła Białego, S. Andrzej y S. Stanisław Kawaler*)⁷². Tiek M. K. Oginskio, tiek ir A. K. Čartoriskio dokumentų atveju prie herbų jų antspauduose prikabinatas ir Šv. Stanislovo ordino kryžius.

Kartais pasauliečių dokumentuose antspaudu su prikabinu ordinu nėra, tačiau ordinas būtinai minimas intituiliacijoje. Taip, pavyzdžiui, yra Kauno seniūno grafo Mykolo Paco 1782 m. rašte, kuriame jis tituluojasi Kauno pavieto teisėju, Berčiūnų seniūnu ir Šv. Stanislovo ordino kavalieriumi (*Michał Hrabia Pac, Sądowy Powiatu Kowieńskiego, y Berciański starosta, Kawaler Orderu Świętego Stanisława*)⁷³. Taip pat yra ir tų pačių metų „šviesaus, gerbiamo ir dauggalio“ Šventosios Romos imperijos grafo Mykolo Butlerio, Prienų seniūno, laiške (*od Jaśnie Wielmożnego Jegomość Pana Michała Świętego Państwa Rzymskiego Graffa Butlera, Starosty Preńskiego, Kawalera Orderu Świętego Stanisława*)⁷⁴.

Pasitaikydavo, kad korespondencijos intituiliacijoje priklausomybė ordinui būdavo nutylima, tačiau ją subtiliai primindavo antspaudas su prie herbo skydo prikabinu ordinu. Taip yra 1786 m. Lietuvos stovyklininko grafo Mykolo Borcho rašte⁷⁵.

Jei raštą rašydavo ne ordino riteris, bet adresuodavo jį už save rangų aukštesniam kavalieriui, kreipinyje būtinai paminėdavo adresato priklausomybę Šv. Stanislovo ordinui. Taip yra 1768 m. Šartre sudarytame kartūzų vienuolių prioro rašte Kartūzų ordino fundatoriui ir globėjui, Lietuvos lauko etmonui ir Polocko vaivada Aleksandrui Mykolui Sapiegai. Į jį vienuolis kreipiasi kaip į „puikiausią ponų poną, Bychavo, Čerėjos ir Zapyškio grafą Sapiegą“ (*Excellentissimo Domino Domino Alexandro Comiti in Bichow <...> Czereja, Sapiezyn Sapieha, Palatino Polocensi, Exercitum magni Ducatus Lithuaniae Duci, Insigniato Aquilae Albae et Sancti Stanisłai Episcopi et Martyris Equiti*). Ordinių eilėje Šv. Stanislovo ordinas atsideda antroje vietoje po Baltojo erelio ordino⁷⁶.

Kai kalbama apie XVIII a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės dokumentus, jei kavalierius būdavo tik minimas dokumento tekste, tačiau eidavo svarbias pareigas arba būdavo svarbus dokumento atsiradimo kontekste, prie jo asmenvardžio kartais būdavo nurodoma jo priklausomybė Šv. Stanislovo ordinui. Taip yra 1781 m. dokumente, kuriame minimas Lietuvos generolas kunigaikštis Ksaveras Masalskis (*Książęciu Jego Mosci Ksaweremu Masalskiemu, Generałowi, Szeffowi Regimentu <...> Kawalerowi Orderu Świętego Stanisława*)⁷⁷, arba 1787 m. Ukmergėje sudarytame Pakriaunių dvaro ribų aprašyme, patvirtintame Ukmergės

Stanislovo Augusto Poniatovskio portretas. Pagal Marčelą Bačarelį (*Marcelio Bacciarelli, 1731–1818*), Italija (?), XVIII a. pab.

teisėjo Ignato Morikonio (*Ignacego Morykoniego, Sądowego P[owia]ttu Wiłkom[irskiego] Starosty, Kawalera Orderu Świętego Stanisława*)⁷⁸.

Kadangi Šv. Stanislovo ordiną gaudavo ir katalikų dvasininkai, be to, Katalikų bažnyčia turėjo puikiai funkcionuojančią kanceliariją, archyvuose randama daug su kavalieriais dvasininkais susijusios medžiagos. Be abejonės, svarbiausiu dvasininku laikytinas ordino rinkliavininkas, sekretorius, valdovo brolis, Gniezno arkivyskupas ir Respublikos Katalikų bažnyčios primas, tad ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės katalikų metropolitas, kunigaikštis Mykolas Jurgis Poniatovskis. Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekoje rastas jo 1785 m. Varšuvoje rašytas laiškas, kuriame po tradicinės tos epochos Katalikų bažnyčios hierarcho titulatos (kunigaikštis, „Dievo ir Popiežiaus Malone Arkivyskupas“ ir t. t.) jis įvardija esantis Baltojo erelio ir Šv. Stanislovo ordino kavalierius (*Michael Georgius Princeps Poniatowski, Dei et Apostolicae Sedis Gratia Archi Episcopus Gnesnensis <...> Primas Regni Poloniae et M[agni] Ducatus Litvaniae <...> Ordinum Aquilae Albae et Sancti Stanisłai Eques*). Lygiai tokią pačią ordino hierarchiją atspindi ir jų vaizdavimas arkivyskupo herbe: herbo dešinėje po

skydu kabo Baltojo erelio ordino skydas, o herbo kairėje – Šv. Stanislovo⁷⁹. Tokia tvarka visiškai atitinka heraldikos reikalavimus, pagal kuriuos herbo dešinė (kairė žvelgiant nuo žiūrinčiojo pusės) yra garbingesnė nei kairė pusė.

Kiek kitaip ordino eiliškumas pateikiamas jau XIX a. pradžioje, 1809 m., Minsko vyskupo Jokūbo Ignato Dederkos Minske rašytame laiške Vincentui Potockiui. Čia ganytojas po vardų ir bažnytinių pareigybių kaip pirmąjį paminė Šv. Onos ordiną, tada – Baltojo erelio, o paskutinis paminėtas Šv. Stanislovo ordinas (*Jakub Ignacy Dederko, Rzymsskokatolickich Kościołow Minski biskup, Orderow S[więt]ey Anny pierwszej Klasy, Orła Białego i S[więt]ego Stanisława Kawaler*). Tokia tvarka įneša šiek tiek maišaties. Kadangi tai jau carinės Rusijos laikai, nenuostabu, kad rusiškas ordinas minimas pirmasis. Tiesa, vėliau, kai lenkiški ordinai buvo įtraukti į Rusijos imperijos ordino sistemą, Baltojo erelio ordinas buvo aukštesnis nei Šv. Onos, tačiau 1809 m., matyt, vyskupo kanceliarija dar dvejojo dėl neseniai pasikeitusios valstybės ordino svarbos. Panaši maišatis atsispindi ir laiško antspaudu herbe: centre vaizduojamas Šv. Onos ordinas, skydo dešinėje prikabinas Šv. Stanislovo ordinas, o Baltojo erelio kryžius yra herbo kairėje⁸⁰. Kodėl? Juk laiško intituiliacija rodo priešingai. Vėl abejonė? Veikia elementari klaida arba heraldikos ir sfragistikos taisyklių nepaisymas arba moderninimas. Žvelgiant iš žiūrinčiojo pozicijos toks eiliškumas atspindėtų rangą, nors nuo Viduramžių į herbą įprasta žvelgti kaip į už jo stovintį riterį, todėl žiūrinčiojo kairė yra herbo dešinė.

Kitokio pobūdžio netvarką klauzulėse pastebime 1779 m. Kaune sudarytame Lietuvos didžiojo raštininko, būsimojo Livonijos vyskupo Juozapo Kazimiero Kosakovskio rašte. Intituiliacijoje Šv. Stanislovo ordino kavalieriaus titulas labai neįprastai įsipina tarp dviejų bažnytinių pareigybių, o ne yra pateiktas po jų (*Josephus Casimirus de Korvin Kossakowski, Ep[isco]pus Cinen[sis] Supremus M[agni] D[ucatus] Litt[hvaniae] Notarius, Eques S[ancti] Stanisłai et c[etera] Sufraganus <...> Trocensis*). Taip pat labai keistas šio dokumento antspaudas, mat jame Šv. Stanislovo ordino kryžius, prikabinas prie herbo skydo, yra, atrodo, be keturių erelių tarp kryžių. Galbūt ereliai spaudžiant antspaudą neįsispaudė, nes tai neturėtų būti jokio kito ordino ženklas, mat kiti ordinai adresanto intituiliacijoje neminimi⁸¹.

Kiti dvasininkų laišakai urėdų ir ordinų išvardijimo aspektu yra tvarkingi. Taip yra, pavyzdžiui, garsiojo istoriko Adomo Stanislovo Naruševičiaus rašte, sudarytame 1783 m. Varšuvoje. Čia dvasininkas priklausomybę ordinui pateikia po asmenvardžio ir pareigybių (*Adamus Stanislaus Wadwicz Naruszewicz Dei et Apostolicae Sedis Gratia Episcopus Emausensis, Coadjutor Episcopatus Smolenscensis, Supremus M[agni] D[ucatus] Lit[hvaniae] Notarius, Eques Ordinis S[ancti] Stanisłai*)⁸².

Retesniais atvejais, ypač kai kalbama apie asmeniškės pobūdžio raštus, priklausomybė ordinui nurodoma ne intituiliacijoje, bet laiško pabaigoje, po parašu. Taip yra 1787 m. Vilniuje surašytame Vilniaus akademijos rektoriaus Martyno Počobuto laiške Vilniaus akademijos reikalais (*M[arcin] Poczubut, Rekt[or] Akad[emii] Wilen[skieji], Kaw[aler] Ord[er]u S[więt]ego Stan[isława]*)⁸³ arba 1795 m. Pinske sudarytame Pinsko unitų vyskupo Joakimo Horbackio rašte (*Joachim Horbacki, Biskup Pinski, Kawaler Ord[er]u S[więt]ego Stanisława*)⁸⁴.

Dar viena Šv. Stanislovo ordino istoriją atspindinčių radinių Lietuvos archyvuose grupė – antspaudai ant vokų, skirtų kavalierių rašomiems laiškam. Tokiuose išraiškinguose antspauduose neretai matome herbų skydus su prie jų prikabintais Šv. Stanislovo ordino kryžiais. Tai ir 1784 m. Gardine rašyto Lietuvos pakanclerio, būsimo kanclerio Joakimo Chreptavičiaus laiško vokas⁸⁵, ir 1807 m. Minsko vyskupo Jokūbo Ignato Dederkos laiško iš Minsko vokas⁸⁶, ir 1772 m. kunigo, būsimo Vilniaus katedros prelato, Mogiliavo arkivyskupo metropolito Stanislovo Bogušo-Sestšencevičiaus laiško Vilniaus kapitulai vokas⁸⁷, ir 1784 m. Livonijos vyskupo Juozapo Kazimiero Kosakovskio laiško vokas su antspaudu pagal rangą išdėstytais Baltojo erelio ir Šv. Stanislovo ordiniais, prikabintais prie skydo⁸⁸, bei daug kitų.

Šv. Stanislovo ordino kryžių ženklai buvo naudojami ir puošiant valstybės institucijų antspaudus. Lenkijos kariuomenės muziejuje (Varšuva) saugomas 1775 m. sukurtas Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kariuomenės II divizijos mažasis antspaudas. Ant jo matome Lietuvos Vyti, Poniatovskių Veršį, kunigaikščių Sapiegų Lapiną (Lietuvos lauko etmonas tuomet buvo Aleksandras Mykolas Sapiega) ir po juo pakabintus Baltojo erelio bei Šv. Stanislovo ordinus, kuriuos etmonas buvo gavęs⁸⁹.

Šv. Stanislovo ordino atvaizdais buvo puošiami

kapai ir epitafijos. Pavyzdžiui, 1824 m. įrengta 1775 m. ordiną gavusio Lietuvos kardininko grafo Aleksandro Motiejaus Osolinskio epitafija Vyškove⁹⁰.

Labai specifinė šaltinių, susijusių su Šv. Stanislovo ordinu ir jo kavalieriais, rūšis – XVIII a. spauda (beje, leidinių puslapiai dažniausiai nenumeruoti), kalendoriai, kuriuose kasmet šalia valstybės urėdininkų sąrašų būdavo skelbiami ir naujausi Maltos, Baltojo erelio ir, žinoma, Šv. Stanislovo ordinų kavalierių sąrašai. Kavalieriai viename leidinyje dažniausiai būdavo vardijami pamečiui pagal ordino gavimo datą, tačiau į šiuos sąrašus įsiveldavo nemažai klaidų: būdavo blogai nurodomi įteikimo metai, vardai, pavardės, urėdai, dalis kavalierių apskritai praleista ir t. t. Buvo skelbiami bendri Lenkijos ir Lietuvos kavalierių sąrašai ne tik Varšuvos, bet ir Vilniaus, Gardino spaudoje, todėl iš šių sąrašų atrinkti tiesiogiai su Lietuvos Didžiąja Kunigaikštyste susijusius kavalierius sudėtinga. Reikia atsižvelgti į urėdininkus arba kituose šaltiniuose randamą informaciją – genealogiją, žemėvaldą ir kt. Kartais, kai spaudoje publikuojami ir Baltojo erelio, ir Šv. Stanislovo ordinų kavalierių sąrašai, į Šv. Stanislovo ordino sąrašus būna neįtraukti tie kavalieriai, kurie jau yra gavę Baltojo erelio ordiną. Tai ir vėl komplikuoja tyrimą. Jį atlikdami išnagrinėjome keliasdešimt XVIII a. leidinių: *Kalendarz polityczny dla Krolestwa Polskiego y Wielkiego Xięstwa Litewskiego na rok... 1770–1793 m. numerius* ir *Kalendarz wileński na rok przestępný... 1768–1795 m. numerius*. 1768 m. *Kalendarz wileński* Šv. Stanislovo ordino kavalierių sąrašo nėra (yra tik Baltojo erelio ordino), tačiau vėlesniuose kalendoriuose jau yra, bet tik tų, kurie nebuvo gavę Baltojo erelio ordino. Kasmet kavalierių skaičius labai sparčiai augo ir 1794 m. *Kalendarz wileński* numeryje Abiejų Tautų Respublikos Šv. Stanislovo ordino kavalierių sąrašas jau užima 156 labai smulkiai prirašytus puslapius. Kavalierių skaičiaus augimą rodo ir tai, kad *Kalendarz polityczny dla Krolestwa Polskiego y Wielkiego Xięstwa Litewskiego na rok 1770* nurodo kiek daugiau nei 100 kavalierių (visos Abiejų Tautų Respublikos), 1780 m. – daugiau nei 230, 1788 m. – daugiau nei 650, o 1794 m. – daugiau nei 1 300, taigi per šešerius metus kavalierių skaičius paaugo daugiau nei dvigubai. Didžiausias kavalierių skaičiaus augimas matyti po to, kai buvo suburta Targovicos konfederacija: 1792–1795 m. kavalierių

skaičius jau perkopė 1 600.

Šv. Stanislovo ordino kavalieriai Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje

Šiame skyrelyje apžvelgsime tyrimo, kurio tikslas, remiantis publikuotais ir nepublikuotais šaltiniais, sudaryti kuo pilnesnį būtent su Lietuvos Didžiąja Kunigaikštyste susijusių 1765–1795 m. Šv. Stanislovo ordino kavalierių sąrašą, rezultatus. Čia pasidarysime statistika ir tendencijomis.

Iš viso suskaičiavome 525 kavalierius, kurie buvo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pareigūnai, karaliaus šambelionai ir kiti Abiejų Tautų Respublikos dvariškiai, taip pat Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės didikai, bajorai bei dvasininkai.

1765 m. pirmuosius ordinus Abiejų Tautų Respublikoje gavo 36 kavalieriai, net 18 (pusė) jų buvo glaudžiai susiję su Lietuvos Didžiąja Kunigaikštyste. Be primo Vladislovo Lubenskio, valdovo Stanislovo Augusto Poniatovskio ir jo brolių – Mykolo Jurgio, būsimojo primo, bei Andriaus, tai buvo tuometis Vilniaus vaivada kunigaikštis Mykolas Kazimieras Oginskis, Rusios vaivada kunigaikštis Augustas Aleksandras Čartoriskis, kunigaikštis Adomas Kazimieras Čartoriskis, Polocko vaivada ir Lietuvos lauko etmonas Aleksandras Mykolas Sapiega, Lietuvos Brastos kaštelionas Jonas Antanas Horainas, Smolensko kaštelionas Tadas Bužinskis, būsimasis Lietuvos didysis kancleris Joakimas Liutauras Chreptavičius, Lietuvos rūmų išdininkas Antanas Tyzenhauzas, Lietuvos stalininkas kunigaikštis Juozapas Klemensas Čartoriskis, Trakų kaštelionas Tadas Pranciškus Oginskis, Lietuvos arklidininkas Steponas Olendzakis, Lietuvos lauko raštininkas Juozapas Sosnovskis, Žemaitijos seniūnas grafas Jonas Mikalojus Chodkevičius, Lietuvos didysis išdininkas Jurgis Flemingas⁹¹. Kaip matyti, daugiausia tai aukščiausi Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės senatoriai, pareigūnai ir kilmingiausių Lietuvos giminių atžalos.

Laikui bėgant kavalierių gretos nepelnytai ir neproporcingai gausėjo, ordiną ėmė gauti ir ne tokie svarbūs asmenys, kuriuos į savo pusę patraukti norėjo valdovas arba kuriuos protegavo aukščiausi didikai, ypač kunigaikščiai Radvilos. Daug naujų kavalierių paskirta po 1790 m., paskutiniu Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės gyvavimo penkmečiu. Iš to laikotarpio ypatingas atvejis buvo 1793 m. Gardino seimas, kuriame Stanislovas Augustas

Poniatovskis suteikė net 47 Šv. Stanislovo ordinus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės atstovams. Tarp jų buvo ir visai garbingų urėdų neturintys bajorai Buchoveckis, Ignatas Cechanoveckis, Florijonas Lempickis, Grigalius Michelsonenas, Antanas Sielickis, Andrius Stroneckis, Laurynas Šumskis, Mykolas Zenovičius, Antanas Chlevinskis, keli kylančios Pliaterių giminės atstovai, karaliaus šambelionai Kazimieras Chodzka, Aleksandras Giedraitis, Juozapas Kulvietis, Ignatas Miaskovskis, Jonas Ostrorogas, Dominykas Pivnickis, Antanas Sležanovskis, Volfas (tokia gausa rodo, kiek tuo metu smuko karaliaus šambeliono pareigybės prestižas), kanauninkai Ignatas Houvaltas ir Kiprijonas Odinecas, keli nelabai garsūs karininkai bei keliolika paprastų pavietų urėdininkų. Tai buvo tikra atgaiva Lietuvos bajorams ir mažėjančio ordino prestižo ženklas.

Jei kalbama apie religinę priklausomybę, neskaičiuojant užsieniečių ir kelių Livonijos bajorų, beveik visi Šv. Stanislovo ordino kavalieriai iš Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemių buvo Romos katalikai. Iš 525 kavalierių 44 buvo katalikų dvasininkai (8 proc.): 38 lotynų apeigų katalikų ir 6 graikų apeigų katalikų (unitai). Tarp kavalierių buvo ir Gniezno arkivyskupų, ir Vilniaus vyskupų, ir Žemaičių, Smolensko, Livonijos, Lucko katalikų ganytojų, ir Pinsko, Lietuvos Brastos, Smolensko unitų vyskupų, gausus būrys prelatų ir kanauninkų, ypač iš Vilniaus ir Žemaitijos katedrų kapitulų.

Jau užsiminėme, kad Šv. Stanislovo ordinas buvo Lenkijos karaliaus ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Stanislovo Augusto Poniatovskio įrankis savo gruputei telkti. Turint omenyje sparčiai kintančią valdovo politinę poziciją ir vis didėjančią Rusijos įtaką Lietuvai, nenuostabu, kad tik aštuoni ordino kavalieriai aktyviai kovojo 1794 m. sukilime prieš Rusiją. Tai kunigaikštis Mykolas Kleopas Oginskis, Lietuvos pakancleris Kazimieras Konstantinas Pliateris, Lietuvos didysis stovyklininkas Karolis Prozoras, Lietuvos kariuomenės vėliavininkas Tomas Vavžeckis, Lietuvos kariuomenės generolas leitenantas Simonas Zabiela ir kt. Tačiau Šv. Stanislovo ordino kavalierių gretose trumpalaikių ar ilgalaikių Rusijos politikos rėmėjų buvo kur kas daugiau – mažiausiai 34 aktyvūs Targovicos konfederacijos nariai: Lietuvos didysis kancleris Joakimas Liutauras Chreptavičius, Lietuvos stalininkas Juozapas Klemensas Čartoriskis, Žemaičių vyskupas Jonas Steponas Giedraitis, Livonijos vyskupas

ir Vilniaus koadjutorius Juozapas Kazimieras Kosakovskis, Lietuvos didysis etmonas Simonas Kosakovskis, Vilniaus pijorų kolegijos rektorius Kazimieras Narbutas, istorikas Adomas Stanislovas Naruševičius, Trakų kaštelionas Juozapas Vincentas Pliateris, Vilniaus vaivada Mykolas Jeronimas Radvila, Lietuvos didysis kancleris Aleksandras Mykolas Sapiega, Smolensko vaivada Pranciškus Ksaveras Sapiega, Žemaitijos kaštelionas Stanislovas Antanas Tiškevičius, Lietuvos didysis maršalka Liudvikas Skuminas-Tiškevičius ir kt.

Šv. Stanislovo ordino kavalierių iš Lietuvos socialinė padėtis taip pat buvo labai nevienoda. Dauguma kavalierių – tik vidutiniai bajorai, paprasti pavietų urėdininkai. Keli ir visai jokių urėdų neturėjo, ordinus gavo per protekcijas. Tik 60 kavalierių (šiek tiek daugiau nei 10 proc.) turėjo Lietuvos senatoriškuosius urėdus, dar devyni turėjo senatoriškųjų urėdų ir Lietuvoje, ir Lenkijoje (arba Livonijoje), o dar devyni buvo tik Lenkijos senatoriai, tačiau Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje turėjo valdų arba kitaip buvo su ja glaudžiai susiję. Tad tik 15 proc. (78 asmenys) kavalierių apskritai priklausė senatorių sluoksniui.

Taip pat įdomu, kad 107 Lietuvos Šv. Stanislovo ordino kavalieriai (20 proc.) turėjo aristokratų titulų. Kitaip nei Vakarų Europoje, kur kunigaikščio titulas gana retas, Lietuvoje kunigaikščių būta labai daug. Visų pirma dėl gausių čia gyvenančių Riurikaičių ir Gediminaičių palikuonių. Iš 525 Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Šv. Stanislovo ordino kavalierių net 56 (10 proc.) turėjo kunigaikščio titulą. Tai buvo Riurikaičiai, Oginskiai ir Puzynos, senos lietuvių kunigaikščių giminės palikuoniai Giedraičiai, Šventosios Romos imperijos kunigaikščiai Radvilos ir Sapiegos bei kt. 41 kavalierius (7 proc.) turėjo grafo titulą. Tai Tiškevičių ir Pliaterių giminių atstovai, pavieniai senieji Šventosios Romos imperijos grafai ir gausi grupė didikų, kurie jau po Abiejų Tautų Respublikos pirmojo padalijimo (1772) tapo Austrijos ir Prūsijos grafais. Taip pat buvo 10 baronų, daugiausia vokiečių kilmės: Abiejų Tautų Respublikos, ypač Livonijos ir Kuršo gyventojai bei užsieniečiai, visų pirma Rusijos ir Livonijos valdytojai.

Taip pat įdomu, kokių giminių atstovų tarp Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Šv. Stanislovo ordino kavalierių buvo daugiausia. Visų pirma bent po 10 Tiškevičių, kunigaikščių Puzynų ir kunigaikščių Giedraičių gavo Šv. Stanislovo ordiną.

Visi duomenys pateikiami lentelėje.

Šv. Stanislovo ordinas po 1795 m.

Deja, kartais taip nutinka, kad okupuotos valstybės ordinais patenka į agresorės valstybinių apdovanojimų sistemą. Lenkijos ir Lietuvos Baltojo erelio ir Šv. Stanislovo ordinus ištiko būtent toks likimas.

1795 m. įvyko Abiejų Tautų Respublikos trečiasis padalijimas ir Lenkijos Karalystė bei Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė, kaip suverenūs politiniai dariniai, nustojo egzistuoti. Tais pačiais 1795 m. buvo panaikintas Šv. Stanislovo ordinas, nors kavalieriai išlaikė teisę ordino simboliką naudoti herbuose, antspauduose ir kt., tituluotis kavalieriais. Rusijoje netgi išliko pareiga Šv. Stanislovo ordino kavalieriams užsiimti labdara, tik jau ne Varšuvos, o Vilniaus labdaringose organizacijose.

Pirmiausia Šv. Stanislovo ordinas 1807 m. atkurtas marionetinėje Varšuvos kunigaikštystėje, kurios monarchu, taigi ir ordino didžiuoju magistru, tapo Saksonijos karalius, dar Gegužės trečiosios konstitucija paskelbtas Lenkijos ir Lietuvos sosto įpėdiniu, Frydrichas Augustas iš 1697–1763 m. Lenkijos Karalystę ir Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę valdžiusios Vėtinų dinastijos. Taip iki 1815 m., kai išplėstos Varšuvos kunigaikštystės žemės buvo prijungtos prie Rusijos imperijos kaip autonominė kongresinė Lenkijos karalystė, Šv. Stanislovo ordino magistras buvo Vėtinų dinastijos narys. Varšuvos kunigaikštystėje ordinas veikė pagal tą patį Stanislovo Augusto Poniatovskio sukurta statutą, kaip ir 1765–1795 m., tik kavalieriai turėjo prisiekti ištikimybę Saksonijos karaliui bei Varšuvos kunigaikščiui, be to, buvo sutrumpintas ordino pavadinimas: jau nebe Šventojo Stanislovo, vyskupo ir kankinio, ordinas, o tiesiog Šv. Stanislovo ordinas⁹². Taip pat pakeista ordino raudona juosta: joje buvo nebe viena, o dvi baltos juostelės⁹³. Naujasis ordino magistras kavalierius šventino saikingai ir išmintingai, ordinus teikdavo tik tikrai nusipelnusiems asmenims, tad 1809–1815 m. suteikta tik 18 naujų ordinų. Iš lietuvių jį gavo tik generolas grafas Liudvikas Pacas – jis buvo apdovanotas už narsą Liuceno mūšyje⁹⁴. Ordinais dalyti daugiausia ministrams, dvaro pareigūnams, diplomatom, grafų Potockių, Zamoiskių ir kitų didikų giminių atstovams⁹⁵. Taip pat paminėtina, kad Varšuvos kunigaikštystėje atgaivintos ordino

Maršalkos Stanislovo Soltano žiponas. Muzeum Narodowe w Warszawie, nr. inw. SZT 2794

Maršalkos Stanislovo Soltano kurtušas. Muzeum Narodowe w Warszawie, nr. inw. SZT 2795.

kasmetės išskilmės, o 1809 m. ordinais teikti Varšuvos karališkojoje pilyje Frydricho Augusto vardinių proga⁹⁶. Ordino rinkliavininku tapo Varšuvos kunigaikštystės policijos ministras Aleksandras Potockis, jau 1807 m. jis įpareigojo visus Varšuvos kunigaikštystėje gyvenančius kavalierius mokėti mokesčius Kūdikėlio Jėzaus ligoninei⁹⁷.

1815 m. kongresinė Lenkijos karalystė autonomijos teisėmis prijungta prie Rusijos imperijos ir nuo tada didžiaisiais ordino magistras buvo tik Romanovų dinastijos monarchai. Jau 1815 m. kongresinėje Lenkijos karalystėje veikiantis Šv. Stanislovo ordinas buvo keturių laipsnių (tai buvo unifikacijos su Rusijos ordinais pradžia) ir pradėtas teikti lojaliems kongresinės Lenkijos karalystės tarnautojams bei kariškiams. Taip buvo siekiama stiprinti bajorijos orumą ir siekį tarnauti naujam monarchui⁹⁸. Aleksandras I ordiną dalijo gana dosniai – net 658 nauji kavalieriai per 10 valdymo metų. Naujųjų kavalierių sąrašai publikuoti spaudoje (*Nowy Kalendarzyk Polityczny*)⁹⁹. Diplomai buvo surašomi lenkų ir prancūzų kalbomis¹⁰⁰. Iš viso 1815–1830 m. kongresinėje Lenkijos karalystėje išdalyta maždaug tūkstantis Šv. Stanislovo ordinų, bet tarp naujųjų kavalierių su Lietuva susijusių

asmenų, išskyrus pulkininką Antaną Gelgudą, nebuvo. Tarp to laikotarpio kavalierių rusų stačiatikių procentas nebuvo didesnis nei Stanislovo Augusto Poniatovskio laikais. Ordinais gavo ir daug 1794 m. sukilėlių, 1812 m. Napoleono kampanijos rėmėjų, tad caras akivaizdžiai siekė palenkinti savo pusėn neklusnią Lenkijos bajoriją¹⁰¹. Aleksandro I valdymo metais (1815–1825) išliko ir labdaringos kavalierių prievolės Varšuvos Kūdikėlio Jėzaus ligoninei¹⁰². I laipsnio ordinas nešiotas kaip ir ankstesnis – juosta per petį, kryžius, žvaigždė, II laipsnio – tik kryžius ant kaklo ir žvaigždė, III laipsnio – tik kryžius ant kaklo, IV laipsnio – jau tik ordinas prie sagos kilpelės¹⁰³.

Aleksandro I įpėdinis Nikolajus I iš pradžių tęsė pirmtako politiką: vien 1825–1831 m. išdalijo 516 Šv. Stanislovo ordinų kongresinėje Lenkijos karalystėje. 1829 m. jis karūnavosi Lenkijos karaliumi ir ta proga ordiną ėmė dalyti dar dosniau¹⁰⁴. 1829 m. Nikolajus I patvirtino naują ordino statutą, parengtą rusų Šv. Onos ordino statuto pavyzdžiu. Ordinas pavadintas Karališkuoju šventojo Stanislovo ordinu, patikslinta priėmimo tvarka – nuo 1829 m. teisę gauti ordiną įgijo 15 metų dirbantys karininkai, valstybės tarnautojai, o 35 metus išdirbusieji (nebūtinai bajorai!) automatiškai gaudavo IV laipsnio ordiną. I laipsnio ordinas nuo tada automatiškai reiškė nobilitaciją¹⁰⁵. Taip buvo suardytas iki tol išskirtinai bajoriškas riterių ordino pobūdis. Taip pat kito – prastėjo – ordino insignijų dizainas: ordino kryžiai vis dažniau buvo jau ne auksiniai, tik paausuoti, ereliai tapo masyvesni, subtilumą prarado žvaigždės – buvo jau nebe medžiaginės, o metalinės¹⁰⁶.

1830 m. gegužės 30 d. vėl, atrodo, po pertraukos nuo 1793 m., įvyko ordinų teikimo ceremonija Varšuvos Šv. Kryžiaus bažnyčioje. Per ją dalis kavalierių pasipuošė ordino uniforma – baltais kontušais ir raudonais žiponais su aukso gėlėmis¹⁰⁷. Ši ceremonija buvo tarsi gulbės giesmė lenkiškajam Šv. Stanislovo ordinui, 1832 m. paskutinė istorijoje ordino šventė vyko provincijoje, Kelcuose, o netrukus po 1830–1831 m. pralaimėto sukilimo Nikolajus I Šv. Stanislovo ordiną inkorporavo į bendrą Rusijos apdovanojimų sistemą¹⁰⁸.

Po 1831 m. sukilimo įžeistas caras Nikolajus I Šv. Stanislovo ordino lenkišką, išskirtinį charakterį galutinai panaikino, o patį ordiną degradavo. Tai įteisino naujasis 1838 m. patvirtintas ordino statutas¹⁰⁹. Šv. Stanislovo ordinas Rusijos

apdovanojimų sistemoje užėmė paskutinę – aštuntą – vietą, po septinto pagal rangą Šv. Onos ordino¹¹⁰. Ordinais galėjo gauti jau ir ne bajorai, bet būtinai Rusijai ištikimi, dori, bažnyčias, ligonines, mokyklas, valstybę savo lėšomis remiantys žmonės. Panaikinta parama Varšuvos Kūdikėlio Jėzaus ligoninei¹¹¹. Po 1831 m. Lenkijos viengalviai baltieji ereliai ordino kryžiuje pakeisti tamsiais Rusijos dvigalviais ereliais, kryžiai vis dažniau gaminti jau be puošnaus emalio, žvaigždėje vietoj ordino įkūrėjo Stanislovo Augusto Poniatovskio monogramos atsirado Šv. Stanislovo monograma ir t. t.¹¹². Labdara nukreipta į Sankt Peterburgo Marijos mergelių mokyklą, ten kavalieriai turėjo teisę siųsti auklėti savo dukteris su ordino kapitulos skiriama stipendija¹¹³. Panaikinta rinkliavininko pareigybė, III ir IV laipsnių ordino diplomus pasirašydavo ne monarchas, o tik ordino kapitula, į ordino raštvedybą įvesta rusų kalba¹¹⁴.

Iš šio carinio rusiškojo Šv. Stanislovo ordino gyvavimo laikotarpio Lietuvos archyvuose turime bent tris diplomų originalus. Visus juos radome Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekoje ir visi jie yra iš XIX ir XX a. sandūros. Pirmajame teigiama, kad 1880 m. Sankt Peterburge Aleksandras II, „Iš Dievo Malonės“ Rusijos imperatorius ir Lenkijos karalius (*Божією милостію Мы, Александръ Второй, Императоръ и Самодержецъ Всероссійскій, Царъ Польскій, Великій Князь Финляндскій*), už asmeninius nuopelnus savo tituliariniam tarėjui ir Varšuvos gubernijos izdo rūmų sekretoriui Albertui Šimkevičiui suteikė „Imperatoriškojo ir karališkojo šventojo Stanislovo ordino kavalieriaus“ vardą (*Кавалеромъ Императорскаго и Царскаго Ордена Нашега Святаго Станислава*) kartu su III laipsnio ordinu. Diplomą puošia ordino kapitulos antspaudas¹¹⁵. Antrasis diplomą skelbia, kad Rusijos imperatorius ir Lenkijos karalius Nikolajus II 1896 m. Sankt Peterburge II laipsnio ordinu apdovanoja dvaro tarėją ir 106-ojo Ufos pėstininkų pulko gydytoją Osipą Belinskį; ordino antspaudą puošia žvaigždė su šv. Stanislovo inicialais SS širdyje, virš jos pakabintas miniatiūrinis ordino kryžius¹¹⁶. Trečiasis Lietuvoje saugomas Šv. Stanislovo ordino diplomą 1906 m. buvo įteiktas Vaitiekui Slavinskiui, Vilniaus apskrities kavalerijos vadui¹¹⁷.

1917 m. Romanovai neteko Rusijos sosto, tačiau dinastijos galva, pradedant didžiuoju kunigaikščiu Kirilu Vladimirovičiumi (m. 1938) ir baigiant

didžiąja kunigaikštyte Marija Vladimirovna (g. 1953), retkarčiais Šv. Stanislovo ordiną privačiai teikia ir iki šiol. O Lenkija, 1918 m. atkūrusi savo valstybingumą, apsisprendė pernelyg stereotipiškai su Romanovais siejamo ordino nebegaivinti¹¹⁸. Jį pakeitė kitas, 1921 m. įkurtas ir iki šiol teikiamas Lenkijos atgimimo ordinas (*Order Odrodzenia Polski*). Jo raudonas kaspinas ir žvaigždė tikrai neatsitiktinai labai primena XVIII a. Šv. Stanislovo ordino insignijų dizainą¹¹⁹. Vis dėlto 1979 m. Šv. Stanislovo ordinas lenkų emigracijoje buvo neteisėtai atkurtas (uzurpuotas) ir iki šiol veikia kelios konkuruojančios organizacijos, kurios šį ordiną teikia privačiai. Tikrasis, valstybinis, lenkiškasis ir lietuviškasis 1765 m. valdovo Stanislovo Augusto Poniatovskio įkurtas Šv. Stanislovo ordinas liko jau tik praeityje.

Išvados

Akivaizdu, kad Šv. Stanislovo ordinas, antras pagal rangą Lenkijos Karalystės ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valstybinis apdovanojimas, yra nepelnytai primirštas tiek Lietuvos istorikų, tiek ir plačiosios visuomenės. Ordiną 1765 m. įkūrė Lenkijos karalius ir Lietuvos didysis kunigaikštis Stanislovas Augustas Poniatovskis savo asmeninio bei visos Lenkijos ir Lietuvos valstybės šventojo globėjo garbei. Ordinas buvo teikiamas ir kone visi su juo susiję renginiai vyko beveik tik Varšuvoje. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemėse veikė tik dvi tiesiogiai su ordinu susijusios institucijos: Vilniaus misionierių vienuolynas, kuriame buvo galima sumokėti mokesčius, ir ligoninė Vilniuje, kuriai ordino kavalieriai teikė labdarą. Ordiną suteikdavo valdovas, gavėjų kategorijos priklausė nuo kryptį keičiančių politinių vėjų, jie į visas puses lankstė Stanislovo Augusto Poniatovskio politines preferencijas. Gana daug ordinų Lietuvoje suteikta Targovicos konfederatams, Rusijos atstovams. Kita vertus, ordinas skatino ir Lietuvos bajorų patriotizmą, orumą bei ištikimybę valdovui. Iš viso Stanislovas Augustas ordiną suteikė 525 Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pareigūnams, didikams, bajorams. 15 proc. kavalierių Lietuvoje buvo senatoriai, 8 proc. – dvasininkai, net 20 proc. – aristokratinių titulų turintys asmenys. Daugiausia Lietuvoje ordino kavalierių turėjo Giedraičių, Puzynų, Tiškevičių giminės – bent po 10. Kavalierių dokumentų analizė parodė, kad Lietuvos diduomenė ir bajorija gautais

Šv. Stanislovo ordinais didžiavosi, priklausomybę šiam ordinui įtraukdavo į savo titulatūrą, ordino ženklais puošdavo savo herbus. Ordinas XIX a. pradžioje jiems primindavo ir žlugusią Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę. XIX a. Šv. Stanislovo ordinas pamažu įtrauktas į Rusijos imperijos apdovanojimų sistemą. Nors XIX a. pirmos pusės ordinas dar išlaikė savo autonomiją Lenkijoje, lietuviškoji ordino oficiali istorija baigėsi jau 1795 metais.

Išnašos

- Bebak 2010: H. Bebak, *Order Świętego Stanisława w Polsce i zagłębiu Dąbrowskim*, Będzin, 2010; Filipow 2015a: K. Filipow, „Od *Praemiando Incitat* do *Polonia Restituta*. Projekty orderów niepodległej polski“, in: *Praemiando incitat. Order Świętego Stanisława*. 1765–1831. W 250. rocznicę powołania orderu, red. M. Zawadzki, D. Nowacki, Warszawa, 2015, s. 353–357; Filipow 2009: K. Filipow, *Order Świętego Stanisława*, Białystok, 2009.; Filipow 2015b: K. Filipow, „Zawłaszczenie Orderu Świętego Stanisława przez carów Rosji“, in: *Praemiando incitat. Order Świętego Stanisława*. 1765–1831. W 250. rocznicę powołania orderu, kat. wyst., Zamek Królewski w Warszawie, Zamek Królewski na Wawelu, red. M. Zawadzki, D. Nowacki, Warszawa, 2015, s. 347–352; Jeziorowski 2015: T. Jeziorowski, „Order Świętego Stanisława Biskupa i Męczennik 1765–1795“, in: *Praemiando incitat. Order Świętego Stanisława*. 1765–1831. W 250. rocznicę powołania orderu, kat. wyst., Zamek Królewski w Warszawie, Zamek Królewski na Wawelu, red. M. Zawadzki, D. Nowacki, Warszawa, 2015, s. 52–110; Praemiando incitat 2015: *Praemiando incitat. Order Świętego Stanisława*. 1765–1831. W 250. rocznicę powołania orderu, kat. wyst., Zamek Królewski w Warszawie, Zamek Królewski na Wawelu, red. M. Zawadzki, D. Nowacki, Warszawa, 2015; Prokopczuk-Runowska 2015a: I. Prokopczuk-Runowska, „Chronologia oraz próba systematyki odznak i gwiazd orderowycz z okresu Księstwa Warszawskiego i Królestwa Polskiego“, in: *Praemiando incitat. Order Świętego Stanisława*. 1765–1831. W 250. rocznicę powołania orderu, kat. wyst., Zamek Królewski w Warszawie, Zamek Królewski na Wawelu, red. M. Zawadzki, D. Nowacki, Warszawa, 2015, s. 296–303; Prokopczuk-Runowska 2015b: I. Prokopczuk-Runowska, „Order Świętego Stanisława w Księstwie Warszawskim i Królestwie Polskim: kontynuacja i przemiany“, in: *Praemiando incitat. Order Świętego Stanisława*. 1765–1831. W 250. rocznicę powołania orderu, kat. wyst., Zamek Królewski w Warszawie, Zamek Królewski na Wawelu, red. M. Zawadzki, D. Nowacki, Warszawa, 2015, s. 286–295; Saratowicz-Dudyńska, Nowacki 2015: A. Saratowicz-Dudyńska, D. Nowacki, „Historyk sztuki wobec źródeł do historii Orderu Świętego Stanisława“, in: *Praemiando incitat. Order Świętego Stanisława*. 1765–1831. W 250. rocznicę powołania orderu, kat. wyst., Zamek Królewski w Warszawie, Zamek Królewski na Wawelu, red. M. Zawadzki, D. Nowacki, Warszawa, 2015, s. 111–144.
- Łoza 1925: S. Łoza, *Kawalerowie Orderu Świętego Stanisława*, Warszawa, 1925.
- Kavaliauskas 2013: V. Kavaliauskas, *Lietuvos garbės kodas*. Ženklaai, istorija ir žmonės, Vilnius, 2013, p. 45–64.
- Kodeks 2013: *Kodeks fundamentalny bractwa Orderu Świętego Stanisława*, Kraków, 2013; Wójtowicz 2007: N. Wójtowicz, *Praemiando Incitat – Order Świętego Stanisława*. Wybrane dokumenty, Warszawa, 2007.
- Łoza 1925, s. 10–12.
- Kalendarz polityczny dla Krolestwa Polskiego y Wilekiego Xięstwa Litewskiego na rok...*, Warszawa, 1770–1793 m. numeriai; *Kalendarz wileński na rok przestępny...*, Wilno, 1768–1795 m. numeriai.
- L ietuvos valstybės istorijos archyvas (toliau – LVIA), f. 1135, ap. 17, b. 118.

- L ietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius (toliau – LMAVB RS), f. 9-3649, f. 12-3749, f. 24-171, f. 31-800, 1066, f. 151-637, f. 198-425, f. 264-794, 796, f. 273-235, 581, 629, 914, 3483; Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Retų knygų ir rankraščių skyrius (toliau – LNB RKRS), f. 93-1136, f. 99-192, 1914, f. 190-41, 1390; LVIA), f. 1029, ap. 1, b. 24; f. 1135, ap. 17, b. 118; f. 1177, ap. 1, b. 50; LVIA), Mikrofilmų kolekcija, f. 2, ap. 1; Lietuvos Metrika, Nr. 540, 543, 547, 551, 555, 557; Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius (toliau – VUB RS), f. 8-341, f. 48-32738, f. 80-53.
- Wójtowicz 2007, s. 3.
- Za Ojczyznę i Narod 2005: *Za Ojczyznę i Naród. 300 lat Orderu Orła Białego*, kat. wyst., red. M. Męcłewska, A. Szczecina-Berkan, M. Zawadzki, Zamek Królewski w Warszawie 2005–2006, Warszawa, 2005.
- Kavaliauskas 2013, p. 45.
- Ibid.*, p. 45; Bebak 2010, s. 10.
- Kavaliauskas 2013, p. 45; Bebak 2010, s. 10.
- Kavaliauskas 2013, p. 45.
- Bebak 2010, s. 11.
- Ibid.*, s. 11.
- Filipow 2009, s. 5.
- Ibid.*
- Kavaliauskas 2013, p. 45.
- Ibid.*, p. 50.
- Filipow 2009, s. 18.
- Kavaliauskas 2013, p. 47.
- Jeziorowski 2015, s. 56; Kavaliauskas 2013, p. 47.
- Kodeks 2013, s. 7.
- Jeziorowski 2015, s. 55..
- Kavaliauskas 2013, p. 50.
- S aratowicz-Dudyńska, Nowacki 2015, s. 111–112.
- Łoza 1925, s. 41.
- S aratowicz-Dudyńska, Nowacki 2015, s. 112–113.
- Kavaliauskas 2013, p. 45.
- S aratowicz-Dudyńska, Nowacki 2015, s. 111.
- Filipow 2009, s. 62.
- Kavaliauskas 2013, p. 50.
- Filipow 2009, s. 21–23.
- Jeziorowski 2015, s. 78.
- Filipow 2009, s. 21.
- Jeziorowski 2015, s. 74.
- Dokument nr 3: *Opis stroju orderowego*, in: Wójtowicz 2007, s. 15.
- Filipow 2009, s. 9.
- Kodeks 2013, s. 8.
- Ibid.*, s. 9.
- Filipow 2009, s. 21.
- Kavaliauskas 2013, p. 47.
- Filipow 2009, s. 9.
- Kavaliauskas 2013, p. 47.
- Filipow 2009, s. 9, 13.
- Ibid.*, s. 12, 17.
- Ibid.*, s. 17.
- Ibid.*, s. 23.
- Ibid.*; Kavaliauskas 2013, p. 50.
- L VIA , Mikrofilmų kolekcija, f. 2, ap. 1; Lietuvos Metrika, Nr. 557 ir kt.
- Filipow 2009, s. 21.
- L MAVB RS , f. 264-794, l. 1.
- Šambelionas – aukšto rango dvariškio laipsnis, bendras Lietuvai ir Lenkijai.
- VUB RS , f. 48-32738.
- Zamek Krolewski w Warszawie – Muzeum, Archiwum – Dokumenty, listy..., sygn. D I/38.
- L VIA , Mikrofilmų kolekcija, f. 2, ap. 1; Lietuvos Metrika, Nr. 540, 543, 547, 551, 555, 557.

- L VIA , Mikrofilmų kolekcija, f. 2, ap. 1; Lietuvos Metrika, Nr. 555, l. 171–172.
- L VIA , Mikrofilmų kolekcija, f. 2, ap. 1; Lietuvos Metrika, Nr. 557, l. 126.
- L VIA , Mikrofilmų kolekcija, f. 2, ap. 1; Lietuvos Metrika, Nr. 547, l. 416.
- L VIA , Mikrofilmų kolekcija, f. 2, ap. 1; Lietuvos Metrika, Nr. 555, l. 349–350.
- L VIA , Mikrofilmų kolekcija, f. 2, ap. 1; Lietuvos Metrika, Nr. 555, l. 452–453.
- L VIA , Mikrofilmų kolekcija, f. 2, ap. 1; Lietuvos Metrika, Nr. 555, l. 527–528
- L VIA , Mikrofilmų kolekcija, f. 2, ap. 1; Lietuvos Metrika, Nr. 555, l. 588–590.
- L VIA , f. 1135, ap. 17, b. 118.
- Centralna Biblioteka Wojskowa im. Marszałka Jozefa Piłsudskiego w Warszawie, Dział Zbiorow Specjalnych, sygn. Rps. 770.
- VUB RS , f. 8-341, l. 1.
- L VIA , f. 1177, ap. 1, b. 50, l. 1.
- L MAVB RS , f. 273-581, l. 1.
- L MAVB RS , f. 198-425, l.
- L MAVB RS , f. 273-3483, l. 1.
- LNB RKRS , f. 93-1136, l. 1.
- VUB RS , f. 80-53, l. 1.
- LVIA , f. 1029, ap. 1, b. 24, l. 1v.
- LNB RKRS , f. 99-1914, l. 7.
- LMAVB RS , f. 31-800, l. 1.
- LMAVB RS , f. 273-914, l. 1.
- LMAVB RS , f. 273-235, l. 1.
- LMAVB RS , f. 12-3749, l. 1.
- LMAVB RS , f. 151-637, l. 1v.
- LMAVB RS , f. 264-796, 1v.
- LMAVB RS , f. 273-629, 1av.
- LMAVB RS , f. 31-1066, l. 2v.
- LNB RKRS , f. 190-1390, 2av.
- LNB RKRS , f. 99-192, l. 179.
- Muzeum Wojska Polskiego w Warszawie, nr inw. MWP 1065*.
- Saratowicz-Dudyńska, Nowacki 2015, s. 116.
- Łoza 1925, s. 17–18.
- Filipow 2009, s. 23–24, 32, 37; Prokopczuk-Runowska 2015b, s. 286; Wójtowicz 2007, s. 4.
- Prokopczuk-Runowska 2015b, s. 287.
- Filipow 2009, s. 37; Prokopczuk-Runowska 2015b, s. 286–287.
- Prokopczuk-Runowska 2015b, s. 288.
- Filipow 2009, s. 32, 37; Prokopczuk-Runowska 2015b, s. 287.
- Filipow 2009, s. 32, 37; Prokopczuk-Runowska 2015b, s. 287.
- Filipow 2009, s. 45–46; Wójtowicz 2007, s. 5.
- Prokopczuk-Runowska 2015b, s. 292.
- Ibid.*, s. 293.
- Ibid.*, s. 290–291.
- Filipow 2009, s. 45–46.
- Prokopczuk-Runowska 2015b, s. 290–291.
- Ibid.*, s. 293.
- Ibid.*, s. 293–294.
- P rokopczuk-Runowska 2015a, s. 296–300.
- Filipow 2009, s. 54–57; Prokopczuk-Runowska 2015b, s. 295.
- Prokopczuk-Runowska 2015b, s. 295.
- Filipow 2009, s. 58–60; Filipow 2015b, s. 347; Wojtowicz 2007, s. 5.
- Filipow 2015b, s. 348.
- Filipow 2009, s. 53–53.
- Filipow 2015b, s. 348; Prokopczuk-Runowska 2015a, s. 296–300.
- Filipow 2015b, s. 350.
- Ibid.*, s. 349.
- LMAVB RS , f. 9-3649, l. 5.
- LMAVB RS , f. 9-3649, l. 8.
- LMAVB RS , f. 24-171, l. 2.
- Filipow 2015a, s. 353; Filipow 2009, s. 61–62.
- Filipow 2015a, s. 353, 357; Wójtowicz 2007, s. 5.

ISTORINĖ BIOGRAFIJA

Giedrius GAIDAMAVIČIUS

Istorikas, Šiaulių universiteto magistrantas

„KURTUVĖNŲ NAGURSKIŲ“ POLITINĖ VEIKLA KETVERIŲ METŲ SEIMO (1788–1792) BEI ABIEJŲ TAUTŲ RESPUBLIKOS ŽLUGIMO METU

XVIII a. Lietuvos ir Lenkijos istorijoje – neramumų laikotarpis, pasibaigęs Abiejų Tautų Respublikos (toliau – ATR) žlugimu. Valstybė atsидūrė visiškoje politinėje kaimyninių šalių – Prūsijos, Austrijos ir ypač Rusijos – įtakoje. Jos buvo suinteresuotos Respublikos stagnacija ir silpnėjimu. Per savo pasiuntinius bei lojalią vietinę bajoriją kaimyninės valstybės, pasinaudodamos „liberum veto“¹ teise, blokavo sklandų seimų darbą, kontroliavo valdovų rinkimų procesus bei šitaip siekė užkirsti kelią bet kokioms reformoms Respublikoje. Dar vienas aptariamąjo šimtmečio ATR bruožas – smulkia ir vidutinę bajoriją aplink save sutraukusių dviejų didikų grupuočių – konservatyviosios Potockių, Radvilų ir Branickių vadovaujamos „partijos“ bei Čartoriskų ir Masalskių remiamos „Familijos“ – politinė kova. Labiausiai šių grupuočių priešprieša pasireiškė 1763–1764 m. tarpuvaldžiu, kuomet po karaliaus Augusto III mirties reikėjo rinkti naują valdovą. 1764 m. ATR karaliumi tapus „Familijos“ remtam Stanislovui Augustui Poniatovskiui, imtasi vykdyti reformas, kurios turėjo stabilizuoti padėtį valstybėje. Jų įgyvendinimas nebuvo sklandus, o XVIII a. 7–8 dešimtmečių sandūroje jį blokavo du bajorų maištai – Vilniaus–Radomo bei Baro konfederacijos. Paskutiniai bandymai reformuoti žlungančią ATR – 1788–1792 m. vykęs Ketverių metų seimas bei 1791 m. gegužės 3 d. priimta Konstitucija. Vis dėlto šio 225 metus skaičiuojančio dokumento pasirodymas iššaukė Rusijos inspiruotą konservatyviosios bajorijos pasipriešinimą bei antrąją valstybės padalijimą. Numalšinus 1794 m. surengtą Tado Kosciuškos vadovaujamą sukilimą, įvyko galutinė ATR likvidacija.

XVIII a. įvykiai palietė ne tik valdantįją valstybės elitą, bet ir periferiniuose regionuose gyvenusią bajoriją. Šimtmečio pradžioje fiksuojamas iki tol jokių reikšmingų pareigybių neužėmusių ir nuo 1717 m. Kurtuvėnų dvarą (dab. Šiaulių r.) valdžiusių Žemaitijos Kunigaikštystės (toliau – ŽK) bajorų Nagurskių giminės atstovų kopimas politinės karjeros laiptais. Tai Pranciškus bei jo sūnūs – Laurynas ir Jokūbas, skirtingai nei jų pirmtakai, valdę bent po kelis valstybinius dvarus (seniūnijas ir ti-jūnijas), taip pat užėmę aukščiausias pareigybes

¹„Liberum veto“ – nuo XVII a. vidurio ATR Seimo balsavimuose įsivyravęs vienbalsiškumo principas, suvaržęs sprendimų priėmimo procesą (Jučas M., Seimai ir seimeliai, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kultūra. Tyrinėjimai ir vaizdai, Vilnius: Aidai, 2001, p. 624–625).

ŽK teisminėse institucijose. XVIII a. 9 dešimtmetyje į politinę veiklą įsitraukė abu Jokūbo sūnūs – vyresnysis Jonas bei jaunesnis Kajetonas.² Taigi, šioje publikacijoje, per „Kurtuvėnų Nagurskių“ prizmę, siekiama pristatyti provincijos politiniam elitui priklausiusių bajorų santykį su XVIII a. pabaigoje Respublikoje vykusiais politiniais procesais. Ren-giant straipsnį, pasitelkti nagrinėjamo laikotarpio ŽK teisminių institucijų aktai, publikuoti Ketverių metų seimo dokumentų rinkiniai, laiškai, taip pat XIX a. pirmoje pusėje gyvenusio Stanislovo Moravskio (ATR karaliaus išdininko³ sūnaus) atsiminimai.

1788 m. spalio 6 d. Varšuvoje susirinko neeilinio šaukimo ATR Seimas, kurio darbas, reformų šalininkams susibūrus į Lenkijos ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (toliau – LDK) deputatų konfederaciją bei šitaip sustabdžius „liberum veto“ teisės galiojimą, vietoj šešių savaitių užsitęsė ketverius metus. Todėl susirinkimas įgijo Ketverių metų seimo vardą. Reformatorius rėmė ir pats valdovas Stanislovas Augustas, tuo tarpu priešingoje barikadų pusėje veikė opozicinė konservatyvioji bajorija, pasisakiusi už senosios santvarkos išsaugojimą.⁴

1788 m. rugpjūčio mėnesį į būsimąją Ketverių metų seimą nesėkmingai bandė patekti ir K. Nagurskis, o šį epizodą lydėjo skandalas. Pralaimėjęs Žemaitijos seimelyje vykusius rinkimus, Kajetonas, kaip teigiama, paskatintas tėvo, kartu su Pranciškumi Karpiu parengė 871 bajoro pasirašytą manifestą, nukreiptą prieš rinkimų laisvės pažeidimu apkaltintą ŽK seniūną Antaną Gelgaidą.⁵ Už tokį poelgį manifesto iniciatoriai užsitraukė kai kurių seniūno šalininkų nemalonę – rugsėjo 23 d. patvirtintas jo „juodinimu“ nepatenkinto Žemaitijos Žemės teismo

²Trimonienė, Rita Regina. „Nagurskių giminės istorija“. *Kurtuva*. Sudaryt. Kulevičius S. 2006. T. 8. P. 7–9; Valužytė, Jūratė. „Buvusi Kurtuvėnų dvaro sodyba“. *Kurtuva*. Sudaryt. Tamulaitis R. 1996. T. 2. P. 8.

³S. Moravskio tėvas Apolinaras turėjo būti gerai susipažinęs su Nagurskių šeimos gyvenimo peripetijomis, jos narių charakteriais bei pažiūromis. Apie artimą A. Moravskio draugystę su Jonu Nagurskiu byloja ne tik sūnaus Stanislovo pasakojimai (Moravskis, Stanislovas. *Keleri mano jaunystės metai Vilniuje: atsiskyrelio atsiminimai (1818–1825)*. Vilnius: Mintis, 1994. P. 94), bet ir konkretūs teisiniai dokumentai. Jonas Nagurskis 1796 m. spalio 8 d. rašytu testamentu A. Moravskiui paliko 50 tūkst. auksinų (1798 m. Jono Nagurskio testamentu išrašas (testamentas rašytas 1796 m. spalio 8 d.). *Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka*, f.92, b.3945).

⁴Kiaupa, Zigmantas, et al. *Lietuvos istorija iki 1795 metų*. Vilnius: Arlila, 1998. P. 336.

⁵Zielińska, Zofia., „Nagurski (Nagórski, Nahorski) Kajetan h. Pobóg“. *Polski słownik biograficzny*. T. 22, Warszawa–Kraków: Polska Akademia Nauk. Instytut Historii, 1977. P. 457.

teisėjo Ignoto Šiukštos skundas.⁶ Nepaisant to, Ketverių metų seimo metu ir toliau tęsėsi „Kurtuvėnų Nagurskių“ politinė veikla. Varšuvoje susirinkę reformų šalininkai siekė padidinti valstybės išdo pajamas bei reformuoti mokesčių sistemą. 1789 m. pavasarį Seimas priėmė nutarimą įvesti nuolatinį Aukos mokesčių dvarų savininkams (10 % nuo pajamų) bei dvasininkams (20 % nuo pajamų).⁷ Surinktos lėšos turėjo būti skirtos valstybės gynybos finansavimui ir kariuomenės didinimui. Apmokestintų žemės valdų pajamoms bei jų procentinei daliai nustatyti teritoriniuose vienetuose sudarytos komisijos. Jokūbas Nagurskis buvo vienas iš penkiolikos šiam reikalui ŽK Šiaulių reparticipijoje⁸ paskirtų komisarų.⁹

1789 m. lapkričio 19 d. Seimo sprendimu LDK pavietuose įkurtos civilinės-karinės tvarkomosios komisijos. Naujas institucijas turėjo sudaryti mažiausiai 15 seimeliuose išrinktų komisarų. Civilinės-karinės tvarkomosios komisijos buvo atsakingos už teritorinio vieneto karinius (rekrūtų rinkimas, kariuomenės apgyvendinimas, dezertyrų gaudymas), policinius (saugumo ir tvarkos užtikrinimas, kriminalinių nusikaltimų tyrimai), socialinius (valkatų ir elgetų gaudymas, gyventojų surašymas, pasų išdavimas, socialinė bei špitolių rūpyba), finansinius (naujų mokesčių bei kainų nustatymas, svorio ir ilgio matų kontrolė), o taip pat švietimo (parapiinių mokyklų priežiūra) reikalus. Žemaitijoje sudarytos dvi atskiros tokio pobūdžio institucijos – Šiaulių bei Raseinių reparticipijose.¹⁰ Kaip skelbė Seime priimtas įstatymas, „senatoriai, vaivados, tijūnai, pavietų pirmininkai (maršalkos), pakamariai, pilių seniūnai ir vėliavininkai šiose komisijose be išrinkimo visada galėjo dalyvauti“.¹¹ Jokūbas Nagurskis, kaip Žemaiti-

⁶1788 m. rugsėjo 23 d. teisėjo I. Šiukštos manifesto priėmimas. *Lietuvos valstybės istorijos archyvas* (toliau – *LVI*). f.SA, b.14570, l. 86–89.

⁷Raila, Eligijus. *Ignotus, Ignotas: Vilniaus vyskupas Ignotas Jokūbas Masalskis*. Vilnius: Aidai, 2010. P. 77.

⁸Žemaitija buvo suskirstyta į smulkesnius teritorinius vienetus – Raseinių, Šiaulių bei Telšių reparticipijas.

⁹Sposób wynalezienia ofiary z dóbr ziemskich i duchownych w Koronie i w Wielkim Xsięstwie Lit.: *Volumina Legum* (toliau – *VL*). Kraków, 1889. T. 9. P. 77, 90. Interaktyvus [žiūrėta 2016 m. rugpjūčio 22 d.]<<http://www.wbc.poznan.pl/Content/66193/directory.djvu>>.

¹⁰Šmigelskytė-Stukienė, Ramunė, et al. *Modernios administracijos tapimas Lietuvoje: valstybės institucijų raida 1764–1794 metais*. Vilnius: Petro ofsetas, 2014. P. 534–537.

¹¹Kommissye woiewódzkie y powiatowe w Wielkim Xsięstwie Litewskim. *VL*. Kraków, 1889. T. 9. P. 137. Interaktyvus [žiūrėta 2016 m. rugpjūčio 23 d.]<<http://www.wbc.poznan.pl/Content/66193/directory.djvu>>.

Kurtuvėnų miestelis, kurio dvaras XVIII a. buvo pagrindinė Nagurskių giminės rezidencija. Centre – Jokūbo Nagurskio funduotos Šv. apaštalo Jokūbo bažnyčios bokštai. G. Gaidamavičiaus nuotr.

jos pakamario teismo teisėjas,¹² 1790 m. vasario 11 d. Grabnyčių seimelyje paskirtas į Šiaulių repartacijos civilinę-karinę komisiją. Tiesa, posėdyje, kuomet buvo tvirtinamos šių institucijų sudėtys, Jokūbas nedalyvavo, tačiau akte pažymima, jog jis komisaro priesaiką davė anksčiau.¹³ Verta paminėti, jog 1790 m. spalį Šiaulių repartacijos civilinė-karinė komisija sukėlė paties valdovo Stanislovo Augusto pasipiktinimą. Institucija buvo apkaltinta savivale, įgaliojimų viršijimu, o taip pat karaliui pavaldžios Šiaulių ekonomijos dvarų teisių pažeidimu už tai, kad „pasisavino“ bylos tarp viceadministratoriaus bei Šiaulių žydų sprendimą. Dėl to karalius kreipėsi būtent į J. Nagurskį, įpareigodamas jį įtikinti komisiją, jog ši susilaikytų nuo tolesnių veiksmų.¹⁴

1790 m. turėjo būti renkamas naujas Seimas. Siekiant nenutraukti pradėtų reformų įgyvendinimo, 1788 m. išrinktiems deputatams mandatai buvo pratešti dar dvejiems metams. Vis dėlto 1790 m.

¹²Pakamaris – teisėjas, atsakingas už bylas dėl žemės ribų, šias pareigas eidavęs iki gyvos galvos arba paaukstinimo. Tai buvo trečioji pagal rangą pareigybė ŽK (Avižonis K., *Rinkiniai raštai*, t. 4, Vilnius, 1994, p. 163–165).

¹³1790 m. vasario 11 d. nutarimas komisarams ir deputatams. *LVIA*. f.SA, b.14571, l. 41v–42.

¹⁴1790 m. spalio 20 d. karaliaus Stanislovo Augusto laiškas Žemaitijos pakamariui (J. Nagurskiui). *Lietuvos Mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos rankraščių skyrius* (toliau – *LMAVB RS*). f.37, b.5509, l. 5.

lapkritį seimeliuose vyko ir naujų delegatų rinkimai, todėl Seimo narių skaičius padvigubėjo.¹⁵ Lapkričio 18 d. tarp atstovų, išrinktų ŽK seimelyje, pateko Jokūbo sūnus – tautinės kavalerijos rotmistro rangą turėjęs Jonas.¹⁶ J. Nagurskis darbą parlamente pradėjo kaip tik tuo metu, kai buvo formuojami ir tvirtinami 1791 m. kovo 24 d. priimto seimelių įstatymo skyriai. Seimo sesijų 1790 m. gruodžio 16 d.–1791 m. vasario 7 d. dienoraščiai leidžia detaliau išsiaiškinti ŽK atstovo poziciją svarstytais klausimais. 1791 m. sausio 7 d. Seime paskelbtas balsavimas, kuriame svarstyta, nuo ko – seimeliams ar kardinalinėms teisėms (menkai apribota „liberum veto“, laisvi valdovo rinkimai, teisė nepaklusti valdovui) skirto įstatymo rengimo – turi prasidėti valstybės valdymo reforma.¹⁷ J. Nagurskis priklausė daugumai, kuri pritarė, jog pirmiau reikia parengti seimelių reformai skirtą įstatymą.¹⁸

¹⁵Raila, Eligijus. *Apie 1791 gegužės 3-iosios konstituciją*. Vilnius: Aidai, 2007. P. 40.

¹⁶1790 m. lapkričio 18 d. įgaliojimas Žemaitijos Kunigaikštystės pasiuntiniams. *LVIA*. f.SA, b.14571, l. 194v.

¹⁷Šmigelskytė-Stukienė, Ramunė, et al. *Modernios administracijos tapšmas Lietuvoje: valstybės institucijų raida 1764–1794 metais*. Vilnius: Petro ofsetas, 2014. P. 501.

¹⁸Dyaryusz Szymu ordynarynego pod związkiem konfederacyi generalney Obojga Narodow w podwoynym posłow składzie zgromadzonego w Warszawie od Dnia 16. Grudnia, Roku 1791

Žemaitijos pakamario sūnus taip pat pritarė įvairiems bajorijos atstovavimą savivaldos institucijose ribojusiems nutarimams. 1791 m. sausio 25 d. Seimo narių klausta, ar balsavimo teisę seimelyje gali turėti tik tie bajorai – užstato turėtojai, kurie nuo savo valdų pajamų moka bent 100 auksinų mokestį, ar bet kokią pinigų sumą mokantys žemvaldžiai. J. Nagurskis šiuo atveju priklausė turto cenzo įvedimo šalininkams. Tiesa, šiam pakeitimui pritarta tik po antrą kartą surengto slapto balsavimo.¹⁹ Sausio 27 d. Seimo sesijos metu vykusios diskusijos bei pateikti pasiūlymai buvo aktualūs ne tik bajorų luomui. Deputatai sprendė, ar gali seimelyje balso teisę turėti bet kokio pobūdžio žemės valdų turėtojai, mokantys bent 100 auksinų mokestį (toks sprendimas teoriškai į savivaldą galėjo atverti kelius dvasininkams bei žemes besinuomojusiems žydams), ar tai turi būti tik dvarus valdančių ir minimalų 100 auksinų mokestį mokančių bajorų privilegija. Kaip ir dauguma balsavusiųjų, Žemaitijos pakamario sūnus pritarė pastarajam išimtinį bajorijos atstovavimą užtikrinusiam variantui.²⁰ Šie atskiri klausimai buvo įtvirtinti 1791 m. kovo 24 d. priimtame seimelių įstatyme, kuris juose dalyvauti bei balsuoti leido tik žemės turėjusiems ir bent 100 auksinų dvarų mokestį per metus mokėjusiems bajorams, taip už savivaldos ribų paliekant dažnai nuo didikų priklausiusią bežemę arba smulkiąją bajoriją kartu su žemės valdų nuomininkais.²¹ Taigi, sprendžiant iš balsavimų fragmentų, Nagurskiai buvo tarp tų, kurie palaikė seimelių reformą atspindinčio įstatymo nuostatas.

Itinsvarbutai, jog Ketverių metų seime J. Nagurskis buvo 1791 m. gegužės 3 d. priimtose pirmosios Europoje ATR Konstitucijos šalininkas. Jis ne tik

[pagal turinį, turėtų būti „1790“ – aut. past.]. Warszawa, 1791. T. 1. D. 1. P. 319, 364. N. D. Interaktyvus. [žiūrėta 2016 m. rugpjūčio 24 d.] <http://reader.digitale-sammlungen.de/de/fs1/object/display/bsb10910582_00005.html>.

¹⁹Dyaryusz Szymu ordynarynego pod związkiem konfederacyi generalney Obojga Narodow w podwoynym posłow składzie zgromadzonego w Warszawie od Dnia 16. Grudnia, Roku 1790. Warszawa, 1791. T. 1. D. 2. P. 230, 234, 240. N. D. Interaktyvus. [žiūrėta 2016 m. rugpjūčio 24 d.] <http://reader.digitale-sammlungen.de/de/fs1/object/display/bsb10910583_00007.html>.

²⁰Ten pat. P. 254, 257, 260. N. D. Interaktyvus. [žiūrėta 2016 m. rugpjūčio 24 d.] <http://reader.digitale-sammlungen.de/de/fs1/object/display/bsb10910583_00007.html>.

²¹Šmigelskytė-Stukienė, Ramunė, et al. *Modernios administracijos tapšmas Lietuvoje: valstybės institucijų raida 1764–1794 metais*. Vilnius: Petro ofsetas, 2014. P. 504–505.

priklausė po jos priėmimo įkurtam vadinamajam „Valdymo įstatymo bičiulių“ sambūriui,²² bet ir, kaip teigiama, dokumento atžvilgiu vykdė agitacinę veiklą pačioje Žemaitijoje.²³

1792 m. pradžioje, likus vos pusmečiui iki Targovicos konfederatų iššauktos bei Rusijos kariuomenės įvykdytos okupacijos, Nagurskiai dar spėjo pasiekti keletą laimėjimų. Vos prasidėjus naujesiems metams, sausio 2 d., Jokūbas iš Respublikos valdovo gavo dar vieną valstybinį apdovanojimą – Baltojo erelio ordiną, kuris buvo suteikiamas asmenims, turėjusiems ilgametę politinės veiklos patirtį ir savo reikšme lenkė 1779 m. įgytą Šv. Stanislovo ordiną.²⁴

Vykdamas 1791 m. ATR administracinę reformą, Žemaitija buvo padalyta į tris pavietus (Raseinių, Šiaulių bei Telšių), turėjusius atskirus seimelius ir teismines institucijas.²⁵ Sulig ŽK padalijimu, po atskirų pavietų seimelių pasidalijo ir Nagurskiai. Jokūbo sūnus Kajetonas, kaip dalyvis, minimas Šiaulių pavieto seimelių posėdžių aktuose. Jo pavardė matoma tarp balsavusių, renkant naujai sudaryto teritorinio vieneto pakamari.²⁶ Be to, K. Nagurskis 1792 m. vasario 18 d. buvo išrinktas Šiaulių pavieto vėliavininku²⁷ – pareigūnu, atsakingu už vietos bajorų sušaukimą mobilizacijos atveju, susirinkusiųjų ginkluotės patikrą bei jų perdavimą administracinio vieneto pirmininkui. Taikos metu vėliavininkas tikrindavo bajorų pasiruošimą karui.²⁸

ATR žlugimo metu atsiskleidė „Kurtuvėnų Nagurskių“ patriotiškumas, o kartu ir pasiryžimas gelbėti žlungančią valstybę. XIX a. viduryje gydytojas S. Moravskis savo atsiminimuose, remdamasis tėvo – Stanislovo Augusto išdininko, Nagurskių amžininko – A. Moravskio pasakojimais, net ir kritiškai, o

²²Bardach, Juliusz. *Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė: teisė, santvarka, tradicija*. Vilnius: Aidai, 2009. P. 407–408.

²³Zielińska, Zofia., „Nagurski (Nagórski, Nahorski) Jan h. Pobóg“. *Polski słownik biograficzny*. T. 22, Warszawa–Kraków: Polska Akademia Nauk. Instytut Historii, 1977. P. 456.

²⁴Drungilas, Jonas. „Jokūbo Ignoto Nagurskio gyvenimo ir veiklos bruožai“. *Lietuvos dailės muziejaus metraštis*. 2007. T. 10. P. 146.

²⁵Błaszczyk, Grzegorz. „Reformy administracyjne na Żmudzi w drugiej połowie XVIII wieku“. *Czasopismo Prawno-Historyczne*, 1984. T. 36. P. 204–205.

²⁶1792 m. vasario 23 d. balsuojančių už kandidatą į pakamarius Joną Burbą registras. *LVIA*. f.SA, b.14980, l. 248.

²⁷1792 m. vasario 23 d. Šiaulių pavieto seimelio nutarimo aktas. *LVIA*, f.SA, b.14980, l. 267.

²⁸Avižonis, Konstantinas. *Rinkiniai raštai*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1994. T. 4. P. 125.

vietais ir ironiškai atsiliepdamas apie Jokūbą, Joną bei Kajetoną pripažino, kad „*visuomeniniu požiūriu visi trys buvo geri piliečiai, geri lenkai ir visomis savo išgalėmis stengėsi palaikyti savo gėstančios tėvynės gyvybę*“.²⁹

Praėjus kiek daugiau nei savaitei nuo Ketverių metų seimo pabaigos, į ATR įsiveržė Rusijos kariuomenė, o 1792 m. gegužės 14 d. Targovicoje Konstitucijos priešininkai paskelbė dar balandžio pabaigoje Peterburge parengtą konfederacijos steigimo aktą. Konfederatai skelbė atkuriantys senąją santvarką bei naikinantys visas 1788–1792 m. priimtas reformas. Rusijos kariuomenė per tris mėnesius okupavo visą ATR, provincijose okupantų prižiūrėti į konfederacijas būrėsi targovitėnų šalininkai, vykdyti išpuoliai prieš Konstitucijos rėmėjus. 1792 m. liepos mėnesį Vilniuje sudaryta LDK Generalinė konfederacija, kuri rugsėjo 11 d. Brestesu Lenkijos atstovais susijungė į bendrą Abiejų Tautų konfederacinį junginį.³⁰ Žemaitijoje reformų priešininkai į konfederaciją susibūrė rugpjūčio 9 d. Steigiamajame jos akte nei vieno iš trijų Nagurskių parašo nėra.³¹ Apskritai, bent jau į septintą dešimtį tuo metu kopusiam Jokūbui Nagurskiui valstybės žlugimo laikotarpis turėjo būti sunkus. To priežastis ne tik sudėtinga politinė situacija, bet ir blogėjanti sveikata. 1792 m. birželio 5 d., Rusijos kariuomenei palaipsniui okupuojant ATR teritoriją, fiksuojamas patriotiškas Žemaitijos pakamario pareiškimas. J. Nagurskis teigė, jog dėl silpnos sveikatos, negalėdamas ginti tėvynės, tačiau būdamas patriotas, skiria 100 000 auksinų sumą paruošti 100 raitelių vėliavai. Jos vadu buvo numatytas Jokūbo sūnus Jonas.³² Vis dėlto 1792 m. vasarą Rusijos kariuomenei pasiekus Žemaitiją, jis, kaip Gegužės 3 d. konstitucijos bei reformų šalininkas, bijodamas susidorojimo, pasitraukė į Leipcigą. Kita vertus, pavojus ir toliau grėsė Lietuvoje likusiam Jokūbui bei Nagurskių dvarams. Pastaruosius nuo Rusijos dalinių vykdytų plėšikavimų bei suniokojimo išgelbėjo Jono komunikavimas iš Šv. Romos imperijos

XVIII a. pabaigoje pastatyta Kurtuvėnų Šv. apaštalo Jokūbo bažnyčia. Jos statybas fundavo Jokūbas Nagurskis. G. Gaidamavičiaus nuotr.

su ATR valdovu ir šio tarpininkavimas. Neatmestina galimybė, jog vyresnysis J. Nagurskio sūnus su kitais politiniais Respublikos emigrantais užsienyje kūrė būsimojo sukilimo planus bei dalyvavo kitų šalių paramos paieškose. Tai rodo ne tik jo pabėgimas į Leipcigą, kur 1792 m. buvo sukurtas organizacinis sukilimo centras, bet ir kelionė į Paryžių 1793 m. balandį. Tais pačiais metais užmegzti kontaktų į Prancūzijos sostinę sukilimo organizatorių buvo pasiūstas ir Tadas Kosciuška.³³

Tuo tarpu jaunesnysis Jokūbo sūnus Kajetonas net ir okupacijos sąlygomis liko valstybėje ir tęsė politinę veiklą. 1792 m. LDK karinė valdžia atsidūrė save etmonu pasiskelbusio Simono Kosakovskio žinioje.³⁴ Netrukus pradėta vadinamoji kariuomenės redukcija – karių, generalinių štabų bei generolų

²⁹Moravskis, Stanislovas. *Keleri mano jaunystės metai Vilniuje: atsiskyrėlio atsiminimai (1818–1825)*. Vilnius: Mintis, 1994. P. 94.

³⁰Kiaupa, Zigmantas, et al. *Lietuvos istorija iki 1795 metų*. Vilnius: Arlila, 1998. P. 340.

³¹1792 m. rugpjūčio 9 d. Žemaitijos Kunigaikštystės konfederacijos aktas. *LVI*. f.SA, b.14799, l. 2–7.

³²Ragauskas, Aivas, „Laikraščiai keliauja į Kurtuvėnus. Provincijos dvaro komunikacijos ypatybės XVIII a. antroje pusėje“. *Kurtuva*. Sudaryt. Kulevičius S. 2006. T. 8. P. 32.

XVIII a. statytas Kurtuvėnų dvaro statybos svirnas – Nagurskių materialinio palikimo dalis. G. Gaidamavičiaus nuotr.

skaičiaus mažinimas. Vykstant šiam procesui, 1793 m. rugsėjo 28 d. sudaryta Kariuomenės liustracijos ir atsiskaitymo (likvidacijos) komisija. Ji buvo atsakinga už kariuomenės inventorizavimą,³⁵ taip pat už jos teisinių bei išdo reikalų įvertinimą.³⁶ LDK Kariuomenės liustracijos ir likvidacijos komisijoje dirbo ir Kajetonas Nagurskis.³⁷

Atkreiptinas dėmesys, jog net ir kritiniu valstybei metu Jokūbas Nagurskis palaikė ryšius su priešingoje barikadų pusėje atsidūrusiais ATR politiniais veikėjais. Vienas iš jų – Vilniaus vyskupas Ignotas Jokūbas Masalskis. 1793 m. valstybėje šeiminkaujant okupacinei Rusijos kariuomenei, vyskupas vadovavo prorusiškai prieš Ketverių metų seimo reformas nukreiptai Generalinei LDK konfederacijai, suburtai Targovicos konfederacijos pagrindu.³⁸ Vis dėlto, nepaisant politinės konfrontacijos, fiksuojamos draugiškų (o galbūt pragmatiškų) J. Nagurskio ir I. Masalskio tarpusavio santykių apraiškos. 1793 m. gegužės 13 d. rašytame laiške Vilniaus vyskupas pažada Jokūbui remti jį byloje, „jei tik ją svarstys

³⁵Ten pat. P. 435–436.

³⁶Ten pat. P. 440.

³⁷Ten pat. P. 448.

³⁸Kiaupa, Zigmantas, et al. *Lietuvos istorija iki 1795 metų*. Vilnius: Arlila, 1998. P. 340.

1792 m. Jokūbui Nagurskiui įteikto Baltojo erelio ordino kryžius, rastas 2002 m., tiriant Kurtuvėnų Šv. Apaštalo Jokūbo bažnyčios rūsius. Ant kryžiaus dalių matomas įrašas „PRO FIDE REGE ET LEGE“ („Už tikėjimą, karalių ir įstatymą“). V. Andrulienės nuotr. (iš: Andrulienė, Vita. „Kurtuvėnų Šv. Apaštalo Jokūbo bažnyčios rūsių radiniai: konservavimas, restauravimas, tyrimai“. *Kurtuva*. Sudaryt. Kulevičius S. 2006. T. 8. P. 42.).

Ketverių metų seimo darbas lenkų tapytojo Kazimiero Voiniakovskio (Kazimierz Wojniakowski; 1771–1812) paveiksle Gegužės 3-iosios Konstitucijos priėmimas (Uchwalenie Konstytucji 3 Maja 1791). Tapytas 1806 m. Paimta iš: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/8/87/Wojniakowski_Passing_of_the_3rd_of_May_Constitution.png

*Generalinės konfederacijos teismas.*³⁹ Kokia tai buvo byla, laiške nenurodoma. Tačiau, prisimenant, kad 1792 m. sūnus Jonas pasitraukė iš Lietuvos bei grėsmę turtui rusų invazijos metu, galima teigti, jog Nagurskiai tikrai pateko į neramumus sukėlusios konservatyvios bajorijos nemalonę. Kontaktus galima paaiškinti ir tuo, kad Nagurskiai bei Masalskiai buvo ilgamečiai sąjungininkai. Jokūbo Nagurskio tėvas ir vyresnysis brolis (Pranciškus bei Laurynas Nagurskiai) kartu su I. Masalskio tėvu Mykolu Juozapu 1733 m. buvo pretendento į ATR sostą Stanislovo Leščinskio rėmėjai.⁴⁰ 1763–1764 m. tarpuvaldžio metu Jokūbas Nagurskis priklausė Masalskių ir Čartoriskių vadovaujamos

³⁹Petkus, Viktoras. Dokumentai. Vilniaus vyskupo kunigaikščio Igno Jokūbo Masalskio laišakai Žemaičių kunigaikštystės pakamariui Jokūbui Nagurskiui: 1793 m. gegužės 13 d. I. Masalskio laiškas iš Gardino. *Vilniaus vyskupas Ignas Jokūbas Masalskis*. Vilnius: Petro ofsetas, 2000. P. 180.

⁴⁰Raila, Eligijus. *Ignotus, Ignotas: Vilniaus vyskupas Ignotas Jokūbas Masalskis*. Vilnius: Aidai, 2010. P. 14–15; Błaszczak, Grzegorz. „Nagórski (Nagurski)“. *Herbarz szlachty żmudzkiej*. T. 4, Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2015. P. 275.

bei Stanislovo Augusto Poniatovskio kandidatūrą palaikiusios „Familijos“ grupuotės šalininkams.⁴¹ Be to, kiek anksčiau viename iš savo laiškų Vilniaus vyskupas siūlėsi padėti J. Nagurskio sūnui įgyti postą Vyriausiam Tribūnole bei patekti į Senatą. Vyskupo teiginys „kas mūsų anksčiau jau yra buvę sutarta“⁴² rodo, jog tai buvo ne spontaniškas pasiūlymas, o veikiau ilgai trukusių derybų arba išankstinio Jokūbo parengto politinės karjeros plano sūnui sudėtinė dalis. Taigi, manytina, kad Vilniaus vyskupą bei Nagurskius sieję kontaktai nenutrūko ir kritiniu valstybei momentu.

1794 m. balandžio 16 d. LDK prasidėjo prieš okupacinę Rusijos kariuomenę nukreiptas sukilimas,

⁴¹Gaidamavičius, Giedrius. „Kurtuvėnų Nagurskiai – M. F. Čartoriskio klientai ir „familijos“ šalininkai? (laiškų analizė)“. *Padubysio kronikos*. Nr. 2 (2015). P. 37.

⁴²Petkus, Viktoras. Dokumentai. Vilniaus vyskupo kunigaikščio Igno Jokūbo Masalskio laišakai Žemaičių kunigaikštystės pakamariui Jokūbui Nagurskiui: ? m. lapkričio 14 d. laiškas iš Vilniaus. *Vilniaus vyskupas Ignas Jokūbas Masalskis*. Vilnius: Petro ofsetas, 2000. P. 178.

inspiruotas analogiško kovo 24 d. prasidėjusio T. Kosciuškos vadovaujamo sukilimo Lenkijoje. Lietuvoje pasipriešinimo židinys buvo Žemaitija (tiksliau – Šiaulių apylinkės), balandžio 23–24 d. sukilėliai pasiekė Vilnių. Čia pradėtos formuoti LDK sukilimo institucijos – vadovaujančioji Lietuvos tautinė aukščiausioji taryba bei už atskiras sritis atsakingos deputacijos.⁴³ Į Tautinės aukščiausios tarybos sudėtį pateko ir K. Nagurskis. Jis taip pat buvo ir kitos sukilėlių institucijos – balandžio 24 d. įsteigto Kriminalinio teismo, atsakingo už bausmės paskyrimą „Tėvynės išdavikams“ – teisėjas.⁴⁴ Netrukus įvykdytos ir pirmosios teisėjų paskirtos mirties bausmės – balandžio 25 d. Vilniaus Rotušės aikštėje pakartas S. Kosakovskis, gegužės 11 d. taip pat buvo nubaustas Targovicos konfederacijos maršalas Ignotas Šveikauskas.⁴⁵ Be to, tuometinėje spaudoje teigta, kad K. Nagurskis sukilimą parėmė sidabro dirbiniais.⁴⁶

1794 m. pavasarį, sukilimui išibėgėjus, į ATR iš emigracijos sugrįžo Jonas Nagurskis. 1794 m. gegužės pradžioje spaudoje užfiksuotas pranešimas, ne tik apie skubų J. Nagurskio sugrįžimą į Tėvynę, bet ir jo paskyrimą ŽK generolu majoru.⁴⁷ Akivaizdu, kad Jonas turėjo T. Kosciuškos pasitikėjimą. Nepaisant 1794 m. gegužės 15 d. instrukcijos nuostatų, jog už paviato ginkluotųjų sukilėlių pajėgų organizavimą atsakingi generolai majorai turi būti renkami seimeliuose bei tvirtinami Lietuvos tautinės aukščiausiosios tarybos,⁴⁸ Žemaitijoje į šį postą J. Nagurskis buvo paskirtas paties Lenkijos sukilimo vado.⁴⁹

1794 m. vasarą kovose su sukilėliais Rusijos kariuomenė susigrąžino iniciatyvą. 1794 m. rugpjūtį rusai užėmė Vilnių, spalio mėnesį jau buvo užimta visa LDK teritorija iki Nemuno, o lapkričio pradžioje pasiekta Varšuva. Viskas baigėsi 1795 m.

⁴³Kiaupa, Zigmantas, et al. *Lietuvos istorija iki 1795 metų*. Vilnius: Arlila, 1998. P. 344.

⁴⁴1794 m. balandžio 25 d. universalas LDK vaivadijoms, pavietams ir miestams. *LMAVB RS*. f.255, b.1318, l. 1–1v.

⁴⁵Raila, Eligijus. *Ignotus, Ignotas: Vilniaus vyskupas Ignotas Jokūbas Masalskis*. Vilnius: Aidai, 2010. P. 92.

⁴⁶Ragauskas, Aivas. „Laiškaščiai keliauja į Kurtuvėnus. Provincijos dvaro komunikacijos ypatybės XVIII a. antroje pusėje“. *Kurtuva*. Sudaryt. Kulevičius S. 2006. T. 8. P. 32.

⁴⁷Ten pat. P. 32.

⁴⁸Šmigelskytė-Stukienė, Ramunė, et al. *Modernios administracijos tapsmas Lietuvoje: valstybės institucijų raida 1764–1794 metais*. Vilnius: Petro ofsetas, 2014. P. 600.

⁴⁹Ten pat. P. 604.

spalio 24 d. Rusijos, Prūsijos bei Austrijos oficialiai įvykdytu trečiuoju padalijimu bei ATR likvidavimu.⁵⁰ Valstybės žlugimas beveik sutapo Kurtuvėnų Nagurskių vyriškos linijos atstovų politinės veiklos bei gyvavimo pabaiga. Pirmasis 1796 m. spalio 25 d. savižudybe gyvenimą užbaigė Jonas Nagurskis.⁵¹ Pasak Stanislovo Augusto išdininko A. Moravskio, jis buvo „vienas garbingiausių, sąžiningiausių, tauriausių, daugiausia vilčių teikiančių Lenkijos žmonių“.⁵² Jokūbo Nagurskio mirtis siejama su 1799 m. pirmąja puse.⁵³ Kajetonas po numalšinto sukilimo pasitraukė į Veneciją, o 1797 m. pavasarį grįžo jau į Rusijos imperijai priklausiusią Lietuvą. 1802 m. jis mirė Vienoje.⁵⁴ Beje, su K. Nagurskiu siejamas ir paskutinis aspektas, bylojantis apie tai, jog šios giminės atstovai buvo reformų šalininkai – 1800 m. parašytas nutarimas, kuriuo Kajetonas išpareigojo po mirties suteikti laisvę visiems savo dvarų baudžiaviniams valstiečiams.⁵⁵

Taigi, Nagurskių politinė veikla tęsėsi Ketverių metų seimo laikotarpiu. Jokūbas 1789–1790 m. tapo dviejų ŽK Šiaulių reparticioje Seimo nutarimais sudarytų komisijų – Aukos mokesčio nustatymo ir rinkimo, taip pat civilinės-karinės tvarkomosios – nariu. Josūnus Jonas 1790 m. lapkričio 18 d. išrinktas į Seimą, tuo tarpu Kajetonas 1792 m. vasario 18 d. tapo Šiaulių paviato vėliavininku. Paskutiniaisiais valstybės gyvavimo metais atsiskleidė reformoms palankios bei patriotinės Kurtuvėnų Nagurskių politinės pažiūros. Jonas Nagurskis Ketverių metų seime rėmė seimelių reformas bei Gegužės 3 d. konstituciją. Be to, visi trys – Jokūbas, Jonas ir Kajetonas – įvairiomis formomis (finansine parama, vadovavimu kariniams daliniams, darbu 1794 m. sukilėlių institucijose) prisidėjo prie kovų už ATR Nepriklausomybės išsaugojimą.

⁵⁰Kiaupa, Zigmantas, et al. *Lietuvos istorija iki 1795 metų*. Vilnius: Arlila, 1998. P. 346.

⁵¹Trimonienė, Rita Regina. „Nagurskių giminės istorija“. *Kurtuva*. Sudaryt. Kulevičius S. 2006. T. 8. P. 10.

⁵²Moravskis, Stanislovas. *Keleri mano jaunystės metai Vilniuje: atsiskyrelio atsiminimai (1818–1825)*. Vilnius: Mintis, 1994. P. 95.

⁵³Drungilas, Jonas. „Jokūbo Ignoto Nagurskio gyvenimo ir veiklos bruožai“. *Lietuvos dailės muziejaus metraštis*. 2007. T. 10. P. 151, 155 (išnaša nr. 51).

⁵⁴Zielińska, Zofia. „Nagurski (Nagórski, Nahorski) Kajetan h. Pobóg“. *Polski słownik biograficzny*. T. XXII, Warszawa–Kraków: Polska Akademia Nauk. Instytut Historii, 1977. P. 457–458.

⁵⁵Trimonienė, Rita Regina. „Iš Kurtuvėnų dvarininkų Nagurskių tarnų gyvenimo (XVIII a.)“. *Kurtuva*. Sudaryt. Lopeta V. 1999. T. 5. P. 108.

PRAEITIES MİSLĖS

Violeta RUTKAUSKIENĖ
Istorikė (JAV)

SENOSIOS LIETUVOS HERBAS AR ?..

Kai 2009 m. užsienio bibliotekose pavyko atrasti gan originalių, neįtikėtinai įdomių ir tikrai daug kam nematytų senosios lietuviškos heraldikos pavyzdžių, istorijos tyrinėtojams (ne tik man) buvo didelė staigmena. Tęsiant paiešką lietuviškų herbų vien tik su Vyčiu susikaupė apie 40, o pridėjus kitus, - ir daugiau. Dabar tie atvaizdai kartu su papildomai surinkta informacija vos telpa į tris storiausius segtuvus. Kai kurie Lietuvai priskiriami herbai, juose esantys ženklai, simboliai ir prie jų esančios legendos, užrašai ne tik kad nematyti, bet ir keliantys nemažai klausimų: ar jie tikrai lietuviški? Suspėjus atrastuosius atvaizdus publikuoti prieš Tūkstantmečio šventę (2009 m. vasarą), Lietuvos istorijos internetiniame forume (vedėjas – istorikas T. Baranauskas) dėl jų kilo diskusija, kuri, pritrūkus platesnės informacijos, tuoj ir prigeso. Didžiausias tačiau sujudimas ir nusistebėjimas iškilo dėl Konrado Grunenbergo knygoje “Riteriai ir didikai Konstancie” (Ritters und Burgers zu Constanze) surasto *Senosios Lietuvos* herbo, kuriame atvaizduota stilinga bajoriška kepurė/ skrybėlė, o prie jos metraštininko paliktas vokiškas įrašas, skelbiantis “*Alt Littavo*” (“Senoji Lietuva”). (1)

Herbas su skrybėle – mįslė Lietuvos heraldikai

Kai kurie istorijos mylėtojai šį herbą iškart įvardijo Lietuvos heraldikos mįsle, nes čia atvaizduotas *Senosios Lietuvos* herbas mūsų heraldikai visai nematytas. Lietuviškai heraldikai nebūdingas ir pats simbolis – kepurė/ skrybėlė. Tad herbo pavadinimą *Senoji Lietuva* kol kas naudojame tik sąlyginai, kopijuodami knygos autoriaus paliktą įrašą, kol paaiškės daugiau informacijos apie patį herbą ar jo kilmę. (2)

Kai kas iš karto šį herbą atmetė, kaip nelietuvišką, kiti bandė ieškoti sąsajų su Lietuvos valdovo ar Didžiojo kunigaikščio valdžios ženklu, treči – su frygų laisvės kepure, dar vienai grupei jis buvo tik klouno ar nykštuko kepurė. Kokio nors apčiuopiamesnio paaiškinimo surasti nei vieniems, nei kitiems nesisekė. Todėl internete kilusi diskusija plačiau neišsivystė.

Iš tikrųjų lietuviškoje heraldikoje tokio ženklo ir su žiburiu nerasi, o istorijoje, kaip sako istorikai, nepastebėta net jokių užuominų apie tai. Bet ar tikrai? Būtų keista, jei Vakarų Europos bibliotekose esančiuose herbynuose įvairiais amžiais atsikartojantis Lietuvai priskirtas herbas nebūtų kaip nors atspindėtas mūsų istorijos vingiuose.

Pirmoji žinia – XIV a. herbyne

Pagrindinę sensaciją apie niekur negirdėtą *Senosios Lietuvos* herbą mums palikęs 1480 m. spausdintas K. Grunenbergo herbynas (*Ritters und Burgers zu Constanze*) duoda ten pat ir daugiau informacijos. Kiek žemiau po kepure yra ir kitas puošnus keturių laukų herbas su dviem heraldinėmis figūromis, o virš jo esantis įrašas byloja, jog čia matome Lietuvos hercogo (*Hercog von Littavo*) herbą. Dešinės pusės pirmajame skyde baltu apsiaustu vilkintis raitelis ant baltos žirgo rankoje laiko pakeltą kalaviją. Kitame skydo lauke – juodas karys ar riteris su pakeltu kalaviju, ranka besiremiantis į mėlynos spalvos riterišką skydą. Figūros pažįstamos ir žinomos: lietuviškas raitelis – Vytis ir Trakų (?) karys, naudotos Kęstučio ir Vytauto antspauduose ir jų heraldikoje. Tad viršuje esantis *Senosios Lietuvos* herbas neturėtų būti dailininko, metraštininko ar herbyno sudarytojo lakios vaizduotės ar jo išmonės vaisius. Viskas dera: Senoji ir Naujoji

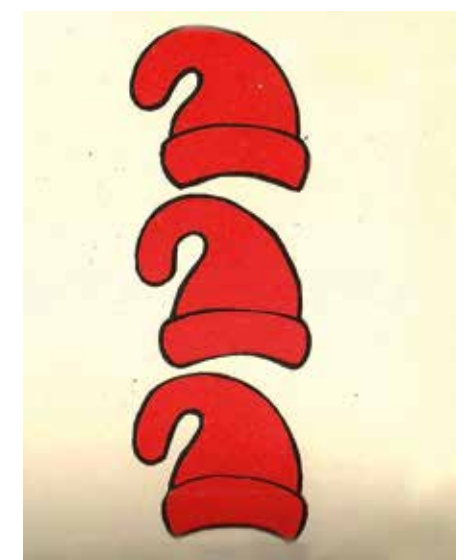
Senosios Lietuvos herbas K. Grunenbergo herbyne. Vokietija, 1480 m.

Senosios Lietuvos (?) herbas XVI a. herbyne. Vokietija.

1480 m. K. Grunenbergo herbyne atvaizduotas Senosios Lietuvos herbas.

Sembos arkivyskupo ir arkivyskupijos vėliava J. Dlugošo veikale “Banderia Prutenorum” (Prūsų vėliavos).

Lietuva viena šalia kitos. Abu herbai vienas su kitu susiję, kažkuo artimi, jei jau herbyno sudarytojas juos kartu sustatė ir sugrupavo. Nevertėtų čia įžvelgti sudarytojo klaidos.

Pats herbyno sudarytojas riteris K. Grunenbergas gerai nusimanė heraldikos srityje. Ruošdamas herbyną naudojo originaliais dokumentais ir archyvine medžiaga, likusia Konstanco rotušėje po garsiojo bažnytinio suvažiavimo (1414–1418 m.). Tame 1480 m. leidinyje *Senosios Lietuvos* herbas atvaizduotas gan neįprastai, kaip tirolietiška skrybėlė, papuošta plunksna. Jis atkartojamas ir vėlyvesnių laikų herbynuose, tiesa, kiek skirtingais kito laikmečio mados vaizdais. Štai Bavarijos (Vokietija) bibliotekoje saugomame XVI a. I p. sudarytame herbyne “Wappenbuch” (BSB Cod icon 392) toji kepurė vaizduojama tarsi mūsų laikų Kalėdų Senio – raudona su baltu atvertimu. Prie jos yra ir įrašas, kurį pilną sunku iškaityti, tik keli žodžiai (viršuje – *Litta uno*(?), o žemiau – *von Littovino*(?) pagelbsti; akivaizdu, jog kalba eina apie Lietuvą. Kad neklystame įžiūrėdami lietuviškus ženklus, padeda susigaudyti ir šalia esantis kitas herbas, toks pat kaip ir K. Grunenbergo pieštasis, - su baltu raiteliu ir juodu kariu, laikančiu mėlyną skydą bei šalia jo esančiu įrašu, liudijančiu Vytauto

Didžiojo – lietuvių valdovo titulą.

Ankstyviausiai šis herbas fiksuotas XIV a. “*The Zurich Rool of Arms*” herbyne. Jame toji kepurė atvaizduota raudonos skrybėlės pavidalu. Ciuricho herbynas (*The Zurich Rool of Arms*) sudarytas apie 1340 m., remiantis dar senesnio vokiško herbyno faksimile. Dabartiniai šveicarų bei kitų šalių heraldikos specialistai šį herbą priskiria ne *Senajai Lietuvai*, o su klaustuku – Rutenijai (?), Maskovijai (?), Rusijai (?). Panašių herbų su kepurėmis turėjusi ir

Prūsija, senais laikais dažnai maišyta su Rusija. Būtent tokius prūsiškus herbus su raudonomis kepurėmis XV a. pavaizdavo lenkų istorikas ir Lenkijos heraldikos pradininkas J. Dlugošas, aprašydamas Žalgirio mūšyje paimtas kryžiuočių vėliavas. Knygoje „Banderia Prutenorum“ jis aprašė ir paliko Sembos arkivyskupo ir arkivyskupijos (p. 114 -115) bei Ragainės komtūro vėliavų atvaizdus (p. 198-199) su trimis raudonomis kepurėmis. **(3)** Tačiau jis nepaliko jokio paaiškinimo, ką šios raudonos kepurės reiškė ir ką jos nukariautų baltiškų vietovių žmonėms simbolizavo.

Magistro laiške – apie pagonišką karūną

Šiek tiek informacijos apie pačią kepurę ar kepurės randame ir atskiruose istorijos šaltiniuose. Apie tai užsimenama ir viename Ordino magistro laiške, rašytame 1390 metais. Jame kalbama apie pagonišką karūną ir pagonišką kepurę. Tai – laiškas, kurį Ordino magistras siunčia Bavarijos kunigaikščiui kartu su dovanomis iš Lietuvos: ([...] *zo sende wir euwer Irluchtikeit bi desem selben briffczeiger eyne heidenische crone, di Ir wen uch lust czu mittage uen ober das bette sperren moger vor mucken und fligen und das heise wir in unserm lande eyn fligenitcze, Wir senden uch ouch eynen heidenischen hut di sint us littowen komen [...]*). **(4)** Istorikas prof. B. Dundulis, minėdamas tą patį šaltinį knygoje „Lietuvos kova dėl valstybinio savarankiškumo XV a.“, teigia, jog tai gali būti „ne tik valdovo, bet ir žynio valdžios ženklas“. **(5)**

Tačiau istorikė dr. L. Skurvydaitė savo tyrinėjimų studijoje „*Lietuvos valdovų insignijos XIII a. pabaigos-XV a. vidurio majestotiniuose antspauduose: ikonografiniai politinės programos ypatumai, valdovų insignijų reprezentacija antspaudų vaizdeliuose*“ aiškina, jog iš laiško turinio matyti, kad kalbama ne apie valdovo insignijas, o veikiau apie tam tikrą karūną ar vainiką (*crone*), kuri pokaičio metu kabinama virš lovos, kad apsaugotų ją nuo uodų ir musių. *Crone* mūsų krašte vadinama musinuke ([...] *di Ir wen uch lust czu mittage ruen ober das bette sperren moget vor mucken und fligen und das heise wir in unserm lande eyn fligenitcze [...]*). **(6)** Tad apie „pagonišką kepurę“ jokio paaiškinimo šiame laiške mokslininkė neranda.

Kaip matome, kiek tyrinėtojų, tiek ir interpretacijų mus dominančios kepurės tema. Tačiau istorinis palikimas suteikia ir daugiau galimybių pasiaiškinti apie šios kepurės reikšmę.

Krikšto dovana – raudona kepurė

Archeologas Vykintas Vaitkevičius rašinyje „Lietuvos krikštas: istorija ir tautosaka“ mini įdomų faktą apie kepurės. Cituodamas lenkų teologą ir istoriką Joną Lasickį, jis rašo, kad „krikštytis žemaičiai buvo sukviesti prie Šatrijos kalno. Tai daryti karalius Jogaila juos ragino duodamas pinigų, žydrų drapanų *ir raudonų kepurų*“. **(7)** Apie raudoną kepurę lietuviai turi net keletą posakių: „Be raudonos kepurės neprieisi, neprisiprašysi; gal raudoną kepurę užsidėti, raudoną kepurę nusiėmus nusilenkti?“ Iš jų galėtume suprasti, jog „raudonos kepurės“ įvaizdis Lietuvos tautosakoje yra fiksuotas, jos buvusios svarbios, apie jų reikšmę žinota, jos buvo vertinamos. Kad taip buvo, pasakoja dar vienas įdomus faktas.

Išgelbėjo Vytauto dovanota kepurė

Įdomų pastebėjimą apie kepurę /es paliko Anglijos ir Burgundijos karalių pasiuntinys riteris Gilbert Lanoy, 1421 m. aplankęs Lietuvą ir jos valdovą Vytautą. Vytautas ambasadorių gražiai priėmė ir pagerbė, surengė jo garbei net kelis pietus, o išvažiuojant gausiai apdovanojo. Išlydėdamas garbingą karalių pasiuntinį, Vytautas jam įteikė dvi šilko šūbas (*soubes*), zibelinų kailiais pamuštas, keturis šilko drabužius, ketvertą arklių, keturis savo livrėjos kapišonus, dešimt išsiuvinėtų galvos apdarų, greičiausiai – kepurų ir dar kitų dovanų. Gausiai apdovanotas, apleidęs LDK teritoriją, pasiuntinys su savo palydovais atsидūrė Totorijoje ir kelionėje išgyveno visą eilę nelabai linksmų nuotykių, kurie tik Vytauto globos dėka baigėsi laimingai. Aštuoniolika dienų Gilbertas važinėjo Lietuvos totorių žemėmis. Netoli Kafos užpuolę pikti totoriai norėjo paimti nelaisvėn. Tačiau čia juos išgelbėjo Vytauto dovanotos kepurės ir livrėjos, kurias pasiuntinys ir jo palydovai tą dieną lyg tyčia sugalvojo užsidėti. Jau vien tų ženklų pakako, kad užpuolikai paliktų ramybėje. Vytauto kepurės išgelbėtas G. Lanoy spruko į Kafą, Italijos

genujiečių pirklių uostą, o iš ten laivais pasiekė Konstantinopolį. **(8)**

Laisvės kepurė

Internete kilusioje diskusijoje dėl naujai surastų herbų *Senosios Lietuvos* herbas buvo bandomas sieti su frygų kepurėmis. Iš tiesų Senovės frygai dėvėdavo ilgaviršūnes kepurės, vadinamas *frygų kepurėmis* (gr.- *pilos*, lot. - *pileus*). Romėnai tvirtino, jog tokia kepurė, pas juos vadinta *pileus*, atkeliavo su jais iš Trojos. https://pl.wikipedia.org/wiki/Troja_Romoje ji buvo laikoma laisvės simboliu. Išlaisvinti vergai ją gaudavo paleidžiant į laisvę. Vėliau tokios kepurės tapo Prancūzijos revoliucijos išsivadavimo simboliu ir yra žinomos **Laisvės kepurės** vardu. Laisvės kepurę, kuri dažniausiai vaizduojama raudona, kaip laisvės simbolį savo heraldikoje naudoja Argentina, Bolivija, Kolumbija, Kuba, Salvadoras, Haiti, Nikaragva, taip pat ji matoma ir JAV valstybinėje heraldikoje. Šis simbolis plačiai naudotas ir ant daugelio valstybių leidžiamų monetų, popierinių pinigų. Kepurės simbolis yra pastebėtas ir masonų heraldikoje. Kol kas nėra jokių požymių, kurie leistų frygų ar Laisvės kepurę sieti su aptariamu *Senosios Lietuvos* herbu ir jame atvaizduota kepure. Tačiau čia paminėti istoriniai faktai ir aukščiau papasakotos istorijos niekaip nepaaiškina mus dominančio *Senosios Lietuvos* herbo reikšmės, kilmės ir neatskleidžia Europos herbinyuose jo pasirodymo priežasčių, aplinkybių.

Trys karaliai su frygų kepurėmis. VI a. freska Šv. Apolinaro bazilikoje Ravenoje, Italija.

Heraldinės mįslės įminimas – „Aukso Vilnos ordino“ sąrašuose

Ankstyviausiai herbas su kepure paminėtas „*The Zurich Rool of Arms*“, 1340 m. sudarytame herbyne, remiantis dar ankstyvesnio vokiško herbų duomenimis ir informacija. O pats Ciuricho herbų knyga Europoje ir pasaulyje. Siejant jo sudarymo laiką su Lietuva, galime pastebėti, kad šis unikalus herbų rinkinys Šveicarijoje buvo ruošiamas tuo laiku, kai Lietuvą valdė Gediminai. Tačiau *Senojo Lietuvos* herbo mįslę padėjo įminti ne jis, o vėlesnysis jo palikuonis – Žygimantas Senasis.

Žygimanto Senojo kilmės pristatymas „Aukso Vilnos ordino“ kavalierių garbės knygoje, aut. Jean Babtiste Maurice, 1665 m. Briuselis.

Lietuvos-Lenkijos karalius Žygimantas Senasis buvo pirmasis iš mūsų valdovų, apdovanotas Burgundijos hercogo Pilypo III įkurtuoju **Aukso Vilnos ordinu**. Ordino kavalieriai buvo iškilmingai įrašomi į ordinų garbės knygą, kai kada ir smulkiau aprašant kilmę bei nuopelnus. 1665 m. Briuselyje pasirodė „Aukso Vilnos ordino“ kavalierių herbynas, kuriame randame visų Lietuvos-Lenkijos valdovų pristatymus: nuo Žygimanto Senojo iki Jono Kazimiero, su trumpai paminėta valdovų giminės istorija bei valdomų žemių bei giminių herbų atvaizdais. Tarp atvaizduotų valdovo valdomų žemių herbų randame ir tą mįslingą kepurę, kurią K. Grunenbergas pavadino *Senosios Lietuvos* herbu. Leidinys nespaltotas, sunku nuspręsti apie pačios kepurės spalvas, tačiau prie herbo yra aiškus užrašas: *Kiouie*. Toji kepurė – Kijevo herbas. Tik kaip jis siejamas su Lietuva? Gal viduramžių herbynų sudarytojai suklydo?

Gedimino kepurė – Kijevo vaivados ženklas. Alšėniškių giminės įamžinimas

Tam tikrų pamąstymų galėtume turėti, siejant šiame herbe esančią kepurę su žinomu Kijevo Rusijos valdovų valdžios simboliu Monomacho kepure, kurią vėliau pasisavino Maskva ir naudojo kaip savo carų regaliją, carų karūnacijos simbolį. Pasak legendos, šią kepurę Kijevo kunigaikščiui Vladimirui II (1053–1125 m.) padovanojęs jo senelis Bizantijos imperatorius Konstantinas IX Monomachas. Tačiau yra ir kitų Monomacho kepurės legendos versijų, kuriose kepurės kilmė nesiejama nei su Kijevu, nei su Kijevo Rusia, nei su jos valdovais. Tad į ją gal nereikėtų per daug koncentruotis. Anot tyrinėtojų, Monomacho kepurės egzistavimas oficialiai minimas tik maždaug nuo 1328 m., tai yra nuo tol, kai Kijevas jau buvo Lietuvos sudėtyje.

Kijevas į Lietuvos sudėtį pateko apie 1321–1324 m., Lietuvą valdant Gediminui. Nemažiau įdomu tai, kad panašiu laiku į Vakarų Europos herbynus patenka ir Kijevo herbas, mūsų sąlyginai pavadintas *Senosios Lietuvos* herbu. Neturime tikrų žinių jog Kijevo herbo pasirodymą Europos herbynuose galima sieti su Gedimino valdžia šiame regione. Nėra aišku ar Gediminas, užėmęs Kijevo, perėmė senuosius Kijevo valdovų simbolius, ar ėmė naudoti naujus savus herbus

Karalius Gediminas prie Kijevo vartų. Iliustracija iš L. Chodžko, *La Pologne Historique, Litteraire, Monumentale et Pittoresque*, Paris, 1835–1847.

ir simbolius. Tačiau verta prisiminti, kad Lietuvos valdovų vainikavimo ceremonijoje naudota mitra neretai pagal tradiciją vadinama Gedimino kepure. (9) Gal reikėtų ta proga prisiminti ir Burgundijos karaliaus pasiuntinį G. Lanoy išgelbėjusias Lietuvos valdovo įduotas kepure.

Tuo pačiu tikslinga pamąstyti ir apie Lietuvos valdovo ženklą, kuris galėjo būti suteiktas Kijevui ar jį valdyti paskirtiems Lietuvos valdovo atstovams. Kad šiuo simboliu galėjo būti ir valdovo kepurė (mitra), atskleidžia ir kita informacija. Jau minėjome, jog 1665 m. „Aukso Vilnos ordino“ kavalierių herbyne pristatomi Gediminaičiai/Jogailaičiai prie savo giminės herbų turi ir Kijevo kepurę, tačiau tik viename – Žygimanto Senojo giminės aprašyme – atskleista, kam šis herbas priklausė ir kas juo naudojosi. Ir čia mūsų laukia dar vienas, bet ne paskutinis netikėtumas.

Surašius ir išvardijus visus artimiausius Žygimanto Senojo brolius – Lenkijos, Vengrijos, Bohemijos karalius ir Lietuvos valdovus, paminimas Žygimanto Senojo tėvas Lenkijos karalius Kazimieras bei senelis Jogaila – Lietuvos Didysis kunigaikštis, Lenkijos karalius, o taip pat močiutė – „Sophie de Kiouie fa quatriefine femme“ – Jogailos ketvirtoji žmona Sofija Alšėniškytė – Kijevo vaivados Andriaus Alšėniškio dukra. Giminės aprašymo viršuje įdėtas Lenkijos karaliaus herbas – erelis, apjuostas Aukso Vilnos grandine, o iš šonų – jo kilmę liudijantys giminės ir jos žemių herbai. Pačiame viršuje, kairėje pusėje – senelių herbai: Jogailos – Lietuvos Vytis ir Sofijos

Alšėniškytės-Jogailienės – Kijevo kepurė. (10) Karalienės Sofijos Alšėniškytės-Jogailienės, Kijevo vaivados dukros įvardijimas pristatant ir jos naudotą herbą – kepurę, leidžia daryti prielaidą, kad toji Kijevo herbe atsiradusi kepurė buvo Lietuvos valdovo valdžios simbolis, skirtas Kijevui. Naudoti jį tegalėjo Lietuvos valdovų vietininkai (vaivados) Kijeve bei jų palikuonys. Todėl K. Grunenbergas, sudarydamas knygą „Riteriai ir didikai Konstanca“ (Ritters und Burgers zu Constanze) (Ritters und Burgers zu Constanze), piešdamas Lietuvos hercogo Vytauto herbą virš jo įdėjo ne *Senosios Lietuvos*, kaip mes jį pradžioje sąlyginai pavadino, o Vytauto antrosios žmonos Julijonos Alšėniškytės-Vytautienės, Kijevo vaivados Jono Alšėniškio (valdžiusio Kijevo 1396–1401 m.) dukros paveldėtą simbolį. Labai tikėtina, jog kepurės simbolis buvo kurio nors Lietuvos valdovo išskirtinai paskirtas tik Alšėniškiams, valdžiusiems Kijevo, nes kiti Kijevo vaivados naudojo ir kitus simbolius, pvz., angelą, o pati Alšėniškių giminė nuo seno naudojo ir kitus savo giminės simbolius.

Nauji herbai Lietuvos heraldikai

Baigiant vertėtų akcentuoti kelis šios Lietuvos heraldinės mįslės momentus. Pirma: į Vakarų Europos herbynus patekęs *Senosios Lietuvos* herbas su kepure yra Kijevo simbolis, žinomas nuo Gedimino laikų, po miesto įjungimo į Lietuvos sudėtį. Kol kas nėra aišku, ar tai senas, iš anksčiau naudotas miesto simbolis, ar jis atsirado Kijeve tik Gedimino laikais. Antra: šį simbolį naudojo Gedimino ir vėlesniųjų jo palikuonių vietininkai Kijeve – vaivados ir jų palikuonys. Trečia: vėlesniųjų laikų europinėje heraldikoje, sudaromuose herbynuose jis pristatomas kaip Sofijos Alšėniškytės-Jogailienės, Lenkijos karalienės herbas, o pristatant poroje su Vytauto herbais – kaip antrosios jo žmonos Julijonos Alšėniškytės-Vytautienės turėtasis ar naudotas herbas.

Šio rašinio tikslas – remiantis naujausiais šaltiniais, pabandyti atskleisti K. Grunenbergo herbyne „Riteriai ir didikai Konstanca“ (Ritters und Burgers zu Constanze) atvaizduoto ir *Senosios Lietuvos* herbu įvardinto herbo reikšmę, kilmę ir jo santykį su Lietuvos valdovais bei jo sąsajas su pačia Lietuvos valstybe.

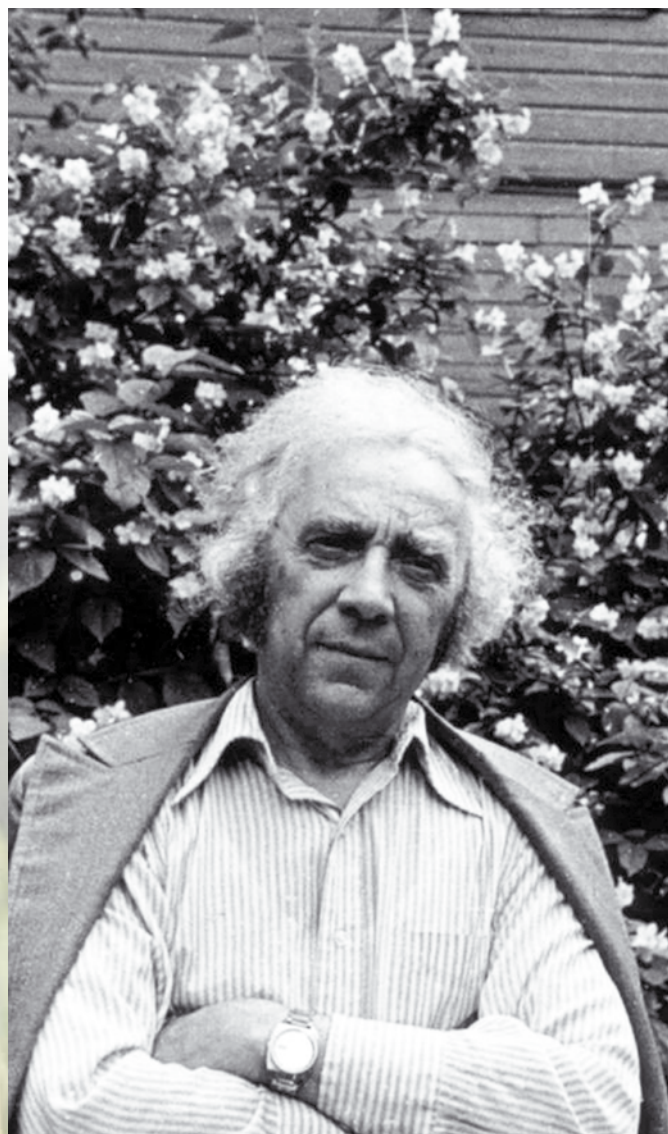
Naudota literatūra ir šaltiniai :

1. Senuosius herbus saugoja Bavarijos valstybinė biblioteka. <http://www.delfi.lt/mokslas/mokslas/senuosius-lietuvos-herbus-saugoja-bavarijos-valstybine-biblioteka.d?id=22970732>
2. Des Conrad Grünenberg, Ritters und Burgers zu Costenz Wappenpuch. Ausburg, 1480. <http://digital.ub.uni-duesseldorf.de/ihd/content/pageview/8079263>
3. Banderia Prutenorum. Jan Dlugosz, K. Gorski, Warszawa, 1958. p. 114–115; p. 198–199.
4. Codex Diplomaticus Prussicus. Urfunden Sammlung zur ältern Geschichte Preussens aus dem Königl. Geheimen Archiv zu Königsber. Regesten von J. Voigt. Königsberg, 1853, t. 4, Nr. 69, p. 113.
5. B. Dundulis. Lietuvos kova dėl valstybinio savarankiškumo XV a. Vilnius, 1968, p. 78, (išnaša Nr. 5).
6. L. Skurvydaitė. Lietuvos valdovų insignijos XIII amžiaus pabaigos–XV amžiaus vidurio majestotiniuose antspauduose: ikonografiniai politinės programos ypatumai, valdovų insignijų reprezentacija antspaudų vaizdeliuose. ISSN 1392-0448. Lietuvos istorijos studijos, Nr. 14, p. 28. <http://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2004~1367154603222/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content>
7. V. Vaitkevičius. Lietuvos krikštas: istorija ir tautosaka. ISSN 0236-0551 Liaudies kultūra. 2011/2(137) p. 14.
8. Klimas P. Ghillebert de Lannoy: Dvi jo kelionės Lietuvon Vytauto Didžiojo laikais (1413–14 ir 1421 metais). Lietuvių tautos praeitis. T. IV/knyga3/4 (15–16). Čikaga, IL. JAV, p. 247–248.
9. L. Skurvydaitė. Lietuvos valdovų insignijos XIII amžiaus pabaigos–XV amžiaus vidurio majestotiniuose antspauduose: ikonografiniai politinės programos ypatumai, valdovų insignijų reprezentacija antspaudų vaizdeliuose. ISSN 1392-0448. Lietuvos istorijos studijos, Nr. 14, p. 29. <http://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2004~1367154603222/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content>
10. Le Blason des Armoiries de tous les Chevaliers De Lordre De La Toison D'OR. J. Baptiste Maurice, Bruxelles, 1665. https://archive.org/stream/bub_gb_RyRHAAAcAAJ#page/n227/mode/1up

BAJORAI – KŪRĖJAI

VACYS REIMERIS

h. Prusas I

Kursėnai. Vaikystės draugas

Molėta žeme, tu - man atrodo -
dar nenustojus stebuklų galios, -
žiūriu kaip žiedžia eilini puodą
vaikystės draugas - Puodžių Karalius...

Pirštai ne žiedžia - žaidžia ir groja,
delnai per molį rievėm lyg oblius;
delnai ir pirštai, draugas pešioje,
vogė vaikystėj kaimyno obuolius...

O tu, karaliau, man tavo darbas
primena triūsą visko kūrejo:
tai taip dalykai, dangiškai svarbūs,
iš žemės molio ateiti turėjo...

Puodyne stiebias liemeniu liaunu,
tai vėl suslugsta, išpūtus pilvą...
Ieva ir Adomas, pavirtę faunu, -
matau - jon pieną ar vyną pila...

Ak, raivos pirštai krumpliais molėtais,
ak, sukas ratas, kaip žemės pusiaujaus,
karaliau mano, taip visas pasaulis
ant šito rato dabar pakylėtas...

Iš mano žodžių - matau - Dievas juokias,
tylom atsistojes už puodžiaus nugaros;
Ar mes visi - ne puodynės tokios -
žiesti Jo rankų - sūnūs ir dukros?

Na taip, tik pilni gyrybės stebuklo,
tikai pripilti būties nektaro...
Štai rankos ir molis jau prisidūko,
kūrybos ratas jau užsidaro...

Karalius šypso. Sturprizą mažą
paruošė man - pasigirt galiu -
jis draugui ne puodą, - nužiedė vază:
- Pripildyk ją mūsų vaikystės gėlių!..

Gimtinė...

Širdis prapuolus
dienų atoluos...
Šaukia ją, šaukia
mėlynos tolumos...

Mėlynos, ramios,
be galo brangios -
virš lopšio žemės,
virš tos padangės,

kuri atvėrė
svaigumą aukščio,
kuri parodė
skridimą paukščio,

kuri lyg pasėlį
tau šildė mintį,
ir tapo sielai
tokia vienintėle...

Ir upės sietuvą,
ir miško traką,
alyvų lietu
ir dūmą prakuro,

ruginės ašakas
ir slenkščio akmenį,
daines ir pasakas -
tu viską atmeni;

kiekvieną virpesį
tos žemės saugai,
su ja kaip skirpstas -
šaknim suangai...

Tolumos brangios,
gerai, kad šaukiat, -
kitos padangės
nepranašaukit...

Glėbin šių klonių,
kraujin šių vyšnių,
aš po kelionių
visam sugrįšiu...

Ak, tu gimtine,
meile begale!
Žvaigždė rytinė...
Žvaigždė vakarė...

Senas klausimas

Ar nuo Baltijos - baltai,
ar nuo baltų - Baltija? -
klausiu baltų lyg cukrus kopū...
Tyla...

Juoda akim kiklopo
šnyturyš saugo Nidą...

Į valtį
plakasi Kuršmarų vilnys,
senos kaip amžių atsakas...
Surūdijusios prieplaukos vinyš,
aitrus mauražolių actas...

Lyg barkasas krante, nukaršęs,
sėdi atokaitoj kuršis;
amžių su Baltija baresis -
ir jis mano klausimui kurčias...

Ar nuo Baltijos - baltai,
ar nuo baltų - Baltija? -
klausiu putos,
baltos lyg pasakos...

Vėjas šianšia bangas,
jos dužta į valtį -
tikros, kaip amžių atsakas...

Sanskritas

Delio gatvės kepykloj
papločiai krepėjo...
Jų paviršiuje gelto skystimas saldus;
- Kaip tas skystis vadinasi? -
klausiu kepėja...
Jis, lyg džūkas nuo Merkio,
atsako:
- Medus...

Pakartojo:
- Medus!..
Ir paduoda paplotį...
Šypso perlais baltais
indo veidas tamsus...
Aš norėjau
lietuviškai jam padėkoti,
ir iš džiaugsmo nupirkt
jo papločius
visus...

Kaimynas ir Dievas

Tai mįslė... Būtų gera ją įminus...
O kol kas...
- Kas, kad Romoje minių minios...
aš netikėlio pirkioje gimęs... -
ir girias ir teisinis mano kaimynas.

Ši eilėraštį rašant pagelbsti netyčia
kolega, sentenciją gerą sudėjęs...
Štai ji: “Dievas mirė...Pasirašė Nyčė.
Nyčė mirė... Pasirašė Dievas.”

Tebeatmena Nyčė naujaveiksmė era...
Daug kas svarsto, ginčijas...
Neretai ir paskalija...
“Dievas yra, net jei jo nėra...” -
atskamba žodžiai Paskalio.

Kaimynas man niekad nesako - “sudievu...”
bet jam neramu, nors vaizduoja bedievi,
mąsto: jei Dievo nėra - ačiū Dievui,
bet jei jis yra, tai - neduok, Dieve...

Šarmotam stiklė...

Troleibusams riedant lenktom Vilniaus gatvėm,
mes - džiaugsmo ir vargo kelionėj kasdienėj -
ir kalbų daug išgirdom, ir veidų daug pamatėm,
nes Vilnius - Jeruzalė, Vilnius - Šiaurės Atėnai...
Tiesa, čia šiandien retai besutiksim judėją,
užtat graikų vėliava - mirga po Vilniaus saule;
dabar mūsų žemė taip suktis pradėjo,
jog - pasaulis pas mus, o mes - į pasaulį...

Veždamas publiką tylia ir marga,
troleibusas šiandien rieda per darganą...
Prie lango šarmoto - tamsiaplaukis vaikinys,
matyt - studentas, japonas ar kinas...

Pro aklą stiklą nemato jis Vilniaus...
Nyku gal... Tačiau, per sekundžių keliolika
šarmotam lange, keisto jausmo pilnas,
pirštu jis išbraižo mįslingą hieroglifą...

Vilniuj - hieroglifas!.. Ir, kol išlipsima, -
klausiu jį (su “excuse”. kad keisū savo nosį...),-
azįjietis kiek droviai, bet ir su šypsena
man sako: parašiau čia - “myliu...ilginosi”.

Žemės pakrašty...

Andros išjudintas,
liuties pernakt mazgotas,
išnyko toly lemiamas brukšnys...
Aplink - migla...

Negali būt! -
tačiau - pradingo horizontas,
ir tau šianbu, kad jis gal nebegriš
ton vieton, kur dar vakar lyg pusianjas
dalijo pilką dangų nuo vandens...

O kaip dabar... o kaip dabar pasaulis
be horizonto žemėje gyvens?

Juokinga pasakyt: pradingo horizontas...
Po kojom - sausuma, patikima, gera...
Bet stovi tu krante nehyg paraližuotas, -
o kur tau eit, jei tolį nebėra?
Jei jis tau prieš akis -
lyg aklas stiklo lakštas, -
be perspektyvos šaukiančių taškų,
jei jis - ne skrydžiai,
ne troškimo akstinas,
visad visus viliojantis kažkur...

Juokinga pasakyt: pradingo horizontas...
O kur, už ko dabar lėti laivai pranyks?
Arba - iš kur, pečinitas lyg bizonas,
artės,
artės
greitasis traukinys?

Gal jis beliks tiktai paveiksluos pavaizduotas
su lygumom, kalnais ir su šilais...
Juokinga pasakyt: išnyko horizontas...
O kur ir saulė nuo dabar
tekės
ir nusileis?..

Kiti neįaučia to...
Jiems - jūra ir ozonas,
ju į plaučius jie lyg balzamo gausiai pasiims...
O tavo vaikiškai nustebusiom akims
dabar - kaip niekad -
reikalingas horizontas!..

Juokinga pasakyt: užteks šviesos ir saulės,
ir šilumos, ir žemės, ir vandens...
Bet - jeigu miglos nepranyks -
tai kaip pasaulis
be horizonto žemėje gyvens?

Kazys MACKEVIČIUS
h. *Gieralt* bajoras

BAJORŲ PRANO IR JONO BUTKEVIČIŲ KŪRYBINĖS TRADICIJOS

Autorius prie savo darbu.

Š. m. kovo 3–31 dienomis Lietuvos technikos bibliotekos „Freskos“ galerijoje veikė bajoro Jono Butkevičiaus tapybos paroda „Skrydis“. Įdomi parodos autoriaus asmenybė, jo bajoriškos šaknys.

J. Butkevičius gimė 1948 m. lapkričio 27 d. Kaune, bajorų Prano Butkevičiaus ir Janinos Butkevičienės (Petrauskaitės) šeimoje. Truputis informacijos apie šias bajoriškas gimines¹.

Butkevičiams bajorų titulas patvirtintas 1779 m. kovo 1 d. Vilniaus bajorų deputatų susirinkime (6-ta knyga)², herbas – *Trzaska*.

Butkevičių giminė aktyviai dalyvavo 1863 m. sukilime. Štai ką apie Butkevičius rašė J. Tumas-Vaižgantas: „Lietuvos bajorija, ypač smulkioji, pajuto istorinį savo uždavinį eiti su liaudimi, iš kurios ji nebuvo išrauta (...) Ji drąsiai ir lietuviškai atkakliai ėmė grįžti atgal į liaudies lietuviškumą, tuo pačiu silpnindama lenkiškąjį elementą Lietuvoje (...) Minėtini Butkevičiai, Panceržinskiai (...)“³.

Parodos autoriaus J. Butkevičiaus senelis Hermanas-Nikodemus (1881–1956) baigė Kauno klasikinę gimnaziją ir grįžo ūkininkauti į Angirių kaimą Kėdainių apskrityje. Pirmasis valsčiuje pradėjo sėjomainą. Buvo išsilavinęs, puikus medžiotojas ir žvejys, mėgo gamtą. Vedė bajoraitę Mariją Vilkevičiūtę (1882–1975), susilaukė keturių

¹Butkevičius Jonas. Bajoriškų Petrauskų ir Butkevičių giminių istorijos. Taurosta. Jonavos krašto kultūros istorijos metraštis. 2015, Nr. 1 (1), p.128–138.

²Lietuvos bajorų palikuoniai. Sudarytojas Jonas Stankus. Vilnius: Danielius, 2000, p.74.

³ Dr. Tumas J. Žurnalas „Vairas“, 1932, Nr.11.

vaikų: Jono, Jadvygos, Juozo ir Prano (parodos autoriaus Jono tėvo).

Pranas Butkevičius gimė 1920 m. vasario 23 d. Angirių kaime, Kėdainių apskrityje. Piešti pradėjo jaunystėje, gyvendamas ant gimtosios Šušvės krantų. Baigęs Kėdainių gimnaziją, pėsčias atėjo į Kauną ir įstojo į Kauno meno mokyklą. Tačiau dėl lėšų stokos studijų nebaigė. Nuo to laiko iki pensijos dirbo geležinkelyje budėtoju (iki 1943 m.) ir inžinieriumi-dispečeriu (1943–1975). Tačiau kurti nesiliovė ir tapė paveikslus visą gyvenimą. Mokėsi iš tokių garsių dalininkų, kaip P. Sezanas, A. Matisas, A. Gudaitis, jam daug padėjo draugystė su prof. V. Karatajumi, kuris išmokė jį tapybos technikos pagrindų.

1975 m. Pr. Butkevičius, sulaukęs penkiasdešimt penkerių, išėjo į pensiją ir su žmona Janina atvažiavo gyventi į sodybą jos tėviškėje, Dumsiškių kaime (Jonavos r.). Čia, gamtos prieglobstyje, atsidėjo menui, tapybą derindamas su drožyba. Dumsiškiuose jis nutapė gražiausius savo paveikslus, drožė kryžius, koplytstulpius, bareljefus, baldus. Palaipsniui su žmona Janina, padedant sūnui Jonui, aplinką pavertė parku, sodybą – muziejumi. Su žmona ir sūnumi apkeliaavo visą Lietuvą, tapė bažnyčias, gamtos peizažus, piešė kryžius ir malūnus.

Pr. Butkevičiaus darbai eksponuoti aštuoniose personalinėse parodose (visų parodų kuratorius – sūnus Jonas), iš jų 1993 m. – „Vartų“, 1994 m. – „Šiaurės Atėnų“, 1995 m. – „Arkos“ galerijose Vilniuje, 2005 m. – Jonavos krašto muziejuje (paroda skirta Lietuvos 1000-mečiui).

Jono mama kilusi iš bajoriškos Petrauskų šeimos. Petrauskams bajorų titulas patvirtintas 1804 m. Vilniaus bajorų deputatų susirinkime (1-a knyga)⁴, herbas – *Jastrzębiec*.

Parodos autoriaus Jono proprosenelis Dominykas (gimęs apie 1825 m.), caro valdžios persekiojamas už dalyvavimą 1863 m. sukilime, kartu su žmona Marijona Jurevičiūte-Petrauskiene ir sūnumis dvynukais Juozu ir Vincentu (gimusiais 1850 m.) iš Laukuvos (Žemaitija) persikėlė gyventi į Jonavos valsčių, kur įsigijo žemės. Giminės tėsėjas Vincentas Petrauskas (1850–1922) vedė Zofiją Žukauskaitę (1859–1946), su kuria susilaukė penkių vaikų, iš kurių Vladislovas – parodos

⁴Lietuvos bajorų palikuoniai. Sudarytojas Jonas Stankus. Vilnius: Danielius, 2000, p.179.

Jonas Butkevičius. Himalajų terasos.60x60 cm, al., dr., 2016.

Jonas Butkevičius. Liepsnojančios gėlės.40x30 cm, al., dr., 2015.

Jonas Butkevičius. *Gruziniškas natiurmortas*. 50x50 cm, al., dr., 2015.

autorius senelis.

Bajoras Vladislovas Petrauskas (1877–1965), būdamas išsilavinęs, aktyviai įsijungė į Jonavos valsčiaus savivaldos kūrimąsi – 1920 m. sausio mėnesį pirmuose nepriklausomos Lietuvos valstybės rinkimuose buvo išrinktas į Jonavos valsčiaus tarybą, organizavo Jonavos tilto statybą, 10 metų tarnavo Jonavos valsčiaus viršaičiu, po to – ilgamečiu Dumsių seniūnu ir ūkininkavo⁵.

⁵Vencūnas Vytautas, Narkevičius Artūras. Jonavos valsčiaus ir miesto savivaldos kūrimasis 1918–1920 m. Jonava, Naujienos, 2015 m. vasario 3 d.

Autoriaus skrydis.

1910 m. vedė Bronislavą Naudintę (1891–1978), susilaukė šešių vaikų, tarp kurių Janina Petrauskaitė (1921–2010) – parodos autoriaus Jono mama. Ji baigė Kauno 3-ąją gimnaziją ir dirbo geležinkelyje, kur Gaižiūnų stotyje susipažino su būsimu vyru Pranu. Susituokė 1947 m. Kaune, kur 1948 m. lapkričio 27 d., gimė sūnus Jonas. 1956 m., perkėlus Pr. Butkevičiaus darbovietę į Vilnių, šeima irgi persikėlė ten gyventi.

Jonas Butkevičius, tėvo Prano vedamas, menu, ypač tapyba, domėjosi nuo mažens. Gerai piešė, tad jo dėdė profesorius Vladas Karatajus, ilgametis Vilniaus dailės instituto tapybos katedros vedėjas, Jonui baigus devynias klases (1964 m.), pasiūlė lankyti paruošiamuosius kursus Dailės institute – kad išmokti klasikinio piešimo. Pasitaręs su tėvais, Jonas nusprendė pasirinkti inžinieriaus kelią. Baigęs Vilniaus A. Vienuolio vidurinę mokyklą puikiais pažymiais (baigė matematinę klasę), įstojo į Vilniaus inžinerinį statybos institutą, kuriame 1971 m. baigė miestų statybos specialybę. Gabų absolventą į tuometinę aspirantūrą pakvietė Miestų statybos katedros vedėjas prof. habil. dr. Vaclovas Vytautas Šeštokas.

J. Butkevičius dirbo dėstytoju Vilniaus Gedimino technikos universitete (buvusiame VISI) iki 2011 m. vidurio. 1980 m. jam suteiktas technikos mokslų daktaro laipsnis, 1997 m. – profesoriaus vardas. Išleido tris monografijas ir vadovėlį, parašė per 130 mokslinių straipsnių, vadovavo daugiau kaip pusšimčiui mokslo tiriamųjų darbų, Rail Baltica geležinkelio idėjos autorius. Dvi kadencijas buvo Lietuvos bajorų karališkosios sąjungos (LBKS) senatoriumi, vieną – Vilniaus apskrities bajorų vado pavaduotoju, dvi kadencijas – Legitimacinės komisijos nariu. J. Butkevičius – aktyvus keliautojas: apkelio per 70 valstybių, įkopė į Monblaną, Kilimandžarą ir kitas viršūkalnes. Pagal savo projektus Lietuvoje pastatė 5 koplytstulpius ir kryžius. Be to, pagal jo projektą išdrožtą kryžių, skirtą Lietuvos ir Japonijos draugystei, kelionės draugai, vadovaujami Vytauto Bukauskio (2014 m. jis buvo pripažintas aktyviausiu Lietuvos keliautoju), užnešė į aukščiausią ir šventu laikomą Japonijos kalną Fudzijamą, o po to paragabeno į Lietuvą ir pastatė Kryžių kalne. Pagal Jono projektus pastatytas koplytstulpis, skirtas Lietuvos 1000-mečiui, įrengtas akmenų parkas Šveicarijos kaime. Jonas taip pat sukūrė Šveicarijos

bendruomenės, kurios garbės pilietis yra, herbą (1999 m.). Domisi pasaulio civilizacijomis, jų menu ir istorija.

J. Butkevičius visą gyvenimą studijavo tapybą, aplankė daug žymiausių pasaulio muziejų ir meno galerijų. Tėvas Pranas vis kalbino sūnų pradėti aktyviai tapyti. 1993 m. tėvas nugruntavo šešiolika drobių ir ruošėsi pradėti tapyti abstrakcijas, sakė: „Sprogsiu spalvomis ir formomis“. Deja, 1994 m. neatlaikė širdis. Tad sūnui nebeliko nieko kito, kaip tęsti tėvo menines tradicijas. 2014 m. Jonas, tapęs senjoru, pradėjo pastelėmis piešti paveikslus. Tačiau jo draugai, o kartu ir mokytojai – tapytojai Ilona Žvinakienė ir Valerijus Zubriakovas – paskatino Joną imtis tapybos aliejiniais dažais, ką jis ir padarė 2015 m. gegužyje.

Pagrindiniais mokytojais Jonui buvo jo tėvas Pranas ir dėdė – prof. V. Karatajus, vienas žymiausių Lietuvos tapytojų. Be to, jis studijavo žymiausių pasaulio dailininkų A. Matiso, Ch. Sutino, Van Gogo, P. Gogeno ir kt., taip pat žymiausių Lietuvos dailininkų – A. Gudaičio, R. P. Vaitiekūno, R. Martinėno ir kt. tapybą. Daug padėjo tapytojas ir grafikas Gediminas Pranskūnas.

Tapyboje Jonas remiasi arsininkų tradicijomis. Autorius pažymėjo: „Man tapyboje svarbiausia – spalvos, jų kontrastai, sąskambiai. Tapau atviromis spalvomis, naudoju plačią spalvų paletę, spalvų derinius priešpastatau gyvenimo kasdienybės rutinai, vyraujančiai nervinei įtampai pasaulyje. Ieškau vidinės santarvės tarp žmogaus ir gamtos, nes joje jaučiuosi puikiausiai, o ji taip negailestingai naikinama. Paveikslų tematika išplaukia iš gamtos, kelionių išpūdžių, kultūrinių klodų. Abstraktus kūrybos būdas leidžia išreikšti vyksmą, būseną, reiškinių – pavyzdžiui, skrydį, absurda, ekspresyvus būdas – išreikšti gamtą“.

Parodoje eksponuota 20 tapybos darbų, J. Butkevičiaus nutapytų per aštuonis mėnesius, ir 1999 m. sukurtas Šveicarijos gyvenvietės herbas.

Pristatydamas parodą šių eilučių autorius pažymėjo, kad Jonas yra geras organizatorius – per šešiolika galerijos gyvavimo metų į parodos atidarymą dar nebuvo susirinkę tiek daug žmonių.

Tardamas sveikinimo žodį bajoras, LBKS senatorius Donatas Baikštys paminėjo, kad parodos autorius bajorų tarpe yra daugiau žinomas kaip aktyvus keliautojas, o čia atsiskleidė ir kaip menininkas. Donatas paminėjo įdomų

Šveicarijos seniūnijos herbas.

faktą – 2014 m., minint Bajorų sąjungos atkūrimo 20-ąsias metines, iniciatoriai kartu su Jonu iškasė 20 ąžuoliukų iš jo sodybos Dumsiškiuose Jonavos rajone ir pasodino juos Skinderiškių dendrologiniame parke prie Šušvės Kėdainių rajone (beje, maždaug 5 km nuo Jono tėvo gimtojo Angirių kaimo).

Lietuvos nusipelnęs menininkas skulptorius, medalininkas Juozas Kalinauskas, sakydamas sveikinimo kalbą, apibūdino Joną kaip puikų organizatorių, mecenatą, organizavusį ne vieną žinomų menininkų parodą, pasidžiaugė autoriaus tapybos darbų spalvingumu ir reljefiškumu ir padovanojo jam savo sukurtą medalį Mikalojaus Konstantino Čiurlionio šimtosios gimimo metinėms.

Paklaustas, ką mano apie ateities darbus, J. Butkevičius pažymėjo, kad tapyba jam kelia kūrybos džiaugsmą, tad nori aktyviai tapyti toliau, išbandyti įvairius tapybos stilius ir, jei pavyks, po kelių metų organizuoti bendrą savo ir tėvo tapybos kūrinių parodą.

Per parodos atidarymą, baigdamas savo kalbą, Jonas Butkevičius pasakė:

– Mano moto: „Gyvenimas – nuostabi pasaulio pažinimo kelionė!“, tad džiaukimės gyvenimu!

To mums belieka palinkėti pačiam parodos autoriui ir sau patiems.

GIMINĖS ISTORIJA

Izabelė RIMDŽIŪTĖ

MANO GIMINĖS SENIANSIOS FOTO- GRAFIJOS ANALIZĖ

Apie autore. Nuotrauką analizavo ir giminės istoriją narpliojo **Vilniaus licėjaus** 1D klasės mokinė **Izabelė RIMDŽIŪTĖ**. Darbas buvo pateiktas kaip Istorijos projektas.

Istorinė giminės nuotrauka.

Nuotraukoje nufotografuotas (sėdintis ant triračio) mano proprosenelis **Leonas Butkevičius** (1900–1990) ir jo broliukas **Valentas** (1904–1972; ant auklės rankų). Nuotrauka daryta 1904 m. Tais metais gimė Leono brolis Valentas. Jam vos keli mėnesiai. Tais pačiais metais nušautas vaikų tėvas Rupertas...

Nuotrauka daryta Paluknio dvare netoli Betygalos.

Paluknys – grafitės Marijos Ulinskaitės tėvų dvaras. Beje, grafo Ulinsko herbas labai įspūdingas, puošnus, sukomponuotas iš aštuonių herbų.

Septyniolikmetė grafo Ulinsko herbo bajorė **Marija Ulinskaitė** (1836–1870) ištekojo už trisdešimtmečio Dolėga herbo bajoro **Ignoto Petro Egidijaus Butkevičiaus** (1824–1872) ir atsikėlė

gyventi pas vyrą, į Zastarčių dvarą (netoli Kuršėnų geležinkelio stoties).

Likimo ironija: per septyniolika vedybinio gyvenimo metų Marija pagimdė dešimt vaikų (mirė pagimdžiusi dvynukus). Dauguma vaikų išmirė mažamečiai. Užaugo tik **Leonardas** (1863–1923), **Rupertas** (1867–1904) ir **Juozas** (1870–1830) **Butkevičiai**.

Jų tėvas Ignotas Petras Egidijus mirė nuo širdies smūgio svečiuodamasis pas draugą Ketūnų dvare prie Kuršėnų. Jam buvo keturiasdešimt aštuoneri. Zastarčių dvaras tradiciškai atiteko vyriausiajam sūnui. Leonardui tuomet buvo tik penkeri metukai. Dvariškiai kartu su dėdėmis ir tetomis augino mažuosius.

Leonardas su Rupertu buvo labiausiai artimi. Kai Leonardas sulaukė pilnametystės, 1888 09 28 Kauno Gubernijos Bajorų deputatų susirinkimo nutarimu Nr. 692 išrūpino sau ir broliui Rupertui bajoro titulo pratęsimą.

Prieš sukurdamas šeimą, Leonardas pardavė Zastarčius. Tuomet vyko Pirmasis pasaulinis karas. Kaip pasakojo jo sūnus **Pranas Butkevičius**, „tėvas gavo lagaminą vokiškų pinigų“. Beje, Pranas buvo žymus Lietuvos kariuomenės karininkas („Lietuvos kariuomenės karininkai“, t. 2, 2002).

Mano giminės šaka tęsiasi iš Ruperto Butkevičiaus, todėl toliau apie jį.

Rupertas Butkevičius (1867 03 27–1904 03 25) 1893 m. vedė Gulbės herbo bajoraitę **Adolfina Antaniną Urbanavičiūtę** ir apsigyveno savo motinos (Ulinskų) dvare, Paluknyje. Jiedu susilaukė penketo vaikų: dukrų **Kamilijos** (1894–1895), **Cilinos** (1895–1911), **Stanislavos** (1897–1968), taip pat jau minėtų **Leono** ir **Valento**.

Rupertas dirbo Betygalos taupomųjų kasų banko valdytoju.

Kadangi Rupertas jaunas (37 metų) buvo

Teksto autorė su vyresniąja seserimi Indrėja.

nušautas, našlė Adolfina Antanina kovojo dėl vyro giminės dvaro atgavimo, nes antstoliai iš varžytinių (neva už skolas) buvo pardavę jo dvarą. Atrodo, žudikai buvo pridarę fiktyvių vekselių.

Rupertas palaidotas Šiluvos kapinėse dabartinės Koplyčios vietoje, kur jau buvo dukrytės Kamilijos kapas. 1908 m. pradėjus statyti Koplyčią, kapas *kažkur* iškeltas. Našlė po tragiškos vyro mirties paskendo rūpesčiuose: namuose dėl stuburo traumos specialiame šarve buvo laikoma duktė Celina – reikėjo kasdien nuimti šarvą, masažuoti kūną, vėl nejudamai jį suveržti; ilgai teko bylinėtis, kol susigrąžino (dalinai išsipirko) ūkį, todėl negalėjo dalyvauti perkeltiant vyro kapą. Tik dukrytei buvo pastatytas medinis kryžius. Sklando gandas, kad šeimos kapas buvo po kairiuoju Koplyčios galiniu kampu. Bažnytiniuose dokumentuose rastas laidojimo įrašas, tačiau nepavyko rasti jokie įrašo apie kapo perkėlimą, statant Koplyčią. O gal palaikai net neiškelti?

Po Pirmojo pasaulinio karo šeimą sudarė 4 asmenys: motina, duktė Stanislava ir sūnūs Leonas bei Valentas.

Vėliau Paluknyje liko tik Adolfina Antanina (1874–1963) su Valentu.

1924 m. duktė Stanislava ištekėjo už Vytauto Saikausko. Saikauskai 1940 m. buvo ištremti į Sibirą.

Mano proprosenelis **Leonas Butkevičius** 1926 m. vedė **Vincentą Lisauskaitę** (1897–1975). Jiedu apsigyveno uošvijoje – Viliošių kaime netoli Ariogalos. Nagingas, darbštus Leonas, padedant uošviui Lisauskui, kuris su trimis sūnumis uždarbavo Amerikoje, nusipirko žemės ir sukūrė Viliošiuose didelį ūkį. Buvo universalus žmogus: stalius, kalvis, bitininkas, savamokslis muzikantas (skambino gitara, balalaika, mandolina, griežė smuiku). Pokaryje buvo numatytas tremčiai į Sibirą. Apvaizdos dėka įvyko stebuklas: sribams duotas tremtinų žmonių sąrašas, traukiant stalčių, sumažėjo vienu lapu (užkrito už stalčiaus) ir „vežė tik nuo antro puslapio“.

Leonas ir Vincenta užaugino penkis vaikus, tai – **Ona Teresė Butkutė Butkienė** (1927–2007), kuri vienintelė turėjo sutrumpintą pavardę, nes Lietuvoje vyko pavardžių lietuvinimo vaju, **Irena Butkevičiūtė Bacerskienė Račkauskienė** (g.1928), **Juozas Butkevičius** (1930–2004), **Marytė Butkevičiūtė Hofmanienė** (g.1935) ir **Jadvyga Butkevičiūtė Šablauskienė** (1937–2007).

Mano pagalbininkė, rašant šį darbą, buvo senelė **Rimutė Genovaitė Butkutė Rimdžiuvienė** (g. 1950). Ji – Onos Butkutės ir **Jono Butkaus** (1920–1998) duktė. Senelės vyras (mes jį vadiname Bočiumi) yra **Algimantas Albinas Rimdžius** (g. 1942). Senelė ir Bočius užaugino tris sūnus:

Rimantą (g. 1973), mano tėvelį **Gediminą** (g. 1975) ir **Nerijų** (g. 1976) Rimdžius.

1998 m. senelės mama, senelė ir visi trys jos sūnūs legitimuoti Dolega herbo bajorais.

Mano tėtis **Gediminas Rimdžius** vedė **Jurgą Kudrevičiūtę**. Aš turiu seserį **Indrėją** (g. 1998) ir broliuką **Rapolą** (g. 2011).

Nuotrauka daryta fotografo, todėl nedaug pašalinių daiktų, žmonės pozuoja, neužsiima jokia veikla, fonas neaiškus, gali būti namo ar kambario siena. Įspūdingas 1904 metų triratukas.

Apranga atitinka to meto, XX a. pradžios, stilių. Tuo metu buvo madingi platūs, žemę šluojantys sijonai, puošnios, dekoltuotos suknelės. Tai atspindi auklės aprangoje: ilga šviesi, pūstomis rankovėmis, puošta nėriniais suknelė. Plaukai tvarkingai surišti. Leono apranga taip pat atspindi tuometinį vaikiškų drabužių stilių – apsirengęs tvarkingu kostiumėliu.

Lietuva tuomet priklausė Rusijos imperijai. 1904 m. gegužės mėnesį panaikintas lietuviškos spaudos draudimas, spalio 31 d. suvaidintas pirmasis viešas lietuviškas spektaklis – A. Keturakio komedija „Amerika pirtyje“, o gruodį pradėtas leisti pirmasis lietuviškas dienraštis „Vilniaus žinios“.

Jau buvo jaučiamas pasipriešinimas caro patvaldystei. Po metų prasidėjo didžiuliai bruzdėjimai.

Netrukus bus sukurtas ir išbandytas pirmasis lėktuvas, pradėtos skirti Nobelio premijos.

Pasaulinio karo nuojautos dar nėra. Jis prasidės po dešimties metų...

Analizuodama seniausią giminėje rastą nuotrauką, daug sužinojau apie mūsų giminę (iš senelės šakos), išgirdau įdomių istorijų. Turėjau suvokti grafaiteis titulą, bajorystės instituciją, sovietinę tremtį ir perprasti giminės lemtingas istorijas.

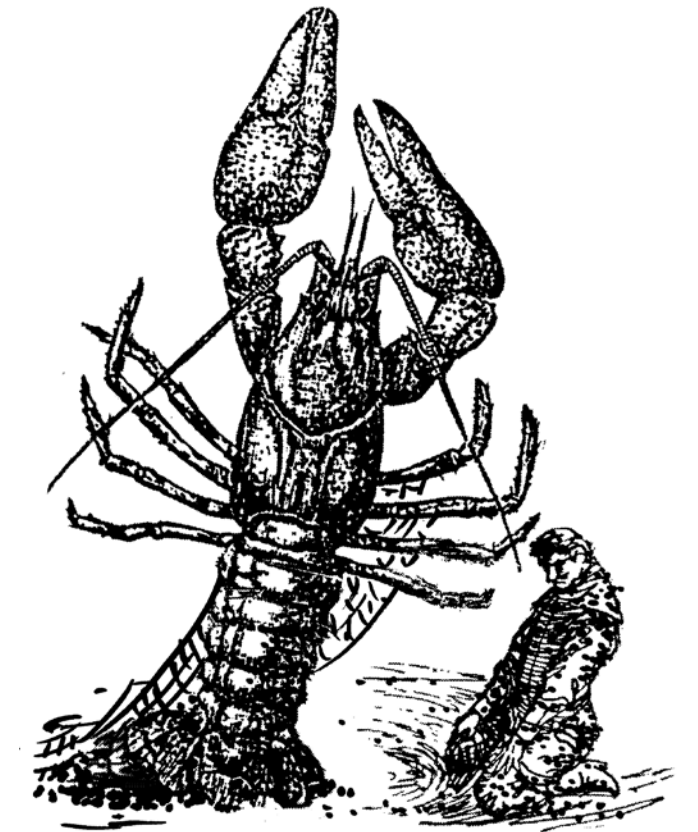
IŠ PRAEITIES

BAJORO IGNO KARPIO ROMANTIKA

Apie milžiną vėžį

Šis pasakojimas iki šiol gyvena tarp žmonių, o piešinį, vaizduojantį milžiną vėžį, stovintį virš atsiklaupusio žvejo, galima rasti bene kiekviename Rėkyvos name.

Vieną rytą, prieš saulei pakylant, pakilo ir mūsų žvejys, liūdnesnis kaip niekada, nuėjo nešinas tinklu link vandens. Pasveikino dieną rytmetine daina, o paskui Dievo vardu metė tinklą į giliausią ežero gelmę. Aplinkui buvo tylu, net iškilminga: kylančios saulės spinduliai atspindėjo ir mirguliavo vandens paviršiuje, tarsi mėgdžiodami sidabrinius besitaškančių žuvų blyksnius. Po kurio laiko Bubulis pradėjo palengva traukti savo tinklą link kranto. Kai tinklas ėmė judėti, žvejys padvigubino jėgas ir sunkiai ištraukė laimikį į krantą.

Koks buvo nustebimas, kai vietoj lauktos žuvies tinkle pamatė didžiulį vėžį. Jo kiautai, sujungti žiedais, švietė saulės atspindžiais it juodi riterio šarvai, o didžiulės, stiprios letenos, kaip plėšančios replės, siekė tolyn. Išsigandęs Bubulis pasislunko į šoną. Tuo metu vėžys pakilo ant užpakalinių kojų, po truputį kiautai, dengiantys jo korpusą, atsilukštėno ir nukrito. Nusmuko taip pat apatiniai žiedai ir pasirodė šaunaus vyriškio stovyla. Jo tamsi delija (karinis bajorijos apsiaustas), susagstyta auksinėmis sagomis, siekė iki čiurnų, o klubus juosė plati tvarkinga audeklo juosta, auksu perausta. Nepažįstamojo veidas švietė keista ramybe, o tamsi barzda dengė krūtinę.

Persigandęs Bubulis sustingo iš nuostabos ir netikėtumo. O tuo metu nepažįstamasis priėjo prie jo, pasiskelbė, kad yra seniūnas Karpis, Rėkyvos savininkas-paveldėtojas. Jis jau keli šimtai metų gyvenęs ežere, savo žmonos

užkeiktas, ir tik šią dieną užsibaigė to užkeikimo terminas. Tereikėjo, kad kas nors su ryto saule užmestų tinklus ir jį ištrauktų į krantą. Kadangi jam, tam žvejui, tai pavyko padaryti, jam jis suteikias laisvo žmogaus vardą. Kaip tikras šio valsčiaus savininkas visiems laikams jam atiduoda buveinę, kurioje gyvena ir suteikia visišką laisvę žvejoti Rėkyvos ežere.

Persižegnojo persigandęs žvejys, persižegnojo ir Karpis. Tuomet Bubulis pabučiavo savo pono ranką, palydėjo jį į dvarą, kur gavo rašytinį dovanojimo raštą, ir nuo to laiko Bubulių šeima paveldėjimo teise turi savo grytelę ir sklypą prie jos, niekada nejausdama trūkumų ir visa-da meldžiasi savo geradariui atminimui.

Labdara badaujantiems

Prie Rėkyvos dvaro susirinko daugybė žmonių, bado suvartų iš plačių apylinkių. Dvaro tarnyba gyvai sukosi, kurstydamą ugnį – didžiuliuose katiluose garavo viralas. Pats ponas Karpis stovėjo gonkose ir dalino nurodymus pavaldiniams, o jo žmona su pagalbininkėmis – į eilutę sustojusiems valstiečiams duoną, sūrį, rūkytą mėsą.

Šeimininko įsakymu buvo išnešti ir kieme išdėstyti mediniai pailgi tam reikalui pritaikyti indai, į juos buvo pilamas karštas maistas iš garuojančių katilų, nuo kurių kvapas skleidėsi į visas puses. Žmonės godžiai valgė, dėkodami šeimininko dosnumui ir kilnumui. Iki vėlaus vakaro tęsėsi ta išalkusiųjų puota, o kai šviesioje dangaus mėlynėje pasirodė mėnulis, viename dideliame rate susirinkę valstiečiai, tarsi dėkodami, uždainavo vieną iš tęsiamų žemaitiškų dainų, kurios kiekviena nata kiekvieno žmogaus širdyje atsiliepia aidu, gerumu ir liūdesiu.

Igno Karpio mirtis

Išklotame minkštais kilimais guolyje, pridengtame tamsia užuolaida, ilsisi Ignas Karpis – paskutinis iš Rėkyvos savininkų-paveldėtojų kartos. Jo veide, pažymėtame liga, nežiūrint marmurinio blyškumo, matosi ta šviečianti ramybė, kuri yra geriausias įrodymas, jog dvasia kovoje už gyvenimą

lieka nugalėtoja. Namiškiai, giminaičiai ir draugai apsupę jį ratu tylioje ir gilioje užuojautoje. Gražia ramybe pažymėti ir visi kiti, susirinkusieji šalia ar netoliese.

Prie pat patalo sėdi kunigas Florijonas, jo draugas ir nuodėmklausys. Kaip tik šią akimirką jis baigė skaityti Šventąjį raštą šiais žodžiais: *tebūna palaiminti geraširdžiai, nes jie Dievą matys.*

Ligonio bruožai truputį paraudo, jis prispaudė draugo ranką prie krūtinės ir tarė trūkčiojančiu balsu: *Dėkoju jums už paguodos žodį, kuris tarsi skaidrus šaltinis teka į mano sielą. Neilgai man liko būti su jumis. Jaučiu kaip jėgos ir gyvenimas tolinasi nuo manęs. Kol nueisiu ten, kur manęs laukia mano tėvų ir giminaičių brangūs šešėliai, norėčiau sutvarkyti reikalus, kurie liečia mano turtą, paveldėjimą. Mirštu bevaikis, todėl galiu, neskriausdamas mano tolimų giminaičių, naudotis dalimi savo turto, jį atiduodant tiems, kuriuos visą savo gyvenimą jaučiau esant mano vaikais. Ten (pasakė rodydamas į toliau stovintį rašomąjį stalą), tėve Florijonai, rasi paskutinę mano valių.*

Kunigas Florijonas išėmė rūpestingais sulankstytą popierių ir po įžanginių juridinių formalumų bei pagrindinių sąrašų, pažymėtų testamente, rado dovanojimų sąrašą neturtingiems valstiečiams. Toliau ėjo įvairios lengvatos ir mažesni dovanojimai užtarnautiems namiškiams ir tikros paspirtys reikalingiems. Niekas nebuvo aplenktas, užmirštas. Visi pažymėti, su didžiausiu rūpestingumu apdovanoti. Kai baigė skaityti, kunigo Florijono veide matėsi didžiausio pasitenkinimo išraiška, su kuria jis pažvelgė į ligonio veidą. Jame atsispindėjo visiška ramybė, tik akys spindėjo stipriu švytinčiu žvilgsniu.

Netrukus Ignas užmigo taip ramiai tarsi miegas jį turėjo sustiprinti ir duoti jėgų gyvenimui prabudus. Žmonės mena, kad dar ilgai tą naktį jis šnekėjosi su kunigu, gi paryčiui ėmė akivaizdžiai silpnėti ir, kai vėl saulutės spindulėlis išspindo į kambario langą, vėliavnešys jau negyveno – užmigo teisingojo miegu.

Versta iš: „RYKIEWSKIE JEZIORO“, 1868 m., KŁOSY, Warszawa, Nr. 172, psl. 211.
Iš lenkų kalbos vertė Vilius PURONAS

Antakalnio užuomazgų prielaidos“. Čia rasime ir mažiau girdėtų faktų bei įvairių tyrinėtojų abejonių ir prielaidų.

Apie Vilnių įvairiais laikais daug kas rašė. Keliautojai, istorikai, rašytojai. Pro Vilnių nuo seno pravažiudavo karaliai, prezidentai, kai kurie pirmieji įvairių valstybių asmenys čia ir sustodavo, pavišėdavo. J. Vanagas savo knygos pratarmėje pažymi, jog jo monografijoje vaizduojamas laiko tarpsnis, pradedamas nuo buvusio Vilniaus priemiesčio kilmės, baigiamas ties Antrojo pasaulinio karo pradžia. Ir knygos pavadinime akcentuojamas *primirštas* Antakalnis. Monografijos autorius pasižada nekartoti to, kas jau plačiai žinoma, tikslas – mažiau žinoma ar visai nežinoma, dar niekur nenušviesta istorija. Puikus, pagirtinas tikslas. Įdomu ir kitkas: kadangi autorius ne istorikas, o architektas (dešimties solidžių knygų autorius), į įvykius, faktus žvelgia ir kaip pastarosios profesijos plačiai pripažintas atstovas.

Atliktas didžiulis darbas, kuris akivaizdžiai patvirtina tyrinėtojo meilę ir savo profesijai, ir Vilniui.

Pirmasis knygos skyrelis nukelia kelis šimtmečius atgal – prie Neries ir laivybos ta upe, plačiai aptariant jos vaidmenį miesto struktūroje. Prisimenami ir Neries (Vilijos) pavadinimo variantai – Vilat, Wigilia, Nerige. Įdomu, kad pastaruoju vardu upę savo laiške kryžiuočiams 1398 m. pavadino Vytautas Didysis. Kelios įdomios detalės: Žygimanto Augusto laikais kilo idėja sujungti Baltijos jūrą su Juodąja prakasu nuo Neries iki Berezinos, vėliau tas sumanymas net buvo pasiekęs Varšuvos seimą. Nors sujungti Vilnių su Juodosios jūros uostais nepavyko, bet pustrėčio tūkstančio kilometrų vandens trasa tarp Kuršių marių ir Juodosios jūros egzistavo.

Aptardamas Vilniaus istorinius prekybos ryšius, sausumos susisiekimo kelius, J. Vanagas sugrąžina skaitytoją į 1323 m., į Gedimino kvietimą, išsiuntinėtą užsieniečiams, pažadant suteikti jiems laisvos prekybos sąlygas. Čia ir ekonominiai ryšiai su senovės Lenkija, prekių mainai tarp Rytų ir Vakarų Europos, tarptautinių ryšių plėtojimas,

KNYGOS

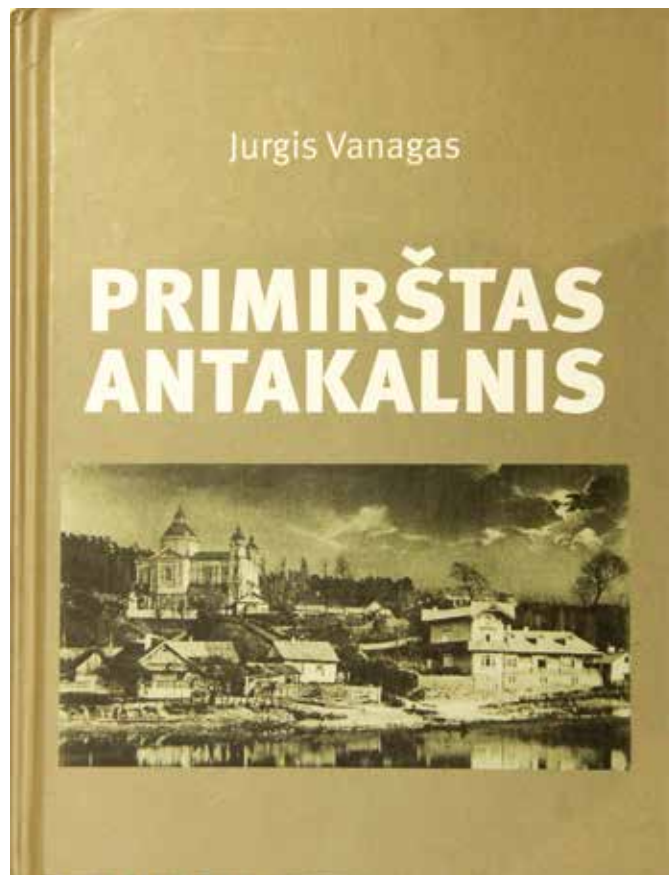
Silvija PELECKIENĖ
Gulbės h. bajorė

BAJORO ODĖ ANTAKALNIUI

Prof. habil. dr. Jurgio Vanago naujausioje monografijoje „**Primirštas Antakalnis**“ (*Vilnius: Žuvėdra, 2015*) – ne tik šio sostinės rajono atsiradimo istorija, bet ir gerokai ankstesni laikai.

Skyrelyje „Pilių kompleksas. Kreivosios pilies žūtis“ knygos autorius pažymi, jog „tektų vardyti daug autorių, neabejojusių „ikigedimininio“ Vilniaus faktu. Kaip ir St. Batoro Vilniaus universiteto profesorius M. Limanowskis, jie įsitikinę, kad Vilnius dar iki Gedimino jau nuo seno buvo amatų ir prekybos židinys, be to, pačiame lietuvių žemės viduryje, jos tautybės centre. (...) Bet Antakalnis, kaip Vilniaus miesto dalis, atsirado vėliau“.

„Lietuvos bajoras“ ankstesniame numeryje jau skelbė medžiagą apie Kreivąją pilį. Šioje knygoje J. Vanagas kartas nuo karto vis grįžta prie jos. Ir neatsitiktinai, nes su ta pilimi „sietinos ir būsimojo

svarbiausi pašto traktai, įvairiais mokesčiais apdėti vilniečiai, pirmosios muitinės ir kt.

Plačiai išnagrinėtas miesto plano formavimasis, Antakalnio užuomazga. „Vilnius nuo pat pradžių ir per visą savo gyvavimo laikotarpį formavosi ir kaip kompaktiškas, ir kartu kaip išsklaidyto, dispersinio plano urbanistinis organizmas“, - tvirtina monografijos autorius, atkreipdamas dėmesį, jog „dabartinėje senamiesčio teritorijoje prie Vilnios greičiausiai buvo dvi savarankiškos gyvenvietės: viena apgyvendinta žvejų, dabartinių Bokšto ir Subačiaus gatvių rajone, antra – pirklių ir amatininkų į pietus nuo pilies. Iš šios gyvenvietės ir išsivystė miesto branduolys“. Prisimenamas ir didžiųjų kunigaikščių rūmų gimimas, taip pat kitų Vilniaus rūmų atsiradimas, kurių dėka Vilnius tapo

vienu gražiausių Rytų Europos miestų.

Įdomus tekstas apie didikų kūrimąsi Antakalnyje XVI a. bei naują madą XVII a. antrojoje pusėje – keltis už miesto ar į priemiesčius. Daug informacijos apie Radvilas, Tiškevičius, Sapiegas, Sluškas, Pacus ir jų rūmus bei kai kurių rezidencijų likimus, kaip Lietuvos praeities atspindį. Liūdnuosius likimus, deja.

Pasidžiaugęs pagaliau prasidėjusia Sapiegų rūmų restauracija, J. Vanagas vis dėlto užbaigia nelabai optimistiškai: „Praeis ne vieneri metai, kol po kelių amžių prievartinės įvairiai uniformuotų kareivių tarnybos rūmai atgims iš naujo. Tam reikės ir didelių pastangų, ir lėšų, kad nuo prakilnios architektūros būtų nugramdytos ją storai nugulusios laiko apnašos, prilipdytos negailestingai nudaužtos puošmenos, kad išgražėtų ir nušvistų buvusios spalvos, atsigautų dešimčių tūkstančių abejingų svetimšalių akių zulinti fasadai, kad prisimintų toli praeitin nugrimzdusius senus Sapiegų prabangos laikus, spalvingą bajorišką pirmąją savo jaunų dienų priedermę“.

Atskiras knygos dėmesys skirtas Petro Vileišio rūmų ansamblui, šitos garsios giminės nuopelnams lietuvių.

Gan netikėtas tekstas apie tarpukario lenkų statytų gynybinių įtvirtinimų liekanas. Autorius gan originaliai įvardija tuos miesto istorijai jokios reikšmės neturėjusius objektus – *šikšnosparnių žiemojimo buveinė*.

Užtat neabejotino dėmesio vertos Antakalnio kapinės, kurioms pradžią davė Kazimiero Jono Sapiegos XVII-XVIII a. pirmajame ketvirtyje sukurtas architektūrinis ansamblis.

Tiksliau kaip solidžiosios monografijos autorius J. Vanagas apie Antakalnį nepasakys – tai prestižinė Vilniaus vieta, apie kurią „anglai sakyti – *gimė su sidabrinu šaukšteliu burnoje*“.

PAŽINTYS

Prof. dr. **Mindaugas STANKŪNAS**

KARALIŠKASIS ŠVČ. MERGELĖS MARIJOS GAILESTINGUMO ORDINAS

711 m. maurai persikelia per Gibraltaro sąsiaurį ir pradeda skverbtis gilyn į Europą. Tačiau keletui nedidelių krikščioniškų karalysčių, kaip Astūrija, Leonas, Kastilija bei Aragonas, pavyksta juos sustabdyti. Pusė dabartinės Ispanijos ir Portugalijos teritorijos tampa musulmoniško Al-Andalūzijos regiono dalimi. XII a. sustiprėjusios minėtos krikščioniškosios karalystės suintensyvino rekonkistą, t. y. maurų užkariautų žemių išlaisvinimą. Šie karai sąlygojo, kad nemažai krikščionių buvo nužudyta arba pateko į musulmonų nelaisvę. Ir tokiomis aplinkybėmis 1218 m. vienam Aragono karalystės aristokratui Šv. Petriui Nolasco naktį pasirodo Švč. Mergelė Marija ir paprašo išlaisvinti krikščionius iš nelaisvės.

Legenda byloja, kad tokią pačią viziją tą naktį regėjo ir Aragono Karalius Džeimsas I (Jaime el Conquistador). 1218 m. rugpjūčio 10 d. Barselonoje Šv. Petras Nolasco ir Aragono Karalius nusprendžia įsteigti vienuolių riterių Ordiną, kurį

Ordino įkūrėjas Aragono karalius Džeimsas I.

pavadina „Dangiškuoju, Karališkuoju, Kariniu Švč. Mergelės Marijos Gailestingumo Ordinu Belaisvių Išvadavimui“ (lot. *Coelesti, Regali, Militari Ordo Beatae Mariae Virginis de Mercede Redemtionis Captivorum*). Šv. Petro Nolasco nuodėmklausys ir to meto žinomas Kanonų teisės profesorius Šv. Raimondas iš Penyaforto (1175–1275) parengia

Ispanijos karalius Alfonsas XIII su ordino mantija ir regalijomis.

naujojo Ordino regulą, kuri daugiausiai buvo paremta Šv. Augustino regula. Naująjį Ordiną savo karališkai globai paima minėtasis Aragono karalius (todėl jis ir yra vadinamas Karališkuoju ir savo herbe turi Aragono karūną bei spalvas), o 1235 m. sausio 17 d. jį pripažįsta ir Popiežius Grigalius IX. 1265 m. Šv. Marija iš Cervellón įsteigė Ordino moterų vienuolių šaką.

Ordinas savo gyvavimo pradžioje buvo labiau karinis, t.y. dauguma Ordino brolių buvo riteriai ir dalyvavo įvairiuose mūšiuose su maurais. Ordino dvasiškiai sudarė tik nedidelę dalį ir jų

pagrindinė funkcija buvo Ordino riteriams teikti dvasinius patarnavimus. Riteriai buvo išventinami ir prisiekdavo prie Šv. Eulalijos iš Barselonos (290-303) kapo. Todėl anksčiau Ordino riteriai dar buvo vadinami Šv. Eulalijos riteriais. Yra žinomi pirmųjų Ordino riterių vardai: Bernard d Podio, Giacomo de Copons, Giovanni de Bruquera, Guglielmo de Sa, Pietro Boguer, Pietro Ricart ir Raymond deFrexa. Šio Ordino pagrindinis tikslas buvo išlaisvinti krikščionis iš musulmonų nelaisvės. Dėl šios priežasties visi Ordino nariai duodavo keturis įžadus. Be neturto, skaistumo ir paklusnumo jie taip pat prisiekdavo atiduoti savo gyvybę dėl kito krikščionio išlaisvinimo. Tai yra viena iš priežasčių, kodėl šiandien Ordinas turi šešis oficialiai Bažnyčios kanonizuotus šventuosius, 413 palaimintųjų ir daugiau nei 1600 kankinių.

Eques S. Mariae de Mercede

dall'opera
ORDINUM EQUESTRIUM ET MILITARIUM CATALOGUS
di Filippo Bonanni S. J.
Tav. LXXVI
Romae G. Plachi 1710

Ordino riteris. 1710 m. graviūra.

Šių dienų Ordino riteriai ir damos su mantijomis ir regalijomis.

Ordinas pirmuosius šimtą metų augo labai sparčiai, ypač Pietų Prancūzijoje, dabartinės Ispanijos teritorijoje, ir Sicilijoje. Pirmieji aštuoni Ordino Didieji Magistrai buvo iš riterių tarpo. Tačiau 1317 m. šventasis sostas pareikalavo, kad Didžiuoju Magistru būtų renkamas tik dvasiškis. Dėl vėliau sekusių nesutarimų tarp Ordino vienuolių ir riterių 1398 m. Popiežius Jonas XXII pertvarkė Ordiną į religinį ir nustatė, kad Ordinui gali vadovauti tik dvasiškiai. Tas sąlygojo didelės dalies riterių pasitraukimą iš Ordino. Nepaisant to išliko nedidelė grupė riterių, tačiau jie nei savo skaičiumi, nei įtaka neprilygo prieš tai buvusiai situacijai.

Religinė Ordino šaka toliau sėkmingai gyvavo. Yra duomenų, kurie parodo, kad keli Ordino nariai buvo Kristupo Kolumbo bendrakeleiviais ir pradėjo sėkmingą veiklą Pietų Amerikoje. Už tai Ispanijos Karalius Karolis (Carlos) II Ordino Didžiajam magistrui suteikė ypatingų privilegijų.

Nepaisant to, 1840 m. Ordinas buvo uždraustas Ispanijoje. Tačiau jau 1926 m. Ordino Didysis Magistras Giovanni del Carmelo Garrido atnaujino riterių išventinimus. Įžymiausi to meto Ordino riteriai buvo Ispanijos Karalius Alfonsas XIII, Mecklenbourgo kunigaikščiai ir kiti. 1932 m. Ispanijos Karalius Alfonsas XIII savo karališkuoju dekretu Ordino riteriams ir damoms suteikė tokias pačias teises, kaip ir ispaniškųjų karališkųjų ordinų nariams. 1936 m. Kardinolų kolegijos sprendimu buvo pakoreguotas Ordino pavadinimas ir nuspręsta, kad Ordinas turėtų nustoti teikti riterių titulus ar kitus pasižymėjimo ženklus, kurie būdingi kariniams riterių ordinams.

Šiandien Ordinas yra Šventojo Sosto oficialiai pripažintas kaip religinis Ordinas. Nuo 2016 m. vadovauja brolis Juan Carlos Saavedra Lucho iš Peru. O Ordino pagrindinė veiklos kryptis nesikeičia, t.y. išlaisvinti žmones iš moderniosios nelaisvės formų. Tad Ordino nariai gausiai dirba su

Ordino herbas.

senuosius titulus ir atributiką. Riteriams ir damoms vadovauja Gubernatorius (itl. *Governatore*), kuris yra tvirtinamas Didžiojo Magistro. Šiuo metu šias pareigas eina JE prof. Don Michael Thomas P. Sprenger-Menzel. Ordino riterių ir damų pagrindine veikla apima maldą, pašalpą, dalyvavimą Ordino ir vietinio Ordinaro palaikomoje veikloje. Skirtingose šalyse ši veikla skiriasi, tačiau ji išlieka artima pirmajai riterių dvasiai. Pavyzdžiui, Sicilijos (Italija) riteriai ir damos ypač rūpinasi migrantais, suteikdami jiems maisto ir rūbų. Kelne (Vokietija) daugiausiai laiko skiria įkalintiems asmenims bei jaunoms ir vienišoms motinoms. Ordine yra ypač akcentuojamas pamaldumas Švč. Mergelei Marijai, todėl riteriai ir damos kasdien turi kalbėti Šv. Rožančių ir maldą "Sveika Karalienė" (lot. *Salve Regina*). Darbai ir malda duoda savo vaisių. Ordinas vienija virš 1000 narių (įskaitant vienuolius, pasauliečius bei riterius ir damas), kurie dirba 17 pasaulio šalių. Neseniai Ordinas pradėjo veiklą Okeanijos šalyse ir iššventino pirmuosius riterius ir damas iš Australijos ir Naujosios Zelandijos. Ordino vadovybė yra išreiškusi norą turėti Ordino narių Lietuvoje.

Ordino riteriais ar damomis tampama gavus specialų vadovybės kvietimą. Net jei asmuo nusprendžia priimti šį kvietimą, tai Ordino nariu tampa ne anksčiau kaip po vienerių metų noviciato. Šiuo laikotarpiu riteris ar dama novicijus studijuoja Ordino istoriją, dalyvauja veikloje, stebi save. Po metų yra priimamas sprendimas dėl jo tinkamumo. Visi nauji riteriai ir damos iškilmingos ceremonijos metu yra iššventinami Ordino centrinėje būstinėje Romoje.

Ordino vadovybė pabrėžia, kad tapimas Ordino riteriu ar dama nėra prestižinis vardas, apdovanojimas ar siekiamybė. Tai yra naujo gyvenimo pradžia, kurio pagrindas – Evangelijos eilutė „*Nes Aš buvau išalkęs, ir jūs mane pavalgydinote, buvau ištroškęs, ir mane pagirdėte, buvau keleivis, ir mane priėmėte, buvau nuogas, ir mane apdengėte, buvau ligonis, ir mane aplankėte, buvau kalinys, ir atėjote pas mane*“ (Mt 25, 35-36). Tai ir yra tikrosios riterystės dvasia.

IŠ ARCHYVŲ

1919-1939 METŲ LIETUVOS DVARŲ IR DVARELIŲ SĄRAŠAS

2007 metais parengė prof. **Jerzy Żenkiewicz** (Lenkija, Torunė, M. Koperniko universitetas). Lietuviškasis variantas – prof. **Vytauto O. Virkau** (JAV).

Pavardė, vardas	Dvaras, dvarelis, palivarkas	Valsčius, paštas	Apskritis
T			
Talko-Hryncevičius	Ilguva		Vilkaviškio
Tallat-Kelpša	Sudintai	Seda	Mažeikių
Talutis St.	Meižiai	Pašiaušė	Šiaulių
Tanskis Liucijus	Svirnai	Kavarskas	Ukmergės
Tarasevičienė Marija	Pagarduvė	Pociūnėliai	Panevėžio
Tarkovskis Tadeušas	Pakieviai	Kelmė	Šiaulių
Teniševienė Vanda	Kuršiai	Panevėžys	Panevėžio
Tiška Juozas	Juzefava	Vilkaviškis	Vilkaviškio
Tiškevičius Aleksandras	Kretinga	Kretinga	Kretingos
Tiškevičius Jonas	Viliukai	Siesikai	Ukmergės
Tiškevičius Steponas	Korsakai	Žąsliai	Kauno
Tiškevičius	Palanga		Kretingos
Tiškevičienė Marija	Židikai	Lūša	Mažeikių
Totleben G.	Kėdainiai	Kėdainiai	Kėdainių
Traibsołt Česlovas	Liudvikava	Balbieriškis	Marijampolės
Trembickis Jonas	Zaliesė	Vilkaviškis	Vilkaviškio
Trojanovskis Adomas	Eišiškės	Tauragė	Tauragės
Trost Antonina	Blogoslavynė	Vieksniai	Mažeikių
U			
Ugianskis A.	Titvydiškiai	Šaukėnai	Šiaulių
Urbanavičius B.	Beržė	Dotnuva	Kėdainių
Urbanavičius Boleslovas	Dūmitriai		Telšių
Urbelis Petras	Stuobriai	Kėdainiai	Kėdainių
Urnėžienė Helena	Urnėžiai	Dotnuva	Kėdainių
Ušackas Jonas	Janidžiai		Utenos
Ušackas Teofilis	Gražankos		Utenos
Ušulpevičius Romualdas	Rotkovščyzna	Ukmergė	Ukmergės
Uziemblo Vladimiras	Žiežniai	Pagirė	Ukmergės
V / W			
Vaitkevičius Aleksandras	Padubysys	Raseiniai	Raseinių
Vaitkevičius Bronislavas	Židikai	Lūša	Mažeikių
Vaitkevičius Jonas	Gimietynė	Panevėžys	Panevėžio
Vaitkevičius Juozas	Užgiris	Varniai	Telšių
Vaitkevičius Tomas	Aukštoliškė	Grinkiškis	Kėdainių
Wallenburg W.	Keturakiai	Telšiai	Telšių
Vanagas V.	Palinkuva	Linkuva	Šiaulių
Vankevičienė Regina	Juokaičiai	Kaunas	Kauno
Wargraftig Morisas	Skaruliai	Jonava	Kauno
Vasiliauskas Henrikas	Radziejaviškis	Alytus	Alytaus
Vaškevičius Jonas	Maciūnai	Dotnuva	Kėdainių
Vazgirdas Jonas	Sudintai	Seda	Mažeikių
Venclauskienė A.	Papieviai	Kelmė	Šiaulių
Vendžiogalienė Jadvyga	Sotkiškė	Kėdainiai	Kėdainių

Vendžiagolskis Marijonas
Vičnevskis Liucijus
Vidugiris Jonas
Vielhorskis Vladislovas ir Celina
Viežbickienė Jadvyga
Viliamavičius Povilas
Viliamavičius Stanislovas
Vimboras Kazimieras
Vimboras Vladislovas
Vyšniauskienė Jadvyga
Vyšomirskis Edvardas
Vyšomirskis Stanislovas
Vitkevičienė Juzefa
Vizgirda Mečislovas
Vyžikovskis Liudvikas
Voičynskis Stanislovas
Voinarovskienė Elžbieta
Voinilavičius Stanislovas
Voinilavičius Vladislovas
Voinovskis Antanas
Voinovskis Jaroslavas
Volbekas Juozas
Volskienė Stanislava
Volteris Polenta Stanislovas
Volteris Vaclovas
Vomerienė Marija
Vosianecas Albinas

Tučėnai
Žibaronys
Pagiegola
Balčiai
Bargailiai
Vandžiogal
Bajonai
Išoriai
Vimbariai
Slabada
Ludovikas
Ležikiai
Ukrinai
Mažaičiai
Šaltoji Krinica
Alvitas
Antūzovas
Žičiškiai
Daniliškė
Šašeržė
Zavišynė
Švažėnai
Vinkšupis
Radvyčiai
Vėžaičiai
Milžinai
Vosiancai

Kėdainiai
Panevėžys
Panevėžys
Nemakštai
Baisogala
Vandžiogala
Babtai
Babtai

Kėdainiai
Kretinga
Žagarė
Seda
Papilė
Vilkaviškis
Vilkaviškis

Raseiniai
Panevėžys
Bebrai
Kėdainiai
Ukmergė
Vilkaviškis
Kvėdarna
Kretinga
Gargždai

Kėdainių
Panevėžio
Panevėžio
Tauragės
Kėdainių
Kauno
Kauno
Kauno
Kauno
Kėdainių
Kretingos
Šiaulių
Mažeikių
Šiaulių
Vilkaviškio
Vilkaviškio
Zarasų
Raseinių
Panevėžio
Kauno
Kėdainių
Ukmergės
Vilkaviškio
Tauragės
Kretingos
Kretingos
Vilkaviškio

Z

Zabiela Juozapas
Zabiela Karolis
Zablockis Jaroslavas
Zaborskis Vytautas
Zaikauskienė Stanislava
Zalaskis Zigmantas
Zaleckis Vytautas
Zanienė Teresė
Zaremba Romanas
Zaviša Antanas
Zaviša Kazimieras
Zaviša Povilas
Zaviša Valerijus
Zbžezinskis Jonas
Zdanavičius Mečislovas
Zenavičius Tadeušas
Zielenieviskis Stanislovas
Zielinskienė Juzefa
Zielinskis Stanislovas
Zinkovičius Juozas
Zubovas Dimitrijus
Zubovienė Ona
Zvičevičius Adomas

Pavirvytis
Aptilokis
Troniškiai
Rapšėnai
Kadagiai
Pagaugienis
Hermaniškiei
Panemunis
Kretkampis
Mažieji Vadaktai
Jotainiai
Linkaičiai
Slabadka
Vilkabalė
Stokliškė
Maryvilis
Romantiškė
Aštuonėliai
Alvitas
Frediškė
Janulaičiai
Dabikinė
Deltuva

Tryškiai
Kėdainiai

Taujėnai
Akmenė
Laba
Kaunas
Vilkiai
Vilkiai
Panevėžys
Krekenava
Krekenava
Panevėžys
Vilkaviškis

Jonava
Vilkaviškis

Vilkaviškis
Ramygala
Šiauliai
Akmenė
Deltuva

Šiaulių
Kėdainių
Utenos
Ukmergės
Šiaulių
Panevėžio
Kauno
Kauno
Kauno
Kauno
Kauno
Kauno
Vilkaviškio
Biržų
Kauno
Vilkaviškio
Kauno
Vilkaviškio
Panevėžio
Šiaulių
Šiaulių
Ukmergės

Ž

Ženkevičienė Marija
Ženkevičius Vytautas
Žilinskis Jonas
Žyckis K.
Žoromskis Silvestras

Adomaičiai
Gedeliai
Nedžiangiai
Žyckiškiai
Svirbučiai

Kražiai
Stulgiai
Arėnai
Raseiniai
Kuršėnai

Raseinių
Tauragės
Alytus
Raseinių
Šiaulių

(Pabaiga)

Kaip ir buvo žadėta, liepos 5-osios p vakare Kupiškio rajono Stirniškių kaimo Komarų – dar vadinamo Palėvenės – dvare Baltijos kamerinis operos teatras atliko Piotro Čaikovskio operą „Eugenijus Oneginas“. Pastatymo režisierės ir choreografės Rūtos Butkus sumanymu, veiksmas vyksta natūralioje aplinkoje, o šiuo atveju – Nijolės-Marijos Milaknienės ir jos šeimos susigražintame Komarų giminės dvare.

Sovietų laikų sugriautas senosios Komarų giminės dvaras, dabar išpuoselėtas iki neįtikėtinai patrauklaus jaukumo, atgaivinęs savo istorines ir estetines vertybes. Kupiškio etnografijos muziejus ir rajono Savivaldybė nusprendė: būtent čia, garsių kupiškėnų Komarų aplinkoje žiūrovai turi pajusti 1833 m. rusų poeto Aleksandro Puškino sukurtą „Eugenijų Oneginą“. Tuomet, beveik prieš 200 metų, Palėvenės dvarą, ko gero, valdė Ukmergės pavieto ribų teismo teisėjas Jurgis Komaras.

Kaip kupiškėnai įvertino operą „Eugenijus Oneginas“?

Nijolė-Marija Milaknienė, Komarų dvaro savininkė:

– Mūsų indėlis šiame puikiam renginyje nebuvo didelis. Tai Kupiškio etnografijos muziejaus ir rajono Savivaldybės pastangomis į Palėvenę atvažiavo „Eugenijus Oneginas“. Šis renginys – muziejininės Donatos Jutkienės didžiulis rūpestis.

Belaukiant operos pradžios.

Joana Stanelytė (Olga Larina) ir Andrius Bartkus (Vladimiras Lenskis).

Mūsų šeimai spektaklis labai patiko. Žiūrėjau jį su savo vyru Algirdu, sūnumis Egidijumi ir Mindaugu bei Mindaugo žmona Lina ir jų dukra Laura.

Nepamenu, kad pas mus viešėtų tiek daug žmonių. Mane džiugino ir tai, kad visi buvo labai puošnūs. Moterys puošėsi skrybėlaitėmis. Aš pati irgi rėdžiausi dvaro rūbais. Turiu rudens ir vasaros kolekcijas. Buvau pasipuošusi vasariškai.

Tiesa, turėjome rūpestį: grėsmę kėlė šimtmetės baltosios tuopos šaka, nulinkusi ant įvažiuojamojo kelio. Rajono meras Dainius Bardauskas persiėmė šiuo rūpesčiu, tačiau vis nepavyko gauti tinkamo transporto. Kupiškio muziejaus direktorės Violetos Aleknienės asmeninė pažintis išgelbėjo situaciją: šaka buvo nupjauta. Negaliu atsidžiaugti ir pjovėjais. Po tuopa yra gėlių darželis: vyrai saugojo jį kaip įmąnydami.

Visiems esu dėkinga už mums parodytą dėmesį.

Tampame vis žinomesni. Dvaru, jo istorija domisi žmonės. Lanko mus šeimomis, pavieniai, atostogų metu sulaukiame studentų, moksleivių... Vakar mus aplankė žinomas politologas Lauras Bielinis su šeimynykščiais.

Ir merą gerą turime. Pokalbyje jis labai supratingas ir žmoniškas.

Donata Jutkienė, Kupiškio etnografinio muziejaus specialistė:

– Kai kartu su dainininku Jonu Sakalausku pradėjome gvildinti idėją – netradicinio formato operą surengti netradicinėje erdvėje, – Komarų dvaro aplinkoje, man truputį nerimą kėlė tai, ar bus vietos gyventojų ir svečių susidomėjimas kamerinės operos spektakliu. Tokio žanro ir pobūdžio reginys Kupiškio rajone vyko pirmą kartą. Tačiau žmonių susidomėjimas pranoko lūkesčius, jų į Komarų dvarą atvyko apie 150. Džiugino ir tai, kad oras, per dvi repeticijų ir pasiruošimo dienas visus gąsdinęs liūtimis ir perkūnijomis, buvo tikrai dėkingas. Kiek teko girdėti atgarsių spektaklyje dalyvavusių žmonių, jie liko labai patenkinti tiek reginiu, tiek ir aplinka. Žmonės itin sužavėjo solistų meistriškumas, Klaipėdos noneto atliekama muzika ir režisūriniai Rūtos Butkaus sprendimai. Visas veiksmas vyko tarp žiūrovų; jie buvo pokylio dalyviais, kuriame buvo vaišinami vynu ir užkandžiais. Renginyje dalyvavo ne tik kupiškėnai, bet atvyko žiūrovų ir iš Panevėžio, Vilniaus bei aplinkinių miestų.

Esu labai dėkinga visiems, kurie prisidėjo, o ypač mūsų merui ir dvaro savininkei Nijolei-Marijai Milaknienei bei jos vyrui Algirdui už visokeriopą pagalbą organizuojant ir įgyvendinant šį sumanymą.

Miglė Zakarauskaitė, Kupiškio etnografijos muziejaus specialistė:

– „Eugenijus Oneginas“ man labai patiko. Renginys buvo tikrai įspūdingas. Teko lankytis Vilniaus operos ir baleto teatre, lyginant su Vilniumi, Kupiškis pasiekė aukštesnį lygį. Dvaro aplinka, be jokios abejonės, pagyvino spektaklį. Jaučiausi tarsi gyvenu XIX amžiuje.

Redijus Anikanovas, fotografas:

– Šį muzikinį projektą vertinu gerai. Labai patiko tai, ką mačiau, ką girdėjau. Aš dalyvavau repeticijose ir jau tada supratau, kad viskas bus gerai. Gal net

dar anksčiau supratau: tada, kai sužinojau, kad operą „Eugenijus Oneginas“ režisuoja Rūta Butkus. Šokio pedagogė ir choreografė Rūta – dar ir šokio teatro „Comma 8“ direktorė. Esu fotografavęs jos modernaus šokio spektaklį.

Manau, kad tokių renginių Kupiškiui reikia. Jie kelia mūsų kultūros lygį, skatina pasididžiavimą, kad tai vyksta pas mus. Reikia rodyti ne tik popsą, reikia pratinti žiūrovą prie tokių rimtų renginių. Kiek teko girdėti, ir kitiems patiko šis muzikinis spektaklis. Tokių renginių galėtume rengti ir Kupiškio bažnyčioje, žinomoje visai Lietuvai savo dydžiu. Pagal tūrį ji trečia Lietuvoje. Nuostabūs koncertai vyksta sostinės Šv. Kotrynos bažnyčioje. Kodėl jie negalėtų vykti ir čia?

Jolita Janušonienė, Kupiškio kultūros centro direktorė:

– Sumanymas labai gražus. Iki šiol neturėjome nieko panašaus: spektaklis vyksta žiūrovų aplinkoje, o žiūrovai tampa renginio dalimi. Mes kartu išgyvenome puotos jaudulį ir džiugesį, nuogąstavome, mylėjome – buvome toje bendrystėje su anuo laikmečiu. Visiems žinomas ir mielas kūrinys įtraukė į patį išpūdzio sukūrį. XIX amžius ir dvaro aplinka tarsi susiliejo, susilydė, ir mums buvo teikiama informacija iš Aleksandro Puškino laikmečio.

Ir žiūrovų nusiteikimas buvo geras. Čia rinkosi tikros ponios ir tikri ponai, nuo pat pradžių nusiteikę ypatingam reginiui, ir jis nė trupučio jų nenuvylė.

Paulius Pranckūnas, Kupiškio rajono turizmo ir verslo informacijos centro direktorius:

– Labai patiko ir pats sumanymas Komarų dvare parodyti operą „Eugenijus Oneginas“, ir pati opera, ir pasirinkta erdvė. Šį kartą Turizmo ir verslo informacijos centras prisidėjo ir viešindamas renginį, ir prekiaudamas bilietais. Visada tokiems renginiams talkintume.

Kalbėjau su Eugenijaus Onegino personažo atlikėju Jonu Sakalausku. Jis sakė, jog ir atlikėjai labai patenkinti įvykiu susitikimu su kupiškėnais.

Labai domiuosi panašiais renginiais. Tokius gyvus juos organizuoja Užutrakio dvaras. Režisieriai Neringa Danienė ir Jonas Buziliauskas Rokiškio dvaro aplinkoje buvo pastatę spektaklį „Grafaitė Sofija“, Neringa – dar ir „Tadą Blindą“. Bet tokių pastatymų nėra daug.

Jonas Sakalauskas (Eugenijus Oneginas) ir Dovilė Kazonaitė (Tatjana Larina).

Dainius Bardauskas, Kupiškio rajono meras

– Šis projektas man svarbus iš ilgalaikės perspektyvos. Tai buvo tik kukli didelio sumanymo pradžia. Kupiškis turi tapti rimtosios, klasikinės muzikos centru. Čia galėtų vykti operinių kūrinių festivalis. Bendradarbiaudami su Klaipėdos kameriniu teatru tai galėtume pasiekti. Festivalis galėtų vykti keliose vietose: Pyragių ežero pakrantės estradoje, kuri bus atnaujinta neatpažįstamai, Dominikonų vienuolyne ir, žinoma, Komarų dvare, jei sutiktų festivalį priimti šio dvaro savininkai Nijolė-Marija ir Algimantas Milakniai. Esu jiems labai dėkingas už tai, kad suteikė galimybę būtent šioje aplinkoje parodyti „Eugenijų Oneginą“.

Dėkoju ir muziejiniams už suteiktą galimybę išgyventi ir puikų kūrinio išpūdį, ir sėkmės džiaugsmą. Žinau, kad buvo iškilusių nesklaidumų: šiam projektui nepavyko gauti projekto finansavimo. Prisidėjo Savivaldybė, visi ėmėms ieškoti rėmėjų. Pastariesiems irgi esu dėkingas.

BAJORAI PAGERBĖ BENDRĄ LIETUVOS IR LENKIJOS ISTORIJĄ

2016 m. gegužės 5 d. Vilniaus bajorai Anna Kowzan-Rimeikienė, 1863-1864 metų sukilėlio Juzefo Kowzan'o (1835-1925) proanūkė, Rūta Budzienė, Daiva Rūta Vadauskaitė, Elona Varanauskienė, Aldona Marija Brazauskienė, Kazys Mackevičius, Tauras Budzys, Žilvinas Radavičius aplankė bei sutvarkė 1863-1864 metų sukilėlių, kovotojų už Lietuvos ir Lenkijos laisvę, kapus Vilniaus Antakalnio karių kapinėse.

A. Kowzan Rimeikienė – ilgametė šių kapų globėja, didvyrių Szymon Surewicz, Feliks Jurkewicz, leitenanto Antoni Jagiello, 1863 metų sukilimo veteranų sąjungos pirmininko Stanislaw Jodko amžino poilsio vietas tvarkė 10 metų. Po poros metų pertraukos visuomenės veikėjo, istoriko ir pedagogo Ž. Radavičiaus iniciatyva bajorai nutarė tęsti šį kilnų darbą. Iniciatorius stebisi, kodėl pagarbiai lankomi Sausio 13-osios ar Medininkų tragedijos aukų kapai, tuo tarpu nemažiau svarbus minėto sukilimo dalyvių atminimas nesureikšminamas: kapai buvo apsamanoję, apaugę žolėmis. Bajorai padarė tvarką ir pagarbiai uždegė atminimo žvakeles. Šiuo parodė pagarbą abiejų tautų istorijai ir vertybių sistemai. A. Rimeikienė pasakė įdomią kalbą apie sukilimą, prisiminė, kaip tvarkė kapus patriotizmo vedina.

Viliamasi, kad nusipelnusių Lietuvai bajorų kapų lankymas taps gražia Vilniaus krašto bajorų sąjungos tradicija.

Gerardas Žalėnas

Vilniaus bajorai, dalyvavę tvarkant sukilėlių kapus.

Siesikų pilis. Senovinė graviūra.

Irena Antanina SUVEIZDIENĖ
h. Lada bajorė

ŠVIESUOLIAI PUOŠIA PASAULĮ IR RODO PAVYZDĮ

Man ši vasara buvo palanki keliauti. Atsidūrus Žemųjų apylinkėse, pasirinkau vienadienę ekskursiją po Anykščių kultūros-istorijos lobyną. Kai kuriuos objektus buvau mačiusi, tačiau įsitikinau, kad pakartoti naudinga.

Palikus šone Ukmergę ir Siesikų miestelį, artimiausias objektas – Siesikų dvaras-pilis. Anuomet LDK didysis kunigaikštis Vytautas tas

Siesikų dvaras-pilis šiandien.

Troškūnų bažnyčia sename atviruke.

žemes dovanojo Daumantų giminei. Pilies statyba vyko XV a. Kadangi didikai bendravo su Europos kraštais, todėl ir pilis buvo statoma pagal to laiko pavyzdžius.

Iki tol, kai prieš šešetą metų čia lankėmės, Siesikų pilį buvau mačiusi atviruke. Įsiminė blogas kelias, aplinkui – permirkusios pievos, kažkokia šlapynė, krūmokšniai. Važiuoju, o pilies kaip nėra, taip nėra. Labai nusivyliau, kai išgirdau, jog atvažiuoju, nes prieš akis stūksojo tik didžiuliai vargani griuvėsiai ant ežero kranto...

Dabar gi čia išvydom įspūdingą pastatą su triaukščiais kuorais, tai priminė sename atviruke matytą vaizdą. Puikus reginys!

Mus pasitiko pusamžis, augalotas to pastato

Šitaip Bernardinų vienuolyno pastatas atrodė prieš restauraciją.

šeimininkas – ekonomistas ir statybininkas Audrys Matulaitis. Sukiodamas didžiulį raktą, rakino sunkias metalines pilies duris. Papasakojo, kaip, pardavęs savo verslą, be valstybės ir Europos Sąjungos paramos, ėmėsi darbo. Pirmiausiai sutvarkė aplinką, privažiavimą, išvalė buvusius pilies apsauginius kanalus, parką. Po to ėmėsi atstatyti ūkinius pastatus, nes čia ruošėsi daug ką pats gaminti: koklius, betoną, grindų plyteles, molio dekorų detales, kalvystės dirbinius. Reikėjo ir gyvenamųjų patalpų, kol jos atsirado, teko iš Vilniaus į Siesikų dvarą-pilį važinėti automobiliu. Suremontavo buvusią „akademiją-mokyklą“, į kurią kadaise iš Prancūzijos buvo pakviestos trys prancūzės mokyti vaikų. Dabar šiose patalpose priimami ir svečiai.

Prireikė daug optimizmo, darbštumo, entuziazmo. Pirmasis aukštas jau tinkamas apžiūrėti – su grindimis. Jų centre – anga su laiptais, vedančiais į rūšį. Ten buvo „ledainė“. Per rūšio labirintus galima patekti į antrąjį aukštą ir į gynybinius bokštus su šaudymo angomis. 1704 m. jie buvo panaudoti karo su švedais metu. Švedai pilį apiplėšė, padegė ir sunaikino. Taip pat čia buvo dvaro kanceliarija, archyvas ir izdas, kur saugoti žemės nuosavybės dokumentai. Tuomet jie buvo brangesni už pinigus.

Kairėje pirmojo aukšto pusėje buvo tarnų ir

Buvęs Bernardinų vienuolynas po restauracijos. 1994.

podėlio patalpos, dabar jose – senoviniai rakandai. Dešinėje – virtuvė, toliau – erdvi patalpa su baltų koklių krosnimis, kurioje išlikęs šeimos reljefinis herbas.

Antrojo aukšto kairė pusė buvo skirta reprezentacijai, dešinė – šeimos gyvenimui. Išlikusiose apie 1,20 m storio mūro sienose, kurioms apie pusę tūkstančio metų (1492-1517), matosi freskų likučiai. Jose pagal antikos mitologiją ir buitinius siužetus vaizduotos dvylikos mėnesių scenos. Pasirinkta tematika byloja apie buvusių pilies savininkų išsilavinimą, o taip pat dabartinių savininkų ir restauratorių nuovokumą.

Paskutinė pilies restauracija vyko 1820-1830 m. Yra išlikęs įspūdingas ežero pusės fasadas. Prie dešiniojo bokšto miegamojo buvo kanalas buitiniams reikmėms, katalikų, pravoslavų, kalvinų ir net pagonių šventyklos, Siesickių gentis ilgai laikėsi baltų tradicijų. Pavardė kilo nuo ežero pavadinimo.

Po Gabrieliaus Daumanto Siesickio pilį valdė Mykolas Siesickis, vėliau vedybų keliu ji atiteko Mykolui Antanui Radvilai, kuris pardavė valdą Kons-

Stebuklingasis paveikslas.

Troškūnų bažnyčia šiandien.

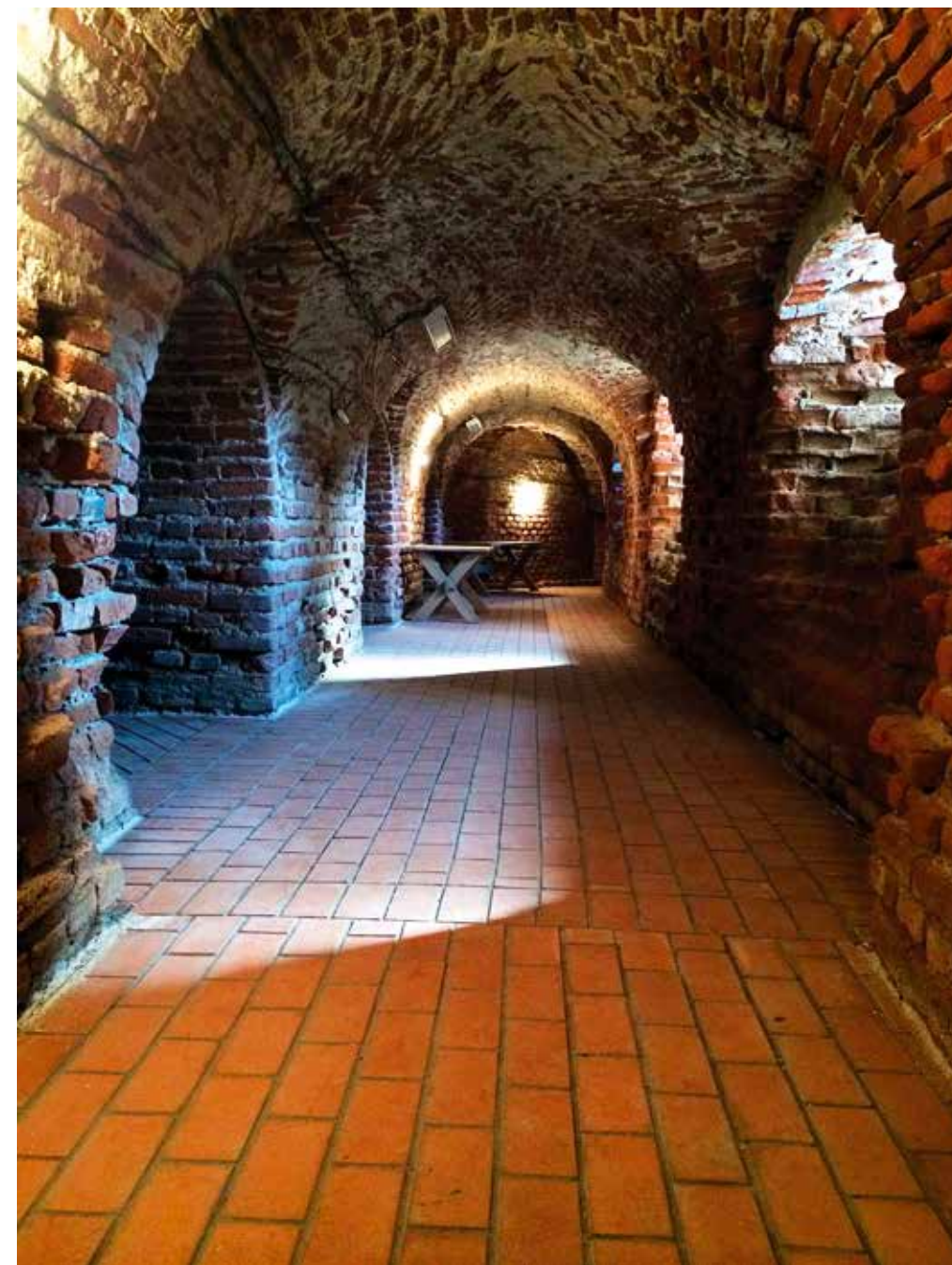
Bažnyčios bei vienuolyno rūšiai.

tantinui Martynui Daugėlai. Dominyko Daugėlos (XIX a.) laikais pilyje buvo daug turto, taip pat gausi biblioteka. 1940 m. Daugėlos pasitraukė į Lenkiją. Paskutinis valdytojas Oskaras Daugėla mirė 1988 m. Jo palikuonys dabar neatvažiuoja.

Dabartinis šeimininkas viliasi, kad per dvejus-trejus metus darbus pavyks baigti.

Aplankę Anykščių įžymybes, dar nuvykome į Troškūnus. 1696 m. čia buvo pastatyta medinė bažnyčia su pranciškonų-bernardinų vienuolynu ir gimnazija (pirmoji provincijoje), o 1773 m. – kolegija. 1831 m. gimnazija uždaryta ir perkelta į Panevėžį. 1787-1789 m. architektas Martynas Knakfusas, Lauryno Stuokos Gucevičiaus mokinys, pagal Romos jėzuitų bažnyčios pavyzdį suprojektavo mūro bažnyčią.

Bažnyčia – šviesi, jauki. Kelios įdomios detalės: altorius „Trejybė“ 1969 m. nutapytas savamokslio dailininko, vargonai – didingi, seniausios Anykščių rajone, XX a. perstatyti J. Radavičiaus, dešiniojoje navoje, šoniniame altoriuje yra stebuklingas Marijos paveikslas, stebintis žmogų akimis. Paveikslas buvo dingęs, bet po poros dešimtmečių vėl atsirado. Po paveikslu – lotyniškas užrašas ir herbas. Bažnyčia išlaikė lietuviškumą, rėmė lietuviškų knygų platinimą. Vadovavosi principu „Už mūsų ir jūsų laisvę“.

Dabar bažnyčia rūpinasi labai rūpestingai, dar jaunas klebonas Saulius Filipavičius. Tiesiog stebuklas, kad savo jėgomis restauruojami erdvūs rūšiai, vienuolyno ir kitos patalpos, įrengtas muziejus. Čia vyksta ir jaunimo renginiai.

Didelė vertybė sutikti kelyje tokius žmones, kaip Siesikų dvaro-pilies atstatytojas ar Troškūnų bažnyčios klebonas. Tai – pavyzdžiai, ką gali padaryti šviesuoliai, nelaukiantys, kol parems valstybė, o patys ieškantys galimybių.

Pleneras dvare

Plenero kuratorė dovanoja savo darbą dvaro šeimininkams Nijolei ir Algirdui Milakniams.

Liepos 11 d. į Palėvenės dvarą rinkosi Lietuvos dailininkų sąjungos nariai.

Čia į dailės plenerą juos sukvietė bajorė, Šv. Kazimiero ordino narė Emilija Gaspariūnaitė Taločkienė.

Į plenerą atvyko dusetiškis Alvydas Stauskas, kauniečiai Marija Rastenienė ir Eglė Petraitytė-Talalienė bei Jurga Sidabrienė iš Vilniaus.

Dailininkus žavėjo išlikę ir atstatyti išpūdingi dvaro fragmentai. Jie tapo ne vienos akvarelės įkvėpimo šaltiniu. Dėmesį traukė ir jau šimtą metų skaičiuojantys medžiai, kruopščiai prižiūrimi gėlynai. Menininkų teptuko paliestos sušvito

vidaus interjero detalės, šiuolaikiškai įrengti dvaro kambariai. Plenero pabaigoje rūpestingų šeimininkų dėka dailininkai lankėsi apylinkės žymesnėse vietose, susipažino su gamtos bei istorijos objektais.

Pleneras baigėsi, tačiau dalis darbų džiugins Palėvenės dvaro lankytojus, nes dailininkai šeimininkams dovanojo akvareles – vasaros dienų dvare blyksnius. Palėvenės dvaras, pirmą kartą atvėręs duris dailininkams, tikisi gražių akimirų kartojimosi.

„L. b.“ inf.

Plenero dalyviai (iš kairės) Marija Rastenienė, Emilija Taločkienė, Jurga Sidabrienė, Eglė Petraitytė-Talalienė, Alvydas Stauskas.

Salomėja MASILIŪNIENĖ
h. *Naktikovas* bajorė

PALĖVENĖS DVARAS ATVIRAS VISIEMS

Palėvenės dvare vasarą netrūksta nei lankytojų, nei renginių, tačiau Panevėžio krašto bajorų palikuonys žino, kad vienas liepos savaitgalis ypatingas – visos dvaro erdvės lauks jų. Šios dienos laukiama, nes Palėvenė yra ta vieta, kurioje norisi apsilankyti ir vėl sugrįžti.

Liepos 9-ąją į bajorų sąskrydį Palėvenės dvare rinkomės jau devynioliktą kartą. Mūsų susitikimai – ne tik svarbių datų paminėjimas, projekto ar programos vykdymas, tai – bendraminčių, turinčių panašią kilmės ir gyvenimo istoriją, susitikimas gražioje, praeities paslaptimi viliojančioje vietoje pas iškilus, bet kartu ir paprastus bei nuoširdžius šeimininkus.

Renginio organizatoriams – dvaro šeimininkams netrūksta išradingumo sudarant šventės programą. Kiekvienais metais joje atsiranda naujos malonios staigmenos: kviečiami meno kolektyvai, organizuojamos parodos, rengiami susitikimai su sporto bei laisvalaikio organizatoriais. Nepaisant visų sunkumų dvaras tampa vis patrauklesnis, atgyjantis. Su meile saugant jo autentiškumą ir jaukumą tvarkoma aplinka, o likę griuvėsiai turi ypatingą žavesį. Tai sulaukia svečių dėmesio.

Šiomet bajorų sąskrydis buvo pavadintas „Bajoras – tai pirmiausia karys“. Šventėje mielai sutiko dalyvauti Krašto apsaugos savanorių pajėgų Vyčio apygardos 5-osios rinktinės Štabo ir aprūpinimo kuopos kariai, vadovaujami kuopininko štabo seržanto Joginto Jurskio. Taip pat atvyko klubo „Antikos karys“ nariai. Bendradarbiavimas su kariais padeda puoselėti Lietuvos dvasinį atgimimą, populiarinti Lietuvos

Daivos Rūtos Vadauskaitės nuotraukose: Sąskrydžio akimirkos.

Karalystės, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kariuomenės ir bajorijos istorinį paveldą, tradicijas. Bajorai galėjo susipažinti su Šiaulių krašto bajoro dailininko Amalijaus Narbuto karikatūrų paroda. Vakaro svečiais buvo folkloro kolektyvas „Raskila“ ir jų vadovė Lina Vilienė.

Atvykstančius svečius bei dalyvius pasitiko LBKS Panevėžio apskrities skyriaus vadas Egidijus Matulevičius su žmona Daiva, Palėvenės dvaro savininkė Nijolė Milaknienė su vyru Algirdu. Šventės šeimininkas pasidžiaugė gausiai susirinkusiomis bajorų palikuonių šeimomis, pristatė atvykusius svečius: LBKS vadą Juozą Kamenecką, LBKS vado pavaduotoją Perlį Vaisietą, LDK Atminties rūmų direktorių Danielių Vervecką, gausias LBKS kraštų delegacijas ir svečius.

Gražus vakaro akcentas – Kupiškio rajono mero Dainiaus Bardausko sveikinimo raštas Lietuvos bajorams. „Jokie skambūs žodžiai nebus prasmingi, jeigu jų nelydės kilnūs ir teisingi darbai“, – rašoma sveikinime.

Šventės pradžią paskelbė patrankos salvė. LBKS vadas J.Kameneckas pakvietė visus bajorų devizui „Tiesa – Garbė – Orumas“. Įsimintinas LBKS vado pavaduotojo P.Vaisietos teatralizuotas sveikinimas. Jis padėkdamas J. Zauerveino himną „Lietuvninkai mes esam gimę“.

Didinga, gražu, prasminga. Dar kartą susimąstai, kokia sudėtinga Lietuvos istorija. Du himnai – viena Tėvynė. Lietuviai ir lietuvninkai – tarsi du broliai ir tik iškilių tautos didžiavųjų dėka atmintis gyva.

Oficialioji dalis tuo nesibaigė. LDK Atminties rūmų direktorius D.Vervečka savo pasisakyme palietė Lietuvos istoriją, supažindino su pasirašyta

bendradarbiavimo ir draugystės sutartimi su Baltarusijos ir Ukrainos bajorais. Už indėlį į Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos ir kultūros paveldo puoselėjimą grupei LBKS narių įteikti apdovanojimai. Oficialiąją dalį užbaigė bajorų Radėnų giminės mažoji atstovė Rusnė, padėkdamavusi nuotaikingą eilėraštį.

Visą popietę turėjome ką veikti, niekas neskubėjo prie vaišių stalo po senąja liepa. Klubo „Antikos karys“ nariai demonstravo karių ištvermę ir fizinį pasiruošimą naudodami antikinius, o Krašto apsaugos savanoriai – naujausius ginklus, mokė bajorus šaudymo meno, organizavo įvairias rungtis ir vaišino kareiviška koše. P.Vaisieta vedė viktoriną Žalgirio mūšio tema. Daug dėmesio sulaukė tradicinės žvejų varžybos jaukiame dvaro tvenkinyje, kurias šiemet laimėjo Telšių bajoras Vytautas Jokšas. Bajorai apžiūrinėjo prieš kelerius metus savo rankomis sodintą gudobelų alėją.

Vakarejant į šventę įsijungė folkloro kolektyvo „Raskila“ dainininkai, muzikantai ir šokėjai. Šventės dalyviai dainavo, sukosi tautinio šokio ritmu, dalyvavo muzikiniuose žaidimuose.

Kai dvarą apgaubė sutemos, laužo fone išryškėjo griuvėsių kontūrai, nutilus muzikai, tyloje vėrėsi senovės paslaptys. Seni dvarai turi ypatingą aurą.

Visa tai džiugina širdį, leidžia pailsėti ir stiprina bendravimo poreikį. Pamištas kasdieninis nuovargis, darbų gausa. Dalyvauti tokioje šventėje – tarsi įsijungti į malonų žaidimą improvizuojant mūsų senolių laikyseną, mąstymą, siekiant istorinę atmintį pritaikyti mūsų sąlygomis.

Iki būsimų prasmingo ir gražaus bendravimo valandų Palėvenėje! Iki jubiliejinio 20-jo susitikimo! Palėvenės dvaras atviras visiems.

Saulėtą rugsėjo šeštadienio rytą Žemaičių bajorų draugijos bajorai rinkosi į Telšių šv. Antano Paduviečio katedrą, kur prasidėjo giminių vėliavų šventė. Tokią šventę suorganizuoti idėja kilo draugijos vadui Stasiui Kasparavičiui.

Vėliavos – viena iš svarbiausių bendravimo formų. Viduramžių didikams tai buvo giminės atpažinimo ženklas, šiais laikais tapo kasdieninio gyvenimo dalimi. Spalvingos ir gražios vėliavos padeda sukurti šventinę nuotaiką. Žemaičių bajorų draugijoje šiuo metu yra dvidešimt penkios vėliavos, trisdešimt keturios giminės. Gausiausios – Vaitkevičių, Rimgailų, Šimkevičių, Norvydų, Prialgauskų, Staškauskų, Fabijonavičių, Naumavičių, Drazdauskų giminės.

Ir šiandien plazda vėliavos bajorų

Nuo Katedros senos piliorių.

Tarp seno miesto septynių kalvų

Mes susitiksim po klajonių tolimų.

Tai – ketureilis iš bajoro Kazio Strazdausko eilėraščio *Ad Augusta Per Angusta* (Per sunkumus į laimę, lot.)

Šv. Mišių aukai vadovavo ir pamokanti pamokslą gausiai susirinkusiems bajorams pasakė kanauninkas Andriejus Sabaliauskas. Meldėmės už bajorus. Tą dieną buvo pašventinta aštuoniolika giminių vėliavų. Sugiedojome Lietuvos himną.

Mūsų šventėje dalyvavo garbūs svečiai: Lietuvos

Stasė JOKŠIENĖ

Žemaičių bajorų draugijos kanclerė,
h. Leliwa bajorė

GIMINIŲ VĖLIAVŲ ŠVENTĖ

Artūro BUDRIO nuotraukose: *Akimirkos iš bajorų giminių vėliavų ir Bajorystės aktų įteikimo šventės.*

bajorų karališkosios sąjungos legitimacijų tarybos pirmininkas Artūras Rukas Daujotis, Klaipėdos krašto bajorų vadas Antanas Sirtautas, Panevėžio krašto bajorų vadas Egidijus Matulevičius, *Vanago* herbo bajoras, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės šv. Adalberto ordino garbės riteris komturas Kazys Strazdauskas.

Telšių muziejuje „Alka“ Žemaitės dramos teatro istorinio šokio šokėjai uždegė žvakes, vėliavininkas įnešė Žemaičių bajorų draugijos vėliavą, sugiedojo bajorų himną ir iškilmingai įteikė Bajorystės pripažinimo aktus aštuoniems naujai legitimuotiems bajorams: Albertui ir Viliui Vaitiekūnams iš Vaitkevičių giminės (h. *Lewart*), Ritai Skieruvienei, Petriui Daržinskui, Virginijai Kazakauskienei ir Gediminui Grinevičiui iš Rimgailių giminės (h. *Herburt*), Mindaugui ir Tomui Martinaičiams iš Jankauskų giminės (h. *Poraj (Rožė)*).

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Atminties rūmai Žemaičių bajorų draugijos kanclerę Stasę Jokšienę už indėlį į Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos ir kultūros paveldo puoselėjimą apdovanojo istorinės atminties organizacijų Komandoro ordinu.

Garbingai pasveikinti bajorai švenčiantys jubiliejus.

Jau tapo tradicija, kad Žemaitės dramos teatro istorinio šokio kolektyvas (vadovė Ina Levickienė)

talkina mūsų renginiams. Su dideliu pasigėrėjimu žiūrėjome jų koncertą, palinkėjome vadovei ir visam kolektyvui kūrybinės sėkmės.

Šventė tęsėsi bajorų Arnoldo ir Raimondos Mažrimų kaimo sodyboje „Miško žiedas“. Sodyba mus pasitiko su degančiais fakelais, iškelta Žemaitijos vėliava. Kartu su draugijos vėliava atkeliavo ir bajorų giminių vėliavos, kurios buvo iškilmingai pristatytos. Plazdant Žemaičių bajorų draugijos vėliavoms ugnimi buvo pagerbta Žemaičių bajorų draugija, Lietuvos bajorai ir Žemaitija.

Sodyboje klausėmės bajorių Indrės Chmieliauskaitės- Makarskienės ir Raimondos Kasparavičiūtės nuotaikingų melodijų. Šita šventę prisiminsime ilgai.

2016 METAI

Sausio 16 d. surengtas naujametinis pokylis.

Vilniaus miesto rotušėje susirinkusius palydėti 2015 metus pasveikino Senosios muzikos ansamblis PUELLI VILNENSES (vadovė Giedrė Strikulienė).

Sausio 25 d. Vilniaus įgulos karininkų ramovėje vyko **Vilniaus pagarsinimo ir miesto kūrėjų paminėjimo renginys**. Tai – bendras renginys su Vilniaus krašto bajorų sąjunga.

LBKS KRONIKA

2015 METŲ PABAIGA

2015 m. Lietuva minėjo valstybės ir visuomenės veikėjo, kompozitoriaus, memuarų autoriaus, Lenkijos ir Lietuvos valstybės diplomato, politinio emigranto, Vilniaus universiteto mokslo tarybos nario Mykolo Kleopo Oginskio (1765–1833) gimimo 250-ąsias metines. Lietuva taip pat minėjo Mikalojaus Radvilos Juodojo – politiko, diplomato, žymaus visuomenės veikėjo gimimo 500 metų jubiliejų. Tomis progomis Vilniuje surengtas koncertas, kuriame dalyvavo Styginių kvartetas ART VIO, dainavo solistė Nora Petročenko (sopranas). Koncertą papuošė Telšių Žemaitės teatro istorinio šokio kolektyvas, vadovaujamas Inos Levickienės, jaunieji atlikėjai iš Žemaitijos sostinės.

Gruodžio 19 d. šeštajame 2014–2018 m. kadencijos Senato posėdyje:

- LBKS vadas J. Kameneckas informavo apie LBKS veiklą nuo praeito Senato posėdžio, pateikė išsamią informaciją apie vykstančių teisinių procesų eigą: informuota, kad pirmosios instancijos teismas priėmė palankų LBKS teismo sprendimą dėl buvusio LBKS vado J. Ragauskos skundo;
- patenkintas D. Baikščio prašymas dėl atsistatydinimo iš VŠĮ „Dvarų kultūros centras“ direktoriaus pareigų, nuspręsta skirti direktorių kitame Senato posėdyje;
- VKBS vadas K. Mackevičius įpareigotas išregistruoti LBKS filialą „Vilniaus kraštas“;
- nuspręsta įkurti Vilniaus krašto padalinį;
- nuspręsta LBKS padalinių nuostatus ir nario mokesčio surinkimo nustatymo tvarką nagrinėti kitame Senato posėdyje;
- sudaryta darbo grupė dėl LBKS Statuto pakeitimų;
- patvirtinti 23 naujai legitimuoti bajorų palikuonys: 9 – iš Vilniaus, 8 – iš Kauno, 4 – iš Šiaulių, 2 – iš Panevėžio kraštų.

Vasario 10 d. Vilniaus Vytauto Didžiojo gimnazijoje įvyko LBKS Vilniaus krašto bajorų sąjungos organizuota istorinė-educacinė pamoka, skirta Lietuvos Nepriklausomybės dienai „Ką šlama Lietuvos istorinės vėliavos – nuo LDK laikų iki Vasario 16-osios?“. Renginio metu gimnazijos vyresniųjų klasių moksleiviams buvo pristatyta LBKS veikla: bajorų palikuonių kultūrinė-istorinė misija, mūsų organizacijos reglamentas, bajorų legitimavimo ypatumai, dabartinė bajorų veikla Vilniaus krašte ir Lietuvoje (pranešėjai – LBKS vado pavaduotojas kultūrai P. Vaisieta ir VKBS vadas K. Mackevičius).

Apie Lietuvos bajorijos kultūrinį paveldą, heraldikos istorinių simbolių reikšmę ir jų prikėlimo naujam gyvenimui ypatumus kalbėjo renginio svečias – heraldikos ekspertas, Lietuvos Nacionalinės kultūros ir meno premijos laureatas, dailininkas-grafikas Arvydas Každailis. Istorinius bajorų veiklos aspektus ir bajorijos reikšmę Lietuvos istoriniame, politiniame bei kultūriniame gyvenime nagrinėjo šios srities ekspertas – Lietuvos Nacionalinės mokslo premijos laureatas, humanitarinių mokslų daktaras prof. Zigmantas Kiaupa. Istorinę-educacinę pamoką gimnazijos moksleiviams užbaigė P. Vaisieta, pravedęs viktoriną „Ką žinome ir ko nežinome apie Žalgirio mūšį?“. Geriausi trys viktorinos dalyviai gavo kvietimus apsilankyti LBKS senatorės Aelitos Bielinytės organizuojamoje parodoje Valdovų rūmuose vasario 25 d.

Atsisveikinant garbūs pranešėjai bei Vilniaus Vytauto Didžiojo gimnazija buvo apdovanoti Lietuvos valdovų genealogijos medžiais.

Vasario 6 d. Panevėžio apskrities skyriaus (PAS) nariai ir jų svečiai rinkosi į šventinę vakaronę – žiemos palydėtuves Panevėžio r. Miežiškių kultūros centre, kur aplankė vienintelį Baltijos šalyse Eglutės žaislių muziejų. Muziejaus lentynose

Šventinės vakaronės dalyviai gamina suvenyrą „Kalėdų senelis“.

eksponuojama daugiau nei 1600 kalėdinių žaisliukų ir kitų šventinių atributų. Po to vyko edukacinė programa „Kalėdų senelis“, kurios metu bajorai pasigamino po unikalų suvenyrą – per praėjusias šventes matytą Kalėdų senelį.

Vasario 15 d. Vilniaus įgulos karininkų ramovėje vyko bendras renginys Vasario 16 d. paminėti. Pranešimą skaitė prof. dr. Valdas Rakutis. Koncertavo Rozalimo kultūros namų moterų choras „Gaudulė“, Vilniaus vyrų choras „Vytis“. Po koncerto pabendrauvome gerdami „gyvajį“ Kauno alų ir užkasdami kareiviška koše.

Vasario 23 d. Vilniaus Mokytojų namuose atidaryta keliaujančios fotografijų parodos „Tarpukario bajorai“ ekspozicija.

Balandžio 2 d. LBKS septintasis 2014–2018 m. kadencijos Senato posėdis vyko Lietuvos

valdovų rūmų rėmėjų salėje.

- LBKS vadas J. Kameneckas informavo apie Sąjungos veiklą, teisinių procesų eigą, priimtus teismų sprendimus;
- Patvirtinta LBKS Seimo data ir vieta - 2016-05-14 Valdovų rūmuose;
- Patvirtinta LBKS Seimo darbotvarkė bei 157 delegatų kvotos pagal organizacijos padalinius: Vilniaus–60, Kauno–45, Klaipėdos–14, Panevėžio ir Telšių – po 11, Šiaulių ir Tauragės – po 8; Pranešimą apie LBKS 2015 m. renginių sąmatos įgyvendinimą ir 2016 m. pristatymą skaitė LBKS kancleris A. Verbickas;
- Atšauktas LBKS vado pavaduotojas užsienio reikalams M. Kaubrys, patvirtinta Lina Sotničenkaitė van Kesteren, h. Žaltys (Wąž), LBKS atstovė Nyderlanduose;
- Legitimacijų tarybos pirmininkas A. Rukas Daujotis pristatė LBKS Legitimacijos tvarkos pakeitimus, kurie bus tvirtinami Seime;
- Legitimuotas 41 naujas LBKS narys pagal kraštus: 21 – iš Vilniaus, 14 – iš Kauno, 3 – iš Šiaulių, 2 – iš Telšių, 1 – iš Klaipėdos padalinių.

Balandžio 9 d. įvyko PAS ataskaitinis susirinkimas. Prieš susirinkimą buvo išklaustas Panevėžio muzikos mokyklos moksleivio Emilio Šarinsko koncertas (fortepijonas). Susirinkimo metu buvo perskaitytos skyriaus vadovybės ataskaitos ir išrinkti delegatai į LBKS Seimą. Bajorai parėmė talentingo jaunojo muzikanto E. Šarinsko kelionę į tarptautinį pianistų konkursą Maktoberdorfe (Vokietija). Šiame konkurse Emilis buvo įvertintas pirmąja vieta su pagyrimu.

Balandžio 10 d. Vilniaus krašto bajorų sąjungos Seimelyje:

- Lietuvos kariuomenės šv. Ignoto bažnyčioje buvo laikomos šv. mišios už protėvius, pašventinta Giedrės Bulotaitės sukurta Vilniaus krašto padalinio vėliava;
- Seimelis vyko Vilniaus įgulos karininkų ramovėje, koncertavo Dainos mylėtojų klubas (vadovas V. Verseckas);
- išklaustas vado K. Mackevičiaus pranešimas apie sąjungos veiklą nuo 2014 metų;
- išklaustyta Legitimacijos komisijos pirmininko D. Baikščio ataskaita. Pritarta pasiūlymui netraukti Legitimacijos reglamento pakeitimų, lengvinančių nario legitimavimą, į būsimą Seimo

Audronės Musteikienės nuotraukose: Keliautojų grupė prie Santa Maria delle Grazie bažnyčios.

Mes – Pieve di Cadore (fone – Bažnyčia, kurioje yra Ticiano darbu).

darbotvarkę;

- išklausa Revizijos komisijos pirmininkės ataskaita: finansai tvarkomi tvarkingai;
- pritarta VKBS veiklai;
- pritarta Vyriausiojo vėliavininko Vidmanto Kažukauskio kandidatūrai (juo pakeičiant sveikatos problemų turintį Laimutį Andreiką);
- pasiūlyti kandidatai Garbės bajoro vardo suteikimui: Elona Varanauskienė, Jurgis Pleskačiauskas, Bogdanas Girevičius;
- išrinkti ir patvirtinti delegatai į Seimą.

Balandžio 25–gegužės 4 d. LBKS nariai keliavo Italijos gėlių pakrante. Kol vieni skrido, kiti, važiuodami autobusu, aplankė Regensburgo senamiestį. Sutikę skridusius keliavome į Milaną, kur apžiūrėjome Leonardo da Vinčio tapytą paveikslą „Paskutinė vakarienė“, pabuvojome Turine, pravažiavome nesuskaičiuojamą kiekį tunelių, žavėjomės kalnų slėniuose esančiais kaimeliais, važiuodami Viduržemio jūros pakrante, aplankėme daug kurortinių miestelių: Ospedaletti, Vallebona, Ventimiglia, Dolce Aqua, vynuogininkystės ūkyje susipažinome su Ligūrijos pakrantės gurmaniškomis tradicijomis.

Prancūzijos Alpėse 1800 metrų virš jūros lygio pakliuvome į tikrą žiemą. Vasariškai apsirengę vaikštinėjome Brianson miestelyje. Šeštąją kelionės dieną lankėmės Monako kunigaikščių rūmuose, Eze parfumerinėje, kitą dieną Sanreme apžiūrėjome Al-

fredo Nobelio vilą, lankėmės XIX a. žemės drebėjimo sunaikintame miestelyje Busana Vecchio, kuriame įdomiai įsikūrę dailininkai, Imperia, Červo, Alassio miesteliuose matėme kaktusų ir japoniškus sodus.

Išlydėję išskrendančius į Lietuvą, dar lankėmės įdomiuose miesteliuose – Bergame, Lienze, žavėjomės dolomitiniais kalnais. Dėkingi gidui Tadiui ir, kaip visada, puikiam kelionių organizatoriui D. Baikščiui. Pravažiuota 4958 km. Sukurtas 1 val. 10 min. filmas (autoriai – A ir V. Musteikiai).

Balandžio 23 d. Kelionė į Varšuvos teatrą. VKBS organizavo kelionę į Varšuvą. Miestas pasitiko pasipuošęs pavasariniais žiedais ir žaluma. Apžiūrėjome Karalių rūmus. Apsistoję viešbutyje, vakare lankėmės Nacionaliniame Lenkijos operos didžiajame teatre. Žiūrėjome baletą „Audra“, pastatytą pagal V.Šekspyro pjesę.

Gegužės 14 d. Lietuvos valdovų rūmų renesansinėje salėje vyko LBKS Seimas. Meninėje programoje dalyvavo: Giedrė Zeicaitė, dainininkė, tarptautinių konkursų laureatė; Šviesė Čepiauskaitė, pianistė, tarptautinių konkursų laureatė; Virginija Kochanskytė, aktorė, renginių režisierė; Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, humanitarinių mokslų daktarė, istorikė. Buvo atlikta: Dedikacija kunigaikščiui Mykolui Kleopui Oginskiui „Tėvynei skiriu turtus, darbus ir gyvenimą“.

Audronės Musteikienės nuotraukoje: Salės, kurioje vyko LBKS Seimas, bendras vaizdas.

Audronės Musteikienės nuotraukoje: Po koncerto Perlis Vaisieta ir Juozas Kameneckas su artistais.

- LBKS ir Pasaulio lietuvių bendruomenės bendradarbiavimo galimybes trumpai pristatė viešnia iš JAV – Pasaulio lietuvių bendruomenės valdybos narė, Viešųjų ryšių komisijos pirmininkė Dalia Shilas.

- Seimui pirmininkavo LBKS Garbės vadas K. Ignatavičius. Suderinus darbotvarkę, išklausa: LBKS vado J. Kamenecko, Senato maršalkos M. Sadausko, Senato kanclerio A. Verbicko, Garbės teismo pirmininko V. Buterlevičiaus, Legitimacijos tarybos pirmininko A. Ruko Daujočio ataskaitos.

- Nutarta: patenkinti Klaipėdos krašto padalinio vado J. Mockaus atsistatydinimą ir vietoj jo patvirtinti Antaną Sirtautą, o vietoj mirusios Irenos Puniškienės senatoriumi nuo Kauno padalinio patvirtinti grafą Anton von Gravrock.

Gegužės 20-21 d. VKBS organizavo ekskursiją „Paežerių dvaras-Augustavas-Vygriai su nakvyne Vygrių vienuolyne“.

Birželio 18 d. VKBS ažuolyno, pasodinto LBKS 20-mečiui paminėti Skinderiškių dendrologiniame parke, lankymas. Aplankėme Šventybrastį, Šetenius – Česlovo Milošo tėviškę, Žeimius.

Birželio 21 d. Panevėžio Kraštotyros muziejaus Moigių parodų salėje Panevėžio bajorai dalyvavo parodos „Dvaro vartus atvėrus“ atidaryme. Parodoje – Panevėžio krašto dvarų istorija, interjerų fragmentai, dvarininkų naudoti ir jų kasdienybę puošę daiktai, fotografijos, knygos, dokumentai iš Panevėžio kraštotyros muziejaus rinkinių bei privačių kolekcijų.

Birželio 29 d. Biržų pilyje vyko LBKS Garbės vadės, ilgametės Lietuvos radijo diktorės, aktorės Undinės Nasvytytės prisiminimų knygų „Apie pulką ir mergelę“ bei „Apie sceną, radiją ir meilę“ pristatymas. Atminimo vakarą vedė aktorė Rita Juodelienė. Pagerbti tik ką išėjusios Anapilin U. Nasvytytės atminimą susirinko biržiečiai, atvyko Lietuvos bajorų karališkosios sąjungos nariai iš Panevėžio.

Liepos 6 d. Lietuvos Respublikos Prezidentė Dalia Grybauskaitė apdovanojo rašytoją, eseistą, nacionalinės literatūros ir jos sklaidos puoselėtoją, literatūros almanacho „Varpai“ ir žurnalo „Lietuvos bajoras“ vyriausiąjį redaktorių, LBKS Garbės bajorą Leoną Peleckį-Kaktavičių Ordino „Už nuopelnus Lietuvai“ medaliu.

Vilniaus m. rotušėje naujai legitimuotiems LBKS

Valstybinį apdovanojimą įteikus. Lietuvos Respublikos Prezidentė Dalia Grybauskaitė ir rašytojas Leonas Peleckis-Kaktavičius.

Perlio Vaisietos nuotraukoje: Bajorai prie paminklo Durbės mūšiui atminti.

Audronės Musteikienės nuotraukoje: akimirka iš rugsėjo 2 d. Vilniaus rotušėje vykusios šventės. Iš kairės: B. Girevičius, E. Varanauskienė (sveikina E. Pliaterytės progimnazijos laureatą Arną Karmazą), Emilija Taločkienė, parodos kuratorė menotyrininkė Evelina Januškaitė Krupavičė.

nariams įteikti Bajorystės pripažinimo aktai (BPA). Renginys prasidėjo šv. Ignoto bažnyčioje aukojamomis mišiomis už gyvus ir mirusius LBKS narius. Rotušėje dainavo Dainos mylėtojų klubo mišrus choras (vadovas ir dirigentas Vytautas Verseckas, chormeisterė ir dirigentė Simona Vitkauskienė, koncertmeisteris Justinas Brūzga). BPA įteikti 86-iems naujai legitimuotiems LBKS nariams.

Liepos 9 d. Panevėžio apskrities skyrius sukviėtė visus LBKS narius į tradicinę šventę-sąskrydį, kurį šiemet pavadino „Bajoras – tai pirmiausia karys“. Šventė prasidėjo iškilmingu patrankos šūviu ir svečių iš įvairių Lietuvos kraštų pristatymu. Šventėje dalyvavo Lietuvos kariuomenės krašto apsaugos savanoriai, klubo „Antikos karys“ nariai. Bajorai turėjo galimybę dalyvauti įvairiose kareiviškose rungtyse, paragauti kareiviškos košės. Bendradarbiavimas su kariais padeda puoselėti

Lietuvos dvasinį atgimimą, populiarinti Lietuvos Karalystės, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kariuomenės ir bajorijos istorinį paveldą, tradicijas. Visą vakarą sąskrydžio dalyvius linksmino folkloro kolektyvas „Raskila“ (vadovė Lina Vilienė).

Liepos 23 d. LBKS nariai dalyvavo Durbės mūšiui atminti paminklo atidengimo ceremonijoje Telšiuose. Dangų praskrodus dviems NATO naikintuvams, buvo duotas ženklas paminklo atidengimo ceremonijai. Skambant P. Giunterio mušamųjų ir L. Sungailienės atliekamai kompozicijai, iškilmingai atidengtas didingas paminklas.

Išskirtinė šventė prasidėjo iškilmingu Garbės kuopos karių pasirodymu Turgaus aikštėje. Po pasirodymo dalyvių paradas pajudėjo per Telšių senamiestį link Nepriklausomybės aikštės. Čia žuvusiems už Lietuvos laisvę po Garbės kuopos

karių salvių buvo dedamos gėlės nuo LR Seimo, Vyriausybės, užsienio delegacijų ir svarbiausių šventės svečių. Nuo Lietuvos bajorų karališkosios sąjungos gėlių kompoziciją ant 1831 m. sukilimo memorialo padėjo LBKS vado pavaduotojas kultūrai P. Vaisieta.

Paminklas, ant kurio puikuoja žemaitiškas užrašas „Drąsa gimdo nugalėtojus, sutarimas – nenugalimuosius!“, skirtas svarbiausiam Žemaitijos, XIII–XIV a. Lietuvos ir Rytų Pabaltijo istorijos įvykiui – 1260 m. liepos 13 d. vykusiam Durbės mūšiui, kuriame buvo sumušti kryžiuočiai. Projekto autorius prof. architektas Algirdas Žebrauskas, kalbėdamas apie nuveiktus darbus, dėkojo visiems 130 *rėmėjų, tarp kurių* ir Lietuvos bajorai, prisidėję įamžinant mūsų protėvių žygdarbių atminimą. Paminklo dalį – bareljefą – sukūrė skulptorius iš Gargždų Algirdas Bosas. Prie kitos svarbios metalinės dalies dirbo kalvis iš Mažeikių Virginijus Mikuckis. Metalinį 1260 m. Europos žemėlapi ant pjedestalo sukūrė telšiškis dailininkas prof. Romualdas Inčirauskas.

Panevėžyje po parodos (iš kairės): Panevėžio apskrities skyriaus vadas Egidijus Matulevičius, dailininkė Emilija Gaspariūnaitė-Taločkienė, LBKS vado pavaduotojas Perlis Vaisieta.

Liepos 29 d. U. Nasvytytės knygų pristatymas

Biržuose. Aktorė Rita Juodelienė papasakojo, jog prieš trejus metus ji kartu su U. Nasvytyte vyko į susitikimą Ukmergėje. Grįžtant namo, U. Nasvytytė pasakojo galybę istorijų iš savo gyvenimo. Tuomet R. Juodelienė pasiūlė prisiminimus sudėti į knygą. Jau kitą rytą paskambinusi U. Nasvytytei pasiteiravo: „Ar pradėjot rašyti?“. Taip gimė dvi prisiminimų knygos: „Apie pulką ir mergelę“ bei „Apie sceną, radiją ir meilę“. U. Nasvytytė ruošėsi parašyti ir trečią knygą, skirtą sūnui Arvydui Ambrasui atminti, bei jo ir Vitos Svilaitės begalinę meilę – kaip meilė gali nugalėti mirtį. Deja...

Liepos 30 d. Garbės vadė U. Nasvytytė iš šv. Ignoto bažnyčios išlydėta į paskutinę kelionę.

Atsisveikinimo ceremonija prasidėjo šv. Mišiomis šv. Ignoto bažnyčioje. Gausus būrys kolegų, giminaičių bei žymių visuomenės veikėjų atėjo atsisveikinti su LBKS Garbės vade. Paskutinę pagarbą velionei pareikšti buvo atvykę: Lietuvos Respublikos Atkuriamojo Seimo ir Aukščiausiosios Tarybos pirmininkas prof. Vytautas Landsbergis, LR Krašto apsaugos ministras Juozas Olekas, LRT generalinis direktorius Audrius Siaurusevičius, LR Seimo nariai, LBKS vadas Juozas Kameneckas, Vilniaus ir Kauno bajorų kraštų vadai Kazys Mackevičius ir Kęstutis Ignatavičius, LBKS

senatoriai, bajorai, kiti garbūs kultūros, mokslo ir meno žmonės. LBKS nariai pasikeisdami stovėjo garbės sargyboje.

Radijas ir televizija pastarosiomis dienomis gausiai pasidalino prisiminimais apie aktorę, buvusią ilgametę radijo diktorę.

Rugsėjo 2 d. Vilniaus rotušėje vyko jungtinio Lietuvos dailininkų sąjungos ir šv. Kazimiero ordino edukacinio dailės projekto „Mano Lietuva. Laisvės angelas Lietuvos vaikų širdyse“ piešinių konkurso laureatų paroda ir apdovanojimas. Projekto autorė – E. Taločkienė. Atminimo dovanas laureatams įsteigė ir įteikė LBKS ir Vilniaus krašto bajorų sąjunga bei jos nariai A. Bielinytė, I. Sapinska, V. ir Z. Žoštautai, S. Knystautas.

Atidaryta dailininkės, LBKS narės E. Taločkienės (h. *Ostoja*) tapybos darbų paroda „Mano Lietuva“. Koncertavo mokiniai ir dainų autorius ir atlikėjas Vygantas Kazlauskas.

Renginį vedė aktorius, LBKS vado pavaduotojas kultūrai P. Vaisieta.

Rugsėjo 16 d. Panevėžio kraštotyros muziejus istorijos mylėtojus sukvietė į 18-ąją mokslinę konferenciją „Iš Panevėžio praeities: dvarų kultūros atodangos“. Vienas pagrindinių konferencijos

Leonardo Danieliaus nuotraukoje: LBKS vado pavaduotojas kultūrai Perlis Vaisieta ir VKBS narė Gražina Sakalauskienė sveikina jubilatą poetą Vacį Reimerį.

tikslų buvo pristatyti visuomenei dvarų kultūros kontekstą, jų reikšmę istoriniame procese, priminti, kad dvarai ištiesus šimtmečius buvo šalies politinio, ekonominio, kultūrinio gyvenimo centrai. Konferencijoje perskaityti 8 pranešimai. Nijolė Milaknienė (Palėvenės dvaro savininkė, PAS narė), dvarininkų Komarų vaikaitė, iškėlė nežinomus giminės gyvenimo epizodus bei istorijas.

Rugsėjo 17 d. Vilniaus krašto bajorai, gidės Sabinos lydimi, vyko į Anykščius, kur aplankė žymias vietas: antrą pagal dydį akmenį Lietuvoje Puntuką, pasivaikščiojo Lajų taku, apžiūrėjo A. Baranausko klėtelę, A. Vienuolio-Žukausko ir S. Petraškos akmenų mozaikos muziejus, pabuvojo Arklio muziejuje, aplankė J. Biliūno sodybą-muziejų, užlipo ir pagerbė jo kapą. Kelionės pabaigoje apžiūrėjo Burbiškio dvarą, kuriame krosnis restauruoja ekskursijos organizatorė Aelita Bielinytė.

Rugsėjo 26 d. Vilniaus senamiestyje po rekonstrukcijos atidaryti Česlovo Milošo laiptai. Projekto architektas – Vilniaus krašto bajorų sąjungos kancleris Tauras Budzys.

Rugsėjo 28 d. Panevėžio dailės galerijoje vyko dailininkės E. Taločkienės tapybos ir Panevėžio

J. Balčikonio gimnazijos bei Pajstrio J. Zikaro gimnazijos moksleivių darbų parodos „Mano Lietuva. Laisvės angelas Lietuvos vaikų širdyse“ atidarymas. Tai – vienas iš baigiamųjų projekto „Mano Lietuva“, skirto Lietuvos valstybingumo šimtmečiui, renginių. Panevėžio bajorai įsteigė du apdovanojimus pasižymėjusiems moksleiviams.

Spalio 28 d. Šv. Jurgio bažnyčioje LBKS vado J. Kamenecko kvietimu įvyko posėdis, skirtas LBKS teisinės padėties aptarimui.

Posėdyje dalyvavo LBKS kraštų vadai: K. Mackevičius, K. Ignatavičius, E. Matulevičius, A. Stankus, LBKS kraštų vadų pavaduotojai V. Vaitėkūnas, K. Strazdauskas, LBKS vado pavaduotojai A. Grybauskienė, P. Vaisieta, A. Sirtautas, LBKS kancleris A. Verbickas, LBKS Vilniaus krašto kancleris T. Budzys.

Susitikimo metu aptarti teisiniai LBKS veiklos aspektai. Aukštesnis Teismas atmetė visas ieškovo pretenzijas dėl LBKS Senato sprendimų bei LBKS Seimo sušaukimo ir priimtų sprendimų teisėtumo. Teismo sprendimas įsigaliojo. Teismo procesas dėl lėšų gražinimo Turto fondui planuojamas baigti taikos sutartimi tarp Turto fondo, LBKS ir Vilniaus savivaldybės. Aptarta galimybė paspartinti procesus, patiems inicijuoti LBKS pertvarką.

Aptartas LBKS renginių ir biudžeto vykdymas. Pritarta lėšų perskirstymui: sumažinti lėšas Vytauto Didžiojo biusto gamybai (pritraukiamos rėmėjų lėšos), padidinti – knygos apie bajorus signatarus išleidimui. Aptarta bendradarbiavimo tarp visų kilmingųjų organizacijų Deklaracija. Aptarti Lietuvos Bajorų universiteto kūrimo aspektai. Pritarta steigimui. Aptartas Lietuvos bajorų vadų konferencijos steigimas. Aptartas Lietuvos bajoraičio akto steigimas, nutarta teikti LBKS Senatui.

Lapkričio 6 d. pasveikinome LBKS narį poetą Vacį Reimerį, (h. *Prusas I*) garbingo 95 metų jubiliejaus proga. Lietuvos rašytojų sąjungos iniciatyva Vilniaus dailės akademijos Gotikinėje salėje vyko Uteniškių kraštiečių choro „Indraja“ (vadovė Daina Abariūtė-Lazauskienė) koncertas „Širdis širdį pažino“, skirtas poeto jubiliejui. Vakaraž šiltai, nuoširdžiai vedė kompozitorius Lionginas Abarius, eiles skaitė Juozas Šalkauskas ir pats jubiliatas. Choras be kitų dainų atliko tik ką L. Abariaus sukurtą trijų dalių („Meilė – svaiginantis gėrimas“, „Abu dovanoti dangaus“, „Širdis širdį pažino“) dainą pagal poeto eilėraščio „Litanija“ žodžius. Dainos rankraštis buvo įteiktas poetui, o

poetas kompozitoriui L. Abariui ir choro vadovei Dainai Abariūtei įteikė savo naujausias knygas.

Garbingi apdovanojimai. Šiais metais net trys LBKS nariai menininkai pelnė svarbiausią Kultūros ministerijos apdovanojimą – aukso garbės ženklą „Nešk savo šviesą ir tikėk“. Apdovanojimas įteiktas rašytojui Leonui Peleckiui-Kaktavičiui, violončelininkui, M. K. Čiurlionio kvarteto nariui Sauliui Lipčiui ir Europos parko bei Liubavo muziejaus įkūrėjui Gintarui Karosui. Sveikiname.

2016 lapkričio 25 d. LR krašto apsaugos ministerija, atstovaujama ministro J. Oleko, ir Vilniaus krašto bajorų sąjunga, atstovaujama vado K. Mackevičiaus, pasirašė bendradarbiavimo sutartį, kurios tikslas savanoriškai pagal savo kompetencijas bendradarbiauti puoselėjant bendras Lietuvos kariuomenės ir VKBS vertybes, šviesti ir informuoti visuomenę apie Lietuvos saugumo ir gynybos politiką, ugdyti pilietinę visuomenę.

Parengė **Audronė MUSTEIKIENĖ**,
h. *Pogonia IV*, LBKS Garbės bajorė,
LBKS senatorė, Vilniaus krašto tarybos narė,
LBKS ir VKBS tinklapių autorė ir tinklaraštininkė

LBKS PADALINIŲ REKVIZITAI

Vilniaus krašto bajorų sąjunga

Antakalnio g. 76, Vilnius, LT-10206
Tel. 8 699 10 571
Įm. kodas 303087198
LT53 7044 060007926372

Kauno apskrities bajorų draugija

A. Mickevičiaus g. 19-420, Kaunas, LT-44310
Tel. 8 686 17 544
Įm. kodas: 193412561
LT70 7044 060003372983

Šiaulių krašto bajorų sąjunga

Lyros g. 7-26, Šiauliai, LT-78286
Tel. 8 612 14 157
Įm. kodas: 191739297
LT27 7044 060002192685

Klaipėdos krašto bajorų draugija

Vilniaus g. 20, Kretinga, LT-97104
Tel. 8 686 10161
Įm. 193318133
LT34 7300 0002533666

Lietuvos bajorų karališkosios sąjungos Panevėžio apskrities skyrius

Vasario 16-osios g. 23, Panevėžys, LT-35185
Tel. 8 687 22 551
Įm. kodas 191828397
LT32 7044 0600 0487 9980

Lietuvos bajorų karališkosios sąjungos Tauragės apskrities skyrius

Dariaus ir Girėno g. 22, LT-72251
Tel. 8 699 61 116
Įm. kodas 9347364

Žemaičių bajorų draugija

Muziejaus g. 31, Telšiai, LT-87355
Tel. 8 686 51 111
Įm. kodas 193179274
LT92 7181 70000606152

PRO MEMORIA

Undinė NASVYTYTĖ

1926 03 13 – 2016 06 27

Netekome aktorės, skaitovės, renginių vedėjos, buvusios Lietuvos radijo diktorės, knygų autorės, bajorės (h. *Sirokomlė*) Undinės Nasvytytės. Lietuvos žmonėms šis vardas pirmiausia asocijuojasi su trejetą dešimtmečių (nuo 1956) girdėtu radijo balsu, su įvairiuose renginiuose matyta, sutikta asmenybe, visada ir visur verta kilmingų protėvių vardo. Ir žodžiais, ir poelgiais, ir išvaizda.

Undinė Nasvytytė gimė 1926 m. kovo 13 d. Kaune, tačiau tikraisiais vaikystės namais buvo Vilkaviškis, į kurį 1930 m. karo gydytoju buvo paskirtas jos tėvas, vėliau tapęs ir vyriausiuoju apskrities gydytoju bei poliklinikos valdytoju. Apie čia prabėgusį dešimtmetį, vasaras Dautarų dvare (Mažeikių r.), aplinką ir žmones, tarp kurių gyveno, po daugelio metų Undinė papasakojo knygoje „Apie sceną, radiją ir meilę“ („Alma littera“, 2015). Kaip šiai knygai pasirodžius buvo pažymėta viešojoje erdvėje, ji parašyta taip gyvai, taip atvirai, taip radijiškai, kad autorės kitaip kaip modernia ir nuostabia moterim nepavadinsi. Radijo klausytojams ji buvo lyg šeimos narė, o knygos tekstai įvardyti kaip neįkainojamas praėjusių dešimtmečių žemėlapis. Įdomu, kad Undinės vardą sugalvojo artimas šeimos bičiulis dailininkas Antanas Žmuidzinavičius. Juo ji labai didžiavosi, buvo įsitikinusi, jog buvo pirmoji Undinė Lietuvoje.

Praradimai ir atradimai, smetoniško tarpukario charizma, kuriozų nestokoję karo ir pokario metai, anų laikų kultūrinės nuotaikos, nepriklausomos Lietuvos kariškiai, inteligentija ir menininkai – tai daugiau negu vieno žmogaus gyvenimo istorija, Undinės Nasvytytės pavaizduota kitoje knygoje – „Apie pulką ir mergelę“ („Alma littera“, 2015). Nors autorės jaunystė praėjo sunkiais metais,

atsiminimuose nėra aimanų ir raudų, knyga vertinama kaip sveiko pasaulio suvokimo ir gero humoro jausmo pavyzdys. Undinė visada buvo optimistė, be to, sugebėdavo ta svarbia savybe užkrėsti kitus.

Undinė Nasvytytė mokėsi Vilniaus dramos teatro studijoje, baigė Lietuvos konservatoriją ir Vilniaus universitetą. Savarankišką gyvenimo kelią pradėjo dainų ir šokių ansamblyje „Lietuva“ pranešėja (1950–1956). Diktorės, skaitovės, renginių vedėjos, visuomenės veikėjos darbas įvertintas Vytauto Didžiojo ordino Karininko kryžium.

Buvo viena iš Lietuvos bajorų karališkosios sąjungos atkūrėjų, 2000–2004 m. vadovavo kilmingųjų sąjungai, tapo Lietuvos bajorų karališkosios sąjungos Garbės bajorė, yra Lietuvos bajorų himno autorė. Anot Undinės Nasvytytės, „mes atkūrėme savo organizaciją, kad gražintume į gyvenimą sąvokas: „garbė“, „sąžinė“ ir „pareiga“.

Undinė Nasvytytė buvo ne tik pasaulio, bet ir šeimos žmogus: pagimdė ir dorais piliečiais užaugino du sūnus ir dukrą.

Pastaraisiais metais atsidėjusi atsiminimų rašymui, Undinė Nasvytytė mums paliko ypatingą vertybę. Jos knygų pristatymas Biržuose įvyko (birželio 29 d.) jau be autorės, tačiau šis visapusiškai gražus žmogus, tikra bajorė visada išliks su mumis.

Lietuvos bajorų karališkoji sąjunga

SUMMARY

'Every nobleman must try to become a real member of the society; this gift of destiny is also the bright duty' - this is the key idea of the introductory text of Chief editor Leonas Peleckis-Kaktavičius.

Ten questions of the "Lithuanian Nobleman" traditional questionnaire are answered by the Marshal of Lithuanian Royal Union of Nobility (LRUN), the chief of Šiauliai region noblemen society Mindaugas Sadauskas.

Column "Current events" includes the thoughts of the Head of LRUN Juozas Kameneckas on the establishment of the University of Lithuanian Nobility.

And exclusive interview of this issue – "People who do not know their past - always remain children". The director of the Palace of the Grand Dukes of Lithuania dr. Vydas Dolinskas tells about this museum's meaning to Lithuania and Vilnius, the created value and other things.

The anthem of LRUN (author of lyrics Undinė Nasvytytė) and its notes (composer Kipras Mašanauskas) shall be published upon the request of the noblemen.

No coincidence that the article "St. Stanislovas' order in the Grand Duchy of Lithuania (GDL)" by the employee of the Palace of the Grand Dukes of Lithuania Eimantas Gudas is published – previous year was unique due to the commemoration of 250th anniversary of this order. On this occasion a unique and interesting exhibition was moved through all three historical capitals of GDL. And the main aim of this article is to overview the history of the order, its meaning to the Grand Duchy of Lithuania, to provide much detailed list of cavaliers.

Young historian Giedrius Gaidamavičius discusses the political activity of "Kurtuvėnai Nagurskiai" during the Four-year parliament (1788-1792) and the downfall of Polish-Lithuanian Commonwealth.

A much unexpected material that is offered by the historian Violeta Rutkauskienė living in the USA: "The Coat of Arms of the Old Lithuania, or...?" – the article with a great plot and considerable surprises.

This time, the column "Noblemen – Creators" begins with the famous poet Vacys Reimeris (h. *Prusas I*).

Kazys Mackevičius tells about the creative traditions of noblemen Pranas and Jonas Butkevichiai. It includes interesting personalities and their noble roots; g paintings of J. Butkevichius.

A rather unexpected article "The analysis of oldest photograph of my relatives" by the young noblewoman Izabelė Rimdžiūtė. After analyzing the historic photograph of the relatives, she stresses that she has learnt a lot about her family, heard interesting stories, had to realize the title of noble, institution of nobility, soviet exile, and to understand the fateful stories of the family.

The column "Mysteries of the Past" is covered by the article published in 19th century polish press about the nobleman Ignas Karpis who lived in Rėkyva near Šiauliai city, about himself that left a number of intriguing memories.

Silvija Peleckienė reviewed newest monography "Forgotten Antakalnis" by the nobleman prof. habil. dr. Jurgis Vanagas. "An enormous work was carried out which clearly confirms the researcher's love for his profession and Vilnius" - concludes the author.

Prof. dr. Mindaugas Stankūnas introduces the Royal Order of Blessed Virgin Mary of Mercy, its origin, history and activity.

Final publication of the list of Lithuanian manors and small manors of years 1919-1939 is printed in this issue.

The "Echoes" column presents six stories about the exclusive events that were held this year. Here tells about the opera by Piotras Čaikovskis "Eugene Onegin" held in Komarai manor; Vilnius nobility, who cleared out the graves of the period of 1863-1864 rebels; a rebuilder of Siesikai manor castle Audris Matulaitis and Troškūnai church priest Saulius Filipavičius, who restored the church and cellars of the monastery, and installed the museum; about the noblemen gathering held in Palėvėnė manor; celebration of family crest flags in Telšiai - capital of Samogitia; plenary session in the manor brought together by the nobleman artist.

„LRUN Chronicles" presents information prepared by Audronė Musteikienė regarding the most significant events of the last year.

In a "Pro memoria" column a farewell is dedicated to Honorary Leader of LRUN, prominent personality Undinė Nasvytytė who passed away this year.

The first cover of the journal is decorated with the canvas of "Leonas Sapiega – GDL chancellor, Vilnius voivode, the Great Hetman" by Aloyzas Stasiulevičius. The fourth cover is decorated with the canvas of „Professor Mykolas Riomeris" by Liudvikas Pocius.